

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

TEISĖS FAKULTETAS

BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS KATEDRA

TOMAŠ AGANAUSKAS

Baudžiamosios teisės ir kriminologijos studijų programa

**BAUSMĖS PASKIRTIS IR JOS ĮGYVENDINIMO
BŪDAI**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo Vadovė-

lekt. R. Marcinauskaitė

Konsultantas-

Prof. habil. dr. V. Piesliakas

VILNIUS, 2009

TURINYS

Įvadas.....	3
1. Bausmės paskirties samprata ir bausmės tikslų įtvirtinimas teisės aktuose.....	5
2. Bausmės paskirties įgyvendinimo būdai.....	13
3. Bausmei keliami tikslai:.....	21
3.1. Teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimo teorinės problemos.....	21
3.2. Nusikalstamų veikų prevencija kaip bausmės tikslas.....	26
3.2.1. Specialioji nusikalstamų veikų prevencija.....	27
3.2.2. Bendroji nusikalstamų veikų prevencija.....	34
4. Teorijoje išskiriami bausmės tikslai ir jų įtvirtinimo teisės aktuose galimybė.....	38
5. Praktinės problemos, kylančios dėl bausmės tikslų ir jų įgyvendinimo būdų.....	44
Išvados.....	67
Rekomendacija.....	69
Santrauka anglų kalba.....	70
Santrauka lietuvių kalba.....	71
Literatūros sąrašas.....	72

ĮVADAS

Bausmė baudžiamosios teisės kontekste yra valstybės atsakas į kaltininko padarytą nusikalstamą veiką. Bausmė, kaip valstybės taikoma prievartos priemonė, negali būti traktuojama kaip savitiksliis dalykas, egzistuojantis „taliono“ pagrindu. Šiuolaikinėje civilizuotoje visuomenėje reikalaujama, kad bausmė būtų tikslinga. Tai reiškia, kad bausmė, taikoma už nusikalstamos veikos padarymą, turėtų atitikti jai keliamus tikslus. Taigi šio darbo esmė ir pagrindinė problema yra bausmės paskirties ir jos įgyvendinimo būdų atskleidimas.

Nagrinėjama tema yra ypač aktuali šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje, kurioje privalo būti gerbiamos kiekvieno piliečio teisės, nepriklausomai nuo jo teisinės padėties. Atsižvelgiant į tai, skiriant bausmę omenyje reikia turėti ne tik kaltininko, tačiau ir nukentėjusiojo nuo jo padarytos nusikalstamos veikos, bei visos visuomenės interesus. Taigi teisingumo vykdymas demokratinėje visuomenėje turi būti vertinamas kaip bendras visuomenės reikalas. Bausmės paskyrimas taip pat yra bendras visuomenės darbas, nors realiai bausmę skiria teismas, tačiau teismas tai daro, atsižvelgdamas į bausmės tikslus ir jų įgyvendinimo galimybes. Priklausomai nuo to, kokie bausmės tikslai yra įtvirtinti tam tikros valstybės baudžiamojoje teisėje, galima įvertinti ir tam tikros valstybės demokratiškumo lygį, kadangi tik demokratinėje visuomenėje yra vertinami kiekvieno jos nario interesai, ir, atsižvelgiant į šiuos interesus, baudžiamuosiuose įstatymuose yra/nėra įtvirtinami bausmei keliami tikslai.

Vien bausmės tikslų įtvirtinimas baudžiamuosiuose įstatymuose negali būti vertinamas kaip progresyvus dalykas, galintis padėti vykdyti teisingumą ir kontroliuoti nusikalstamumą. Būtina turėti omenyje, kad tikslai be priemonių yra tik deklaracijos, o priemonės be tikslų yra beprasmės. Taigi, kalbant apie bausmės paskirties aktualumą, neišvengiamai turi būti kalbama ir apie jos įgyvendinimo būdų aktualumą.

Nagrinėjamos temos aktualumą pabrėžia ir tai, kad bausmės paskirties ir jos įgyvendinimo būdų problematiką nagrinėjo daug baudžiamosios teisės mokslininkų, tarp kurių paminėtini tokie Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininkai kaip V. Piesliakas, G. Švedas, A. Drakšas ir kt., taip pat užsienio šalių baudžiamosios teisės mokslininkai J. Dane, J. Gobert, M. P. Žuravliov, A. I. Rarog, A. F. Mickevič, A. I. Lazutkin, I. J. Foinickij, S. P. Mokrinskij, A. A. Žižilenko, J. M. Tkačevskij, M. D. Šargarodskij, S. I. Velijev, S. V. Polubinskaja ir kt.

Tiek baudžiamosios teisės teorijoje, tiek praktikoje nagrinėjamos įvairios problemos, susijusios su bausmės paskirtimi. Kaip teorinės problemos gali būti įvardijamos bausmės tikslų, paskirties sąvokų įvairovė, bausmės tikslų santykis, atskirų bausmės tikslų turinys ir jų įgyvendinimo priemonės. Daug ginčų kelianti problema yra susijusi su nubaudimo kaip bausmės

elemento vertinimu. Vis dėlto bausmės paskirtis ir jos įgyvendinimo būdai problemiški ne tik teorinėje plotmėje. Išanalizavus teismų praktiką, darytinos išvados, kad ir teismuose, praktiškai taikant baudžiamojo įstatymo nuostatas dėl bausmės tikslų, kyla problemų, susijusių su bausmės tikslų ir jų įgyvendinimo būdų vertinimu. Taigi šiame darbe ir bus nagrinėjamos minėtos teorinės ir praktinės problemos, susijusios su įstatymuose įtvirtintais bausmės tikslais ir jų įgyvendinimo priemonėmis.

Šio darbo tikslas yra bausmės paskirties ir jos įgyvendinimo būdų atskleidimas.

Minėtam tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai:

1. Pateikti bausmės tikslo sąvoką.
2. Nustatyti Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – BK) įtvirtintus tikslus, jų turinį.
3. Nustatyti BK įtvirtintų bausmės tikslų įgyvendinimo būdus.
4. Nustatyti kitus bausmei keliamus tikslus, neįtvirtintus BK.
5. Atskleisti nubaudimo kaip bausmės elemento esmę.
6. Atskleisti bausmės tikslų ir jų įgyvendinimo būdų praktinę reikšmę.

Šio tyrimo **objektas** yra Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme įtvirtinti bausmei keliami tikslai ir jų įgyvendinimo būdai. Tyrimo **dalykas** – bausmės tikslo sąvoka, bausmės tikslų turinys, kiekvieno bausmei keliamo tikslo įgyvendinimo priemonės. Darbo **hipotezė** – BK įtvirtinti ne penki, o trys bausmei keliami tikslai: teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas, bendroji ir specialioji nusikalstamų veikų prevencija. Darbo **metodai**: mokslinės teisinės literatūros ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos analizė, sintezė, indukcija, dedukcija, palyginimas.

Pirmoje darbo dalyje bus nagrinėjamas bausmės paskirties ir tikslo santykis, bausmės tikslo sąvokos problema, apžvelgiama, kaip užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose bei tarptautiniu ir regioniniu (Europos Sąjungos) lygmeniu įtvirtinami bausmei keliami tikslai. Antroje dalyje išdėstomas mūsų požiūris į bausmės tikslų įtvirtinimą BK, nagrinėjami bausmės tikslų įgyvendinimo būdai ir su jais susijusios problemos. Trečioji darbo dalis skirta vien tik BK įtvirtintiems bausmės tikslams nagrinėti, ją sudaro du skyriai. Pirmas trečios dalies skyrius yra apie teisingumo principo užtikrinimą kaip bausmės tikslą. Šiame skyriuje nagrinėjamos teorinės problemos, susijusios su teisingumo užtikrinimu. Antras trečios dalies skyrius skirtas nusikalstamų veikų prevencijai kaip bausmės tikslui. Šis skyrius padalytas į du poskyrius: specialioji nusikalstamų veikų prevencija ir bendroji nusikalstamų veikų prevencija. Šiuose poskyriuose kalbama apie specialiosios ir bendrosios prevencijos sąvoką, adresatus, įgyvendinimo būdus bei specialiosios ir bendrosios prevencijos santykį. Ketvirtojoje darbo dalyje nagrinėjami teorijoje išskiriami bausmės tikslai ir jų įtvirtinimo teisės aktuose galimybė ir tikslingumas. Penktoji dalis skirta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos, susijusios su bausmės tikslų vertinimu, analizei.

1. Bausmės paskirties samprata ir bausmės tikslų įtvirtinimas teisės aktuose

Šiame skyriuje bus analizuojama bausmės paskirties ir tikslų samprata, bausmės paskirties ir tikslų įtvirtinimas Europos Sąjungos ir kitų užsienio šalių teisės aktuose. Atskirai analizuojami Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininkų požiūriai į prioritetinius baudžiamosios teisės tikslus. Be to, apžvelgiamos teorijoje egzistuojančios bausmės koncepcijos, kurios nurodo skirtingus bausmei keliamus tikslus.

Pirmoji problema, kurią ketiname apžvelgti šiame darbe, yra susijusi su bausmės paskirties samprata. Užsienio šalių mokslinėje literatūroje dažniausiai kalbama apie bausmės tikslus, bet ne apie jos paskirtį, kaip Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – BK). Taigi pirmiausia išsiaiškinsime bausmės paskirties ir tikslų santykį. Lietuvių kalbos žodyne „paskirtis“ apibūdinama kaip iš anksto numatytas **tikslas**, panaudojimo sritis, pagrindinė funkcija¹. Ten pat „tikslas“ apibrėžiamas, kaip dalykas, į kurį taikoma, siekiamas, norimas dalykas; reikalas, **paskirtis**; taikiny². Pagal Lietuvių kalbos žodyno pateiktus apibrėžimus nagrinėjamos dvi sąvokos iš esmės niekuo nesiskiria. Viena sąvoka aiškinama per kitą, taigi darytina išvada, kad bausmės paskirtis ir tikslas yra sinonimai. Tą pačią išvadą patvirtina ir užsienio šalių mokslinė literatūra, kurioje kalbama apie bausmes. Pavyzdžiui, baudžiamosios teisės mokslininkai Janet Dane ir James Gobert³, kalbėdami apie bausmes, vartoja žodį „purpose“, kas iš anglų kalbos verčiant atitinka tikslo, paskirties sąvoką. Tačiau kyla klausimas, kodėl Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas, kalbėdamas apie bausmes, pasirinko būtent paskirties, o ne tikslo sąvoką. Mūsų manymu, tokiu būdu įstatymų leidėjas norėjo akcentuoti ne siekiamą bausmės paskyrimo rezultatą, tačiau bausmės funkciją. Turima omenyje, kad, kalbant apie tikslus, kartu reikia kalbėti ir apie rezultatus, dėl kurių buvo išskirti tikslai. Tačiau, kai kalbama apie bausmės paskirtį, akcentuojamas ne tik rezultatas, bet ir procesas, t. y. bausmės funkcija paveikti asmenis tam tikru būdu, kad jie nenusikalstų, atlyginti už padarytą veiką per nubaudimą. Nors BK yra įtvirtinta bausmės paskirtis tam tikrų tikslų forma, tačiau žodžio „paskirtis“ vartojimas nurodo ne tik rezultatą, bet ir pataisymo, nubaudimo, prevencijos, teisingumo vykdymo procesus, kaip bausmės skyrimo, vykdymo funkcijas.

Tačiau pažymėtina, kad ir Lietuvos teisinėje literatūroje kalbant apie bausmės paskirtį vartojamas terminas „tikslas“⁴. Iš to darytina išvada, kad „paskirtis“ ir „tikslas“ traktuojami kaip sinonimai. Manytina, kad bausmės paskirtis ir jos tikslai gali būti vartojami sinonimiškai, tik

¹ Lietuvių kalbos žodynas// <http://www.lkz.lt/startas.htm>; prisijungimo laikas: 2009-07-27, 22:21.

² Ten pat.

³ J. Dine, J. Gobert. Cases and Materials on Criminal Law. – London: Blackstone press limited, 2002. P.

⁴ A. Drakšienė, R. Drakšas. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vadovėlis. – Vilnius: Eugrimas, 2008. P. 195, 197

„paskirties“ terminas yra bendresnis ir ne toks konkretus kaip terminas „tikslas“. Taigi, toliau kalbėdami apie bausmės paskirtį, dažnai vartosime tikslo sąvoką.

Teorijoje išskiriamos šios nuomonės dėl bausmės tikslo ir paskirties apibrėžimo. Penologijos teorijoje baudžiamosios bausmės tikslai yra galutiniai faktiniai rezultatai, kurių siekia valstybė, nustatydamą baudžiamąją atsakomybę, nuteisdama nusikaltusį asmenį dėl nusikaltimo bausme ir pritaikydama tą bausmę⁵. Baudžiamosios teisės mokslininkas M. P. Žuravliov pažymi, kad bausmės tikslai yra galutiniai socialiniai rezultatai, kurių pasiekimas lydimas šių tikslų valstybinės prievartos priemonių įtvirtinimo įstatyme ir faktinio pritaikymo⁶. Šiuo teiginiu akcentuojama tai, kad rezultatas yra socialinis, tai yra naudingas visai visuomenei. Baudžiamosios teisės mokslininkas A. I. Rarog išskiria tai, kad bausmės tikslai yra socialiai teigiami rezultatai, kurių pasiekimas planuojamas bausmės nustatymu baudžiamajame kodekse ir jos realiu pritaikymu teisminiu būdu asmenims, pripažintiems kaltais nusikaltimo padarymu⁷. Su pastarąja nuomone sutinka ir mokslininkas A. F. Mickevič, tvirtindamas, kad bausmės tikslus reikia suprasti kaip bausmės pritaikymo rezultatus, tačiau ne visus rezultatus, o tik pageidautinus tam, kas nustatė ir pritaikė tą bausmę. Autorius papildo, kad bausmė gali sukelti fizines ir dorovines kančias, taip pat žeminti žmogaus orumą, tačiau tai ne tas rezultatas, kurio siekia įstatymų leidėjas ir taikytojas, kitaip tariant, tai nėra bausmės tikslas, tačiau tai yra neišvengiama bausmės pasekmė⁸.

Taigi iš esmės visi autoriai sutinka, kad bausmės tikslai yra rezultatai, kurių siekiama skiriant ir pritaikant bausmę, tačiau kai kurie teisingai akcentuoja šių rezultatų pozityvumą, – tai, kad šie rezultatai negali būti žalingi visuomenei. Pridursime, kad šie tikslai turi būti pozityvūs ir nuteistojo, kaip socioumo dalies, atžvilgiu, pritardami tai nuomonei, kad bausmė pati savaime nėra gėris nuteistajam, tačiau teoriškai tai yra asmens auklėjamoji priemonė, kuri turėtų daryti teigiamą įtaką nuteistojo asmenybei.

Apibendrinami pateiktas autorių pozicijas ir išskirdami, mūsų manymu, esminius bausmės tikslo elementus, siūlome tokį jo apibrėžimą: bausmės tikslas – tai įstatymų leidėjo ir jų taikymo subjektų siekiamas bausmės paskyrimo ir vykdymo rezultatas, pasižymintis socialiniu naudingumu, kurį sudaro tiek nuteistojo, tiek visuomenės gerovė.

Apžvelgiant užsienio šalių baudžiamuosius įstatymus galima pastebėti, kad kontinentinės teisės šalyse išskiriami tokie bausmės tikslai, kaip nubaudimas, socialinio teisingumo atkūrimas, nuteistojo pataisymas, nuteistojo pataisymas ir perauklėjimas įstatymų vykdymo ir gerų papročių

⁵ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 126

⁶ Ten pat. Р. 126

⁷ Ten pat. Р. 126

⁸ А. Ф. Мицкевич. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005 Р. 93

dvasia, bendroji ir specialioji prevencija⁹. Tačiau pažymėtina, kad visi šie tikslai nėra išskiriami kiekvienos valstybės baudžiamajame kodekse. Armėnijoje, Gruzijoje numatyti trys tikslai: socialinio teisingumo atkūrimas, nuteistojo pataisymas, naujų nusikaltimų prevencija¹⁰. Bulgarijos, Kazachstano baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtinti 4 bausmės tikslai: socialinio teisingumo atkūrimas, nuteistojo pataisymas, specialioji ir bendroji prevencija¹¹. Iš esmės visur akcentuojama nusikaltimų prevencija. Kai kurių valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose ji skirstoma į bendrąją ir specialiąją, o kai kurios valstybės baudžiamajame įstatyme nurodo bendrai nusikaltimų prevenciją.

Įdomus bausmės tikslas įtvirtintas Bulgarijos baudžiamajame kodekse, kuriame nurodytas kaip nuteistojo pataisymas ir perauklėjimas įstatymų laikymosi ir gerų papročių dvasia¹². Pirmiausia kyla klausimas, ar įmanoma perauklėti susiformavusią asmenybę, ar toks keliamas bausmei tikslas nėra utopinis. Kaip tvirtina Rusijos baudžiamosios teisės mokslininkas A. F. Mickevič, bausmė netinka tokiam rafinuotam darbui, kaip perauklėjimas¹³.

Sutinkame su tokia autoriaus pozicija, pridurdami, kad teoriškai bausmė, kaip tam tikra savotiška pataisymo priemonė, galėtų tarnauti perauklėjimo tikslui, tačiau praktiškai, kaip rodo kriminologinių tyrimų patirtis, bausmė retai perauklėja asmenį. Jei ir įvyksta asmens „perauklėjimas“, tai ne į gerą pusę. Dažnai asmenys, grįžę iš laisvės atėmimo vietų, vėl nusikalsta, tai patvirtina santykinai didelis recidyvo skaičius. Pagal statistinius duomenis, 2004 m. pabaigoje tarp asmenų, įtariamų padarius nusikalstamą veiką, buvo 1139 asmenys, jau anksčiau padarę nusikalstamą veiką. 2005 m. buvo registruota 3896 tokie asmenys. 2006 m. sumažėjus skaičiumi asmenų, įtariamų padarius nusikalstamą veiką, sumažėjo ir registruotų tarp jų asmenų, anksčiau padariusių nusikalstamą veiką (2976 asmenys), tačiau palyginus su 2004 m. duomenimis, šis skaičius yra gana didelis. 2007, 2008 m. asmenų, įtariamų padarius nusikalstamą veiką, ir tarp jų anksčiau teistų asmenų skaičius mažėjo, tačiau nežymiai (2007 m. registruotas 2571 asmuo; 2008 m. – 2496).¹⁴ Iš esmės šie duomenys patvirtina, kad recidyvo skaičius 2008 m., palyginus su 2004 m. duomenimis, yra gana didelis, kadangi asmenų, anksčiau teistų ir įtariamų padarius nusikalstamą veiką, skaičius padidėjo dvigubai. Žinoma, šio reiškinio priežastys slypi ne tik tame, kad bausmės paskyrimas ir vykdymas (pvz., realus laisvės atėmimas) sumažina nuteistojo

⁹ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 130

¹⁰ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 127, 128

¹¹ Ten pat. Р. 128

¹² Ten pat. Р. 128, 129

¹³ А. Ф. Мицкевич. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 95

¹⁴ [Duomenys apie asmenis, įtariamus \(kaltinamus\) nusikalstamų veikų padarymu Lietuvos Respublikoje. Asmenys \(forma 30-SAV\)\[2004 01- \]// http://www.nplc.lt:8000/asis/](http://www.nplc.lt:8000/asis/); prisijungimo laikas: 2009 11 14

perauklėjimo galimybes. Mūsų manymu, santykinai dideliame recidyvo skaičiui turi reikšmės ir bausmės vykdymas laisvės atėmimo vietoje, todėl manome, kad perauklėti asmenį laisvės atėmimo vietoje sudėtinga.

Kita problema susijusi su gerų papročių sąvoka. Kai kalbama apie pataisymą įstatymų laikymosi dvasia, viskas yra aišku: jei asmuo nepažeidžia įstatymų, jis pasitaisė. Tačiau kyla problema, kaip vertinti asmens perauklėjimą gerų papročių dvasia. Jei asmuo nesilaikys kokių nors moralinių, visuomenės įtvirtintų papročių, tačiau laikysis įstatymų, ar tai reikš, kad jis dar nevysiškai pasitaisė? Manytina, kad atsakymas į šį klausimą turi būti neigiamas. Bausmei keliami tikslai ir jų įgyvendinimas pirmiausia yra susiję su tokiu asmens elgesiu, kuris nepažeidžia įstatyme įtvirtintų normų. Nors įstatymai dažnai paremti ir moralės normomis, tačiau pastarųjų normų nesilaikymas negali būti pagrindas traukti asmenį baudžiamajon atsakomybėn ar griežtinti baudžiamąją atsakomybę tokio asmens atžvilgiu. Atsižvelgdami į tai, manome, kad netikslinga įtvirtinti perauklėjimą, kaip bausmei keliamą tikslą, kadangi perauklėjimas, kaip bausmės vykdymo siekiamas rezultatas, reikalauja kardinalių nusikaltusio asmens asmenybės pasikeitimų, dėl kurių buvęs nusikaltėlis tampa padoriu, pavyzdingu piliečiu. Mes neteigiame, kad tai neįgyvendinama, tačiau manome, kad asmenybės perauklėjimas yra daugiau išimtis nei taisyklė. Taip pat pažymėtina, kad perauklėjimo tikslą, įtvirtintą kai kurių valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose, galima pakeisti į nuteistojo asmens pataisymo tikslą. Pataisymo tikslas nėra toks kategoriškas kaip perauklėjimo. Turime omenyje, kad įgyvendinant pataisymo tikslą, nesiekama visiškai pakeisti asmenybę, ką numato perauklėjimas. Asmens pataisymo tikslu numatomos tam tikros asmenybės korekcijos, todėl pataisymas nėra toks kategoriškas asmens atžvilgiu kaip perauklėjimas.

Kai kuriose Europos šalyse bausmės tikslai nurodomi straipsniuose, skirtuose bausmei ar jos skyrimui (Latvijoje, Lenkijoje ir kt.), kai kuriose iš viso nenurodomi (Danijoje, Ispanijoje, Vokietijoje ir kt.). Pavyzdžiui, Vokietijoje bausmės ribas nustato asmens kaltumas dėl padarytos nusikalstamos veikos ir kaltininko asmenybė, o teisėjas, skirdamas bausmę, turėtų atsižvelgti į tai, kad bausmė nėra vien atpildas už kaltai padarytą veiką, bet ja siekiama bendrųjų ir specialiųjų prevencinių tikslų¹⁵. Ispanijoje bausmės tikslai taip pat nenurodomi.

Bendrosios teisės šalyse, pavyzdžiui, Anglijoje ir Velse, nustatyta, kad bausme turi būti siekiama apsaugoti visuomenę, atlyginti už padarytą veiką ir pataisyti nusikaltusį asmenį, tačiau visų pirma siekiama teisingai nubausti¹⁶. Darytina išvada, kad bausmei keliami pataisymo, nusikaltimų prevencijos, atpildo ir teisingumo užtikrinimo tikslai. JAV, 1984 m. priėmus Bausmių

¹⁵ J. Wessels. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: baudžiamoji veika ir jos struktūra. – Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 127, 128.

¹⁶ R. Drakšas. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos: monografija. – Vilnius: Justitia, 2008. P. 108

skyrimo įstatymą, bausme imta siekti teisingai nubausti, įbauginti, atimti galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas ir pataisyti¹⁷. Iš esmės pakartojami tie patys tikslai, kaip ir Anglijos teisės aktuose, tiesiog kitaip formuluojami nusikaltimų prevencijos tikslai, nurodant, kad bausme siekiama įbauginti ir atimti galimybę daryti naujas veikas. Tuo JAV įstatymų leidybos nustatyti bausmės tikslai panašūs į kontinentinės teisės bausmės nustatytus tikslus, nes akcentuojama bendroji ir specialioji prevencija, kitaip nei Anglijoje, kur tiesiog nurodoma, kad bausme siekiama apsaugoti visuomenę, nekonkretizuojant būdų, t. y. bendrosios ir specialiosios prevencijos.

Užsienio teisės šaltinių analizė rodo, kad bausmės tikslai nėra įtvirtinti visų nagrinėjamų šalių baudžiamuosiuose įstatymuose. Tose šalyse, kur bausmės tikslai vis dėlto yra paminėti, jų įtvirtinimas yra skirtingos apimties, t. y. kai kur nurodomi 2–3 bausmei keliami tikslai, tačiau yra šalių, kur įtvirtinta apie 5 bausmės tikslus. Tarp pastarųjų šalių yra ir Lietuva.

Kadangi Lietuva nuo 2005 m. yra Europos Sąjungos narė, ne mažiau aktualūs yra Europos Sąjungos teisės aktai, susiję su bausmių skyrimu. Kaip nurodo Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininkas Armanas Abramavičius ir kt., Europos Sąjungos teisės aktai bausmių rūšies ir dydžio už fizinio asmens padarytą nusikalstamą veiką klausimo sprendimą paprastai palieka Europos Sąjungos valstybės narės kompetencijai. Tradiciškai Europos Sąjungos teisės aktai nustato pareigą valstybei narei imtis būtinų priemonių, užtikrinančių, kad tam tikros veikos būtų baudžiamos „veiksmingomis, proporcingomis ir atgrasančiomis kriminalinėmis bausmėmis“ (pavyzdžiui, 2004 m. spalio 25 d. Tarybos pagrindų sprendimas, nustatantis būtiniausias nuostatas dėl nusikalstamų veikų sudėties požymių ir bausmių neteisėtos prekybos narkotikais srityje (2004/757/TVR) 4 str.) arba „veiksmingomis, proporcingomis ir atgrasančiomis kriminalinėmis bausmėmis, įskaitant laisvės atėmimo bausmę, dėl kurios galima ekstradicija“ (pavyzdžiui, Konvencijos dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos 2 str. 1 d.).¹⁸

Vadovaujantis tuo, kas išdėstyta, galima daryti išvadas, kad Europos Sąjungos teisės aktuose bausmei keliami veiksmingumo, proporcingumo ir atgrasymo nuo nusikalstamų veikų tikslai. Pirmieji du tikslai tarnauja teisingumo principo užtikrinimo tikslui, nes teisinga bausmė turi būti veiksminga, kitaip ji praranda savo paskirtį, prasmę, taip pat kyla klausimas, kam skirti bausmę, kuri neturės jokio poveikio nuteistajam. Proporcinga bausmė taip pat tarnauja teisingumo principo užtikrinimo tikslui. Per griežta bausmė pažeidžia nuteistojo teises, per švelni – nukentėjusiojo ir visuomenės teises ir interesus. Proporcinga ir veiksminga bausmė įgyvendina ir specialiosios prevencijos tikslą, nuteistajam daromas taisomasis poveikis. Bausmės veiksmingumas suponuoja ir tai, kad bausmė turi daryti teigiamą poveikį ir nuteistajam, kuris, atlikęs bausmę, nutaria daugiau

¹⁷ Ten pat. P. 108

¹⁸ A. Abramavičius ir kt. Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamosioje teisėje. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 80, 81

nenusikalsti. Bausmė, atgrasinanti nuo nusikalstamų veikų darymo, įgyvendina pirmiausia nusikalstamų veikų prevencijos tikslą: tiek specialiąją, tiek bendrąją prevenciją.

Europos Sąjungos teisės aktuose (dažniausiai Tarybos pagrindų sprendimuose) numatomos įvairios priemonės, kuriomis gali būti įgyvendinti pirmiau išvardyti bausmei keliami tikslai. Pavyzdžiui, Tarybos pagrindų sprendimuose dažnai nurodomi bausmių (konkrečiai laisvės atėmimo) dydžiai ir bausmių rūšys, o tai padeda įgyvendinti tiek bausmės veiksmingumo, proporcingumo ir atgrasančio poveikio tikslus. Egzistuoja daug Tarybos pamatinių sprendimų, kuriuose nurodomi maksimalūs laisvės atėmimo bausmės terminai. Tokios nuostatos įtvirtintos 2002 m. liepos 19 d. Tarybos pagrindų sprendime dėl kovos su prekyba žmonėmis (įtvirtinta maksimali 8 metų laisvės atėmimo bausmė); 2002 m. lapkričio 28 d. Tarybos pagrindų sprendime dėl bausmių sistemos stiprinimo siekiant užkirsti kelią padėjimui neteisėtai atvykti, vykti tranzitu ir apsigyventi (nustatyta maksimali 6–8 metų laisvės atėmimo bausmė); 2003 m. liepos 22 d. Tarybos pagrindų sprendime dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje (nustatyta laisvės atėmimo bausmė nuo 1 iki 3 metų).

Kalbant apie bendrąją ir specialiąją prevenciją, vykdomą bausmės skyrimo ir vykdymo stadijoje, pabrėžtina, kad Europos Sąjungos teisės aktai numato pareigą skirti ir su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes, kurios ne tik atgraso asmenis nuo panašių veikų darymo, tačiau ir fiziškai atima iš jų galimybę pakartotinai daryti šias veikas. Pavyzdžiui, 2003 m. gruodžio 22 d. Tarybos pagrindų sprendime dėl kovos su vaiku išnaudojimu ir vaikų pornografija numatyta galimybė asmeniui, nuteistam už sprendime nurodytas veikas, taikyti laikiną ar nuolatinį draudimą užsiimti profesine veikla, susijusia su vaikų priežiūra. 2003 m. sausio 27 d. Tarybos pagrindų sprendime dėl aplinkos apsaugos pagal baudžiamąją teisę numatyta galimybė kartu su laisvės atėmimo bausme taikyti atėmimą teisės verstis veikla, kuriai reikia oficialaus leidimo ar pritarimo, arba steigti ar valdyti bendrovę arba fondą.

Taigi darytina išvada, kad nors bausmės skyrimas pagal Europos Sąjungos aktus yra jos šalių narių kompetencija, tačiau tam tikra apimtimi ES aktai taip pat reguliuoja bausmei keliamus svarbiausius tikslus, o kai kuriuose aktuose net įtvirtinami šių tikslų įgyvendinimo būdai.

Lietuvos baudžiamojoje teisėje bausmės paskirtis, kaip nurodo baudžiamosios teisės mokslininkai A. Drakšienė ir R. Drakšas, vertinama nevienareikšmiškai: vieni autoriai teigia, kad pagrindinis bausmės tikslas yra atkurti teisingumą (prof. J. Bluvšteinas, prof. habil. dr. A. Vaišvila), kiti mano, kad svarbiausias tikslas – paskirti teisingą bausmę už kaltai padarytą veiką (prof. habil. dr. V. Piesliakas), tretii nurodo, kad bausme siekiama specialiosios prevencijos, kuri gali grąžinti nusikaltusį asmenį į normalų visuomenės gyvenimą (V. Pavilionis, J. Riepšas), ketvirtii yra įsitikinę, kad bausmei, kaip bendrinei sąvokai, turėtų būti keliamas tik vienas tikslas – individuali prevencija,

t. y. siekis, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo, atlikęs bausmę, nebedarytų naujų nusikaltimų (G. Švedas)¹⁹.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išreiškė nuomonę, kad Baudžiamajame įstatyme, apibrėžiant bausmės paskirtį, nurodyta, kad bausmės paskirtis yra sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo, nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas, paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą (BK 41 straipsnio 2 dalis). Skiriant bausmę, turi būti laikomasi visų šių reikalavimų, nė vienam iš BK 41 straipsnio 2 dalyje nurodytų tikslų neturi būti suteikiama išskirtinė prioritetinga reikšmė, jų siekiai turi būti protingai subalansuoti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 24 d. nutartis Nr. 2K-444/2007, 2007 m. spalio 2 d. nutartis Nr. 2K-632/2007).

Mūsų manymu, teisūs yra tie, kas tvirtina, kad svarbiausia bausmės paskirtis ir tikslas yra teisingumo principo užtikrinimas. Manome, kad minėtas tikslas apima visus kitus: tiek nubaudimo, tiek bendrosios ir specialiosios prevencijos tikslus. Bausmė ar kitoks baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo būdas (atleidimas nuo bausmės, bausmės vykdymo atidėjimas, lygtinis atleidimas nuo dalies neatliktos bausmės ar bausmės pakeitimas švelnesne), pritaikyti nuteistajam, visada turi būti paskirti atsižvelgiant į pamatinį teisingumo principą. Net tais atvejais, kai skiriama iš pirmo žvilgsnio per švelni bausmė ar asmuo nuo jos atleidžiamas, tokiu būdu užtikrinamas teisingumo principo įgyvendinimas, nes, kaip pažymėjo Rusijos baudžiamosios teisės mokslininkas A. I. Lazutkinas, juridiniu aspektu tyrinėjant bausmės humaniškumo problemą, reikia prieiti prie išvados, kad teisinga bausmė visada yra humaniška. Jei nuosprendis atmetamas dėl pernelyg švelnios paskirtos bausmės, vadinasi, jis buvo nehumaniškas visuomenės ir nukentėjusiojo atžvilgiu, o jei bausmė buvo nehumaniška, vadinasi, ji buvo neteisinga. Jei nuosprendis atmetamas dėl per griežtos bausmės, tai byloja apie tai, kad bausmė nehumaniška nuteistojo atžvilgiu²⁰.

Pagrįsdami savo poziciją, papildytume, kad įstatymo taikytojas, skirdamas bausmę, suteikiantis prioritetą teisingumo principo įgyvendinimui užtikrinti, yra priverstas atsižvelgti ir į kitus bausmės tikslus. Atsižvelgdamas ir į kitus tikslus jis užtikrina teisingumo principo įgyvendinimą tiek visuomenės ir nukentėjusiojo atžvilgiu (kai iškeliami bendrosios, specialiosios prevencijos, nubaudimo tikslai), tiek nuteistojo atžvilgiu (kai iškeliamas nusikaltusio asmens pataisymo tikslas). Taigi manytina, kad bausmės tikslų siekiama kompleksiskai, pradedant nuo

¹⁹ A. Drakšienė, R. Drakšas. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vadovėlis. – Vilnius: Eugrimas, 2008.. P. 200, 201

²⁰ А. В. Арендаренко. Реализация принципа социальной справедливости в современном уголовном праве России. – Москва: Закон и право, 2007. P. 226

teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimo kaip kitų bausmei keliamų tikslų įgyvendinimo garanto.

Oponentai gali prieštarauti, kad užtikrinant teisingumo principo įgyvendinimą kiti bausmei keliami tikslai bus neįgyvendinami. Pavyzdžiui, paskyrus baudą už nusikalstamą veiką, tokia bausmė teoriškai gali būti pripažįstama teisinga. Joje atsispindės teisingumo įgyvendinimo principas, bendrosios nusikalstamų veikų prevencijos tikslas, tačiau sunkiai įsivaizduojamas specialiosios prevencijos tikslo įgyvendinimas. Pažymime, kad, nors BK nurodomi penki tikslai, tačiau manytume, kad vieni apima kitus, todėl išskirtini pagrindiniai trys tikslai: teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas, bendroji ir specialioji nusikalstamų veikų prevencija. BK įtvirtinti tikslai – galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas atėmimas, poveikio nuteistajam darymas, kad jis daugiau nenusikalstų, nubaudimas – yra specialiosios prevencijos tikslo detalizavimas. Paskyrus baudą vienu ar kitu būdu įgyvendinama ir specialioji prevencija, nes asmuo yra nubaudžiamas bauda, patiria tam tikrą nuostolį. Tas nuostolis veikia jį individualiai, daro jam poveikį, todėl jam galimai sumažinamas noras pakartoti nusikalstamą veiką, kitaip egzistuoja galimybė, kad jis vėl patirs finansinių nuostolių ar net sunkesnių padarinių.

Penologijoje egzistuoja keletas požiūrių į bausmės paskirtį ir jos tikslus. Šie požiūriai atskleidžiami bausmių teorijose, kurios skirtingai apibrėžia bausmės paskirtį. Santykinai teorijoje šios koncepcijos yra padalytos į tris grupes: absoliučios, santykinės ir mišrios teorijos. Absoliučios teorijos, kaip pažymi Rusijos baudžiamosios teisės mokslininkas I. J. Foinickij, mato bausmėje savitikslį ir nepriklausomą nuo jokių jos paskyrimo rezultatų aktą. Santykinės teorijos reikalauja ne tik, kad bausmės paskyrimas pasiektų kažkokį tikslą, tačiau pačios bausmės egzistavimą pateisina tik tais tikslais. Jei tie tikslai negali būti pasiekti, tai negali egzistuoti ir bausmė²¹. Be to, egzistuoja mišrios teorijos, kurios jungia abu požiūrius; jos neturi savarankiškos reikšmės ir yra kompeliatyvaus pobūdžio. Analizuojant BK, galima prieiti prie išvados, kad mūsų baudžiamajame įstatyme įtvirtinta mišri teorija, kuriai būdingi tokie absoliučios teorijos tikslai, kaip nubaudimas, tam tikras atpildas, įgyvendinant teisingumo principo užtikrinimą, ir santykinų teorijų išskirtiniai tikslai – asmens izoliavimas, nusikalstamų veikų prevencija.

Manytina, kad, siekiant sumažinti nusikalstamumo būklę, mišrios teorijos įtvirtinimas baudžiamuosiuose įstatymuose yra efektyvus. Savitikslių bausmė, propaguojama absoliučios teorijos, negalės paveikti asmens tokiu būdu, kad jis nenusikalstų pakartotinai, nes tokios bausmės tikslas nėra taisyti nusikaltusį asmenį. Žmogus po tokios bausmės ir toliau darys nusikalstamas veikas, kadangi jam niekas neišaiškins, kodėl nusikaltimo darymas yra neigiamas dalykas tiek jam, tiek visuomenei. Bausmės, orientuojamos į tam tikrus tikslus, kurie būtina turi būti pasiekti,

²¹ И. Я. Фойницкий. Учение о наказании в связи с тюрьмоведением. - Москва: Добросвет, 2000. P. 56, 57

pernelyg sureikškina tų tikslų įgyvendinimą, ir, jei jie nepasiekiami, vadinasi, bausmė yra beprasmė, taigi ir skirti ją nusikaltusiam asmeniui taip pat nėra prasmės. Mūsų manymu, ir šis požiūris yra neteisingas, nes jis prieštarauja bausmės neišvengiamumo principui. Taigi mišrios teorijos, kurios pasižymi tiek absoliučios, tiek santykinės teorijų požymiais, geriausiai atskleidžia bausmei keliamus tikslus, kurių galimas įgyvendinimas turės įtakos nusikalstamumo būklei.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, darytinos išvados, kad BK įtvirtinta bausmės paskirtis iš esmės atitinka bausmės tikslų sąvoką. Bausmės tikslas turėtų būti suprantamas kaip įstatymų leidėjo ir jų taikymo subjektų siekiamas bausmės paskyrimo ir vykdymo rezultatas, pasižymintis socialiniu naudingumu, kurį sudaro tiek nuteistojo, tiek visuomenės gerovė. Kai kurių užsienio šalių (pvz., Ispanijos, Vokietijos) baudžiamuosiuose įstatymuose nekalbama apie bausmei keliamus tikslus. Užsienio šalių baudžiamosios teisės šaltiniai, įtvirtinantys bausmės tikslus, daro tai skirtinga apimtimi: kai kuriuose šaltiniuose įtvirtinti 2–3 bausmei keliami tikslai, kai kur nurodyti penki bausmės tikslai. Bausmei keliami tikslai sureguliuoti ir Europos Sąjungos teisės lygmeniu, įtvirtinant juos pamatiniuose sprendimuose. Iš esmės jie atkartoja bausmei keliamus tikslus, įtvirtintus BK. Lietuvos baudžiamojoje teisės teorijoje yra keletas požiūrių į tai, koks bausmei keliamas tikslas turėtų būti prioritetas. Mūsų manymu, reikia pritarti tiems, kas prioritetą suteikia teisingumo principo įgyvendinimui užtikrinti, kadangi būtent šiuo tikslu kompleksiskai įgyvendinami ir kiti bausmei keliami tikslai. Penologijos moksle egzistuoja kelios teorijos, kurios skirtingai traktuoja bausmei keliamus tikslus: absoliučioji, santykinė ir mišri teorija. Absoliučioji ir santykinė teorijos pasižymi tam tikrais kraštutinumais, nes pirmoji išaukština bausmę dėl paties nubaudimo, o antroji – dėl siekiamų tikslų būtino realizavimo. Siekiant, kad bausmė būtų veiksminga, reikėtų nesureikškinti nė vienos iš minėtų teorijų ir, kaip teisingai padarė Lietuvos įstatymų leidėjas, įtvirtinti mišrią tikslų atžvilgiu bausmės teoriją, kuri atsižvelgia tiek į absoliučios, tiek į santykinės teorijos postulatus, susijusius su bausmės tikslais.

2. Bausmės paskirties įgyvendinimo būdai

Šioje dalyje analizuojamas bausmės tikslų ir jų įgyvendinimo būdų santykis, pateikiami bausmės tikslų įgyvendinimo būdai, trumpai apžvelgiama Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT, Teismas) praktika, susijusi su kankinančiomis, nežmoniškoms, žeminančiomis žmogaus orumą bausmėmis, išdėstomas mūsų požiūris į mokslinėje literatūroje išskiriamą pataisymo tikslą, keliamą bausmei. Be to, išaiškinamas baudžiamosios atsakomybės diferenciacijos bei individualizavimo santykis ir jo reikšmė bausmei keliamiems tikslams. Kartu pateikiame savo nuomonę dėl bausmei keliamų tikslų įtvirtinimo BK ir jų įgyvendinimo priemonių.

Nagrinėjant bausmės paskirtį ir tikslus, būtina iširti ir tų tikslų įgyvendinimo būdus, kitaip prarandama tikslų išskyrimo prasmė. Kiekvienas bausmei keliamas tikslas turi savo įgyvendinimo būdus. Kalbėdamas apie bausmės tikslus, baudžiamosios teisės mokslininkas A. F. Mickevič nurodo, kad kiekvienas tikslas turi ne tik subjektyvių, bet ir objektyvių bruožų. Objektyvus kiekvieno, taip pat ir bausmės, tikslo pobūdis nulemtas objektyvių priemonių, kurios taikomos įgyvendinant vieną ar kitą tikslą, savybių. Tikslas ir priemonės (subjekto įdirbis) yra susiję dialektiniu ryšiu. Nustatant tikslą, kaip subjekto įdirbio rezultata, pasireiškia tikslo ir priemonių priešastinis ryšys. Tai reiškia, kad tikslas lemia priemonių pasirinkimą, tačiau priemonių pasirinkimui įtaką daro ne tik tiesioginis tikslas, tačiau ir kiti tikslai, taip pat ir bendresni ir nutolę tikslai. Kaip pavyzdį autorius nurodo žalojančias bausmes, kurios gali įbauginti daugelį nusikaltėlių ir sulaikyti juos nuo nusikaltimų darymo, tačiau tokios bausmės šios dienos sąlygomis nebus teisingos, negalės pataisyti nusikaltėlio, todėl negali būti taikomos²².

Autorius pabrėžia, kad ryšys tarp bausmių tikslo ir priemonių yra įvairiapusis, t. y. nustatant tam tikrų bausmių tikslų pasiekimo priemones, nereikia sureikšminti tik to tikslo, tačiau būtina atsižvelgti ir į kitus ne mažiau svarbius tikslus, kurių pasiekimas yra reikšmingas keičiant kriminogeninę valstybės padėtį.

Kartu mokslininkas A. F. Mickevič nurodo, kad ir pati bausmės tikslo pasiekimo priemonė savo savybėmis daro įtaką tikslo turiniui, nes realizuotas tikslas yra pritaikytos priemonės priešasties-pasekmės rezultatas. Be šio santykio su priemone tikslas nėra veiklos tikslas ir yra tik abstraktus siekis, neapibrėžtas idealas, kurio galima siekti, norėti, tačiau nerealizuoti²³. Iš to darytina išvada, kad ir tikslas negali egzistuoti be priemonių, ir priemonės be tikslų yra beprasmė sąvoka.

Baudžiamosios teisės enciklopedijoje nurodomos įvairios bausmės tikslų įgyvendinimo priemonės. Kaip teisingumo principo užtikrinimo priemonės nurodomos teisių, pareigų ir teisėtų nuteistojo interesų atėmimas, apribojimas, pakeitimas ir papildymas, žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimas ir draudimas traktuoti fizinių kančių sukėlimą ir asmens orumo žeminimą kaip bausmės tikslą.²⁴ Teisių, pareigų ir teisėtų nuteistojo interesų atėmimą, apribojimą, pakeitimą ir papildymą, mūsų manymu, galima traktuoti kaip bausmės individualizavimą, nes būtent šioje bausmės paskyrimo stadijoje vyksta bausmės konkrečiam nuteistajam už konkrečią veiką parinkimas. Žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimu užtikrinami nukentėjusiojo nuo

²² А. Ф. Мицкевич. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 93, 94

²³ Ten pat Р. 94

²⁴ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. - Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 145

nusikalstamos veikos asmens interesai, taip užtikrinamas teisingumo principo įgyvendinimas ir nukentėjusiojo atžvilgiu.

Iš pirmo žvilgsnio draudimas traktuoti fizinių kančių sukėlimą nuteistajam ir asmens orumo žeminimą kaip bausmės tikslą gali pasirodyti ne kaip bausmės tikslo įgyvendinimo priemonė, bet kaip vienas iš esminių reikalavimų, keliamų bausmės esmei. Vis dėlto sutiktume su minėtos enciklopedijos autorių nuomone, kad šis draudimas yra teisingumo principo užtikrinimo priemonė nuteistojo atžvilgiu, nes Europos žmogaus teisių konvencija²⁵ draudžia kankinančias, nežmoniškas, žeminančias žmogaus orumą bausmes. Tokio draudimo išskyrimas į tikslo pasiekimo priemonę dar kartą pabrėžia šį reikalavimą.

Manytina, kad tikslinga išnagrinėti, kokia bausmė Europos Žmogaus Teisių Teismo gali būti vertinama kaip kankinanti, nežmoniška, žeminanti žmogaus orumą ir kokia bausmė negali būti taip traktuojama. Pavyzdžiui, EŽTT 1992-08-07 sprendime *Tomazi prieš Prancūziją* Teismas pažymėjo, kad ir lengvi kūno sužalojimai bausmės atlikimo metu gali liudyti tai, kad asmens, kuriam buvo atimta laisvė, atžvilgiu buvo naudojama fizinė prievarta. To asmens padėtis yra nelygi su pareigūnais, panašus elgesys jo atžvilgiu gali būti įvardijamas ir kaip nežmoniškas, ir kaip žeminantis jo orumą. Be to, Teismas šioje byloje pažymėjo, kad tyrimo poreikis ir neginčijamas kovos su nusikalstamumu, įskaitant ir terorizmą, poreikis, negali riboti asmens fizinės būklės apsaugos.²⁶

Taigi darytina išvada, kad EŽTT nepateisina jokios fizinės prievartos, net ir nedidelės nuteisto asmens atžvilgiu, kai tokia prievarta dėl nuteistojo asmens nelygios padėties su pareigūnais žemina žmogaus orumą, kartu ji pripažįstama nežmoniška. Be to, Teismas akcentavo, kad tikslas nepateisina priemonių, t. y. net kova su terorizmu (nusikaltimų prevencija) negali būti pretekstas asmenį žaloti, nežmoniškai su juo elgtis ir taip žeminti jo orumą.

Manytina, kad tikslinga pateikti bylos, kurioje EŽTT nepripažino kankinančios, nežmoniškos ir žeminančios bausmės paskyrimo fakto, pavyzdį. Toks sprendimas buvo priimtas 1971-06-18 byloje *De Wilde, Ooms ir Versyp prieš Belgiją*. Minėti asmenys buvo sulaikyti pagal visus įstatymo reikalavimus už valkatavimą. Jie buvo nuteisti ir kaip bausmė nuteistiesiems buvo paskirtas ji nusiuntimas į specialiąją įstaigą, kurioje jiems buvo nustatyta pareiga dirbti. Šie asmenys kaip vieną iš nuosprendžio apskundimo argumentų nurodė EŽTK 3 straipsnio pažeidimą, kadangi jiems buvo taikomos drausminės bausmės už tai, kad jie atsisakė dirbti. EŽTT peržiūrėjo visus tai patvirtinančius argumentus, bet EŽTK 3 straipsnio pažeidimo nenustatė²⁷.

²⁵ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija// Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987

²⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. rugplūčio 7 d. sprendimas *Tomazi prieš Prancūziją*// <http://www.echr.ru/documents/doc/2461435/2461435.htm>; prisijungimo laikas 2009-10-11, 12:28.

²⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1971 m. birželio 18 d. sprendimas *De Wilde, Ooms ir Versyp prieš Belgiją* // <http://www.echr.ru/documents/doc/2461473/2461473.htm>; prisijungimo laikas: 2009-10-11, 13:54.

Manytina, kad Teismas nekonstatavo EŽTT 3 straipsnio pažeidimo šioje byloje, nes asmenys, apskundę nuosprendį, nenurodė jokių aplinkybių, patvirtinančių bausmės kankinantį, nežmonišką, žeminantį orumą pobūdį. Jie nenurodė, kad drausminių bausmių metu jie buvo žalojami, kankinami ar žeminami. Taigi Teismas nepripažino, kad bausmių už drausmės pažeidimą skyrimas prieštarauja EŽTT 3 straipsniui.

Įvardytos šios pataisymo tikslo priemonės: nustatyta bausmės vykdymo tvarka (režimas), auklėjamasis darbas, visuomenei naudingas darbas, bendrojo išsilavinimo gavimas, profesinis pasirėngimas ir visuomeninė įtaka²⁸. Šios priemonės, kaip matyti, nukreiptos ne tik į tikslą pataisyti asmenį taip, kad jis daugiau nenusikalstų, tačiau ir suteikia realias galimybes jam integruotis visuomenėje randant darbą, naudingą veiklą, kas, be abejo, irgi turi įtakos mažesnei recidyvo kilimo rizikai. Tačiau, manytina, kad pataisymas neturėtų būti išskiriamas kaip atskiras bausmei keliamas tikslas, nes pataisymas yra daugiau priemonė, kuria pasiekiamas specialiosios nusikalstamų veikų prevencijos kaip bausmei keliamas tikslas. Specialioji nusikalstamų veikų prevencija nukreipta į konkretų asmenį, padariusį nusikalstamą veiką. Teismas, individualizuodamas jam bausmę, nusprendžia, koks turi būti daromas poveikis šiam konkrečiam asmeniui. Tokioje situacijoje pataisymas yra tik viena iš priemonių, kuria įgyvendinamas specialiosios nusikalstamų veikų prevencijos tikslas.

Dėl specialiosios prevencijos įgyvendinimo tikslo priemonių literatūroje nėra vieningos nuomonės. Šią problemą nagrinėsime atskirai, tačiau pažymėtina, kad kaip šio tikslo įgyvendinimo būdai nurodomi izoliavimas, įbauginimas, auklėjimas ir kt.²⁹ Analogiška problema kyla nagrinėjant ir bendrosios prevencijos įgyvendinimo būdus, tačiau išskiriamos tokios bendrosios prevencijos priemonės kaip informacinis-auklėjamasis poveikis piliečiams, realus bausmės taikymas nusikaltusiems asmenims, bauginamasis-auklėjamasis poveikis anksčiau nenusikaltusiems asmenims ir kt. Įvairius požiūrius į bendrosios prevencijos realizavimo priemones taip pat apžvelgsime atskirai.

Iš esmės šiame darbe kalbama apie tris bausmės tikslus: teisingumo principo užtikrinimą, bendrąją ir specialiąją nusikalstamų veikų prevenciją. Tačiau BK nurodoma daugiau bausmės paskirčių, papildant minėtą sąrašą nubaudimo tikslu. Literatūroje svarstoma problema, kaip vertinti nubaudimą: kaip bausmės bruožą ar kaip jos tikslą. Lietuvos įstatymų leidėjas išskyrė nubaudimą kaip bausmės tikslą, tačiau tiek Lietuvos, tiek užsienio šalių teisinėje literatūroje pažymima, kad nubaudimas yra ne bausmės tikslas, o bausmės esmė. Šis klausimas bus svarstomas šiame darbe, kalbant apie specialiosios prevencijos tikslą, keliamą bausmei (p. 32, 33).

²⁸ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005 Р. 170

²⁹ Ten pat. Р. 187, 188

Siekiant aiškiau išdėstyti savo poziciją dėl bausmei keliamų tikslų įgyvendinimo būdų, pateikiama lentelė (žr. 1 lentelę), kurioje parodomas bausmei keliamų tikslų ir jų įgyvendinimo priemonių santykis.

1 lentelė. Baudžiamajame kodekse įtvirtinti bausmės tikslai

BAUSMEI KELIAMI TIKSLAI		
Teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas	Specialioji nusikalstamų veikų prevencija	Bendroji prevencija
Baudžiamosios atsakomybės individualizavimas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas atėmimas. 2. Nubaudimas. 3. Poveikis nuteistam asmeniui, dėl kurio nuteistasis vengs daryti naujas nusikalstamas veikas. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Informacinis auklėjamasis poveikis piliečiams. 2. Realus bausmės taikymas nusikaltusiems asmenims. 3. Bauginamasis bausmės poveikis anksčiau atlikusiems bausmę asmenims.

Šioje lentelėje atsispindi mūsų nuomonė dėl bausmės paskirties ir jos įgyvendinimo būdų, įtvirtintų baudžiamajame įstatyme, pagrįsta baudžiamosios teisės mokslininkų pozicija dėl bausmės tikslų ir jų įgyvendinimo priemonių. Kaip minėjome, mes laikomės pozicijos, kad BK iš esmės įtvirtinti trys bausmei keliami tikslai: teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas, bendroji nusikalstamų veikų prevencija ir specialioji nusikalstamų veikų prevencija.

Teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas, skiriant bausmę pasireiškia per bausmės individualizavimą, susijusį su baudžiamosios atsakomybės diferenciacija. Pažymėtina, kad bausmės individualizavimas ir baudžiamosios atsakomybės diferenciacija, – nors ir susijusios, tačiau skirtingos sąvokos. Bausmės individualizavimas – tai bausmės asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, parinkimas, atsižvelgiant į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, o ypač – į kaltininko asmenybę.³⁰ Pabrėždama baudžiamosios atsakomybės individualizavimo ir baudžiamosios atsakomybės diferenciacijos skirtumus Rusijos baudžiamosios teisės mokslininkė T. A. Lesnjevski-Kostariova tvirtina, kad baudžiamosios atsakomybės diferenciacija ir individualizacija yra glaudžiai susijusios ir sudaro „dvi baudžiamosios atsakomybės puses“. Jos logiškai seka viena paskui kitą,

³⁰ V. Piesliakas. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. - Vilnius: Justitia, 2006. P. 107

tačiau yra skirtingos prigimties. Esant diferenciacijai įstatymų leidėjas nustato baudžiamumo rėmus, atsižvelgdamas į veikos visuomeninio pavojingumo lygį. Tokiu atveju teismo nuožiūra apribojama griežtais pagal įstatymus. Atsakomybės individualizacijos atveju teisėjas pagal nustatytas ribas parenka bausmę, vadovaudamasis jau įstatymo leidėjo sankcijoje nustatytu pavojingumo pobūdžiu ir lygiu ir savarankiškai įvertina individualų veikos pavojingumo lygį.³¹ Kitaip tariant, baudžiamosios atsakomybės diferenciacijos subjektas yra įstatymų leidėjas, o baudžiamosios atsakomybės individualizavimo subjektas yra teisėjas. Be to, pabrėžtina, kad individualizuodamas baudžiamąją atsakomybę, teisėjas yra susaistytas baudžiamosios atsakomybės diferenciacija, įtvirtinta įstatyme.

Labiausiai bausmės tikslams pasitarnauja baudžiamosios atsakomybės individualizavimas, kurio pagrindai įtvirtinti BK 54 straipsnyje, kadangi tokiu atveju konkretinamas kiekvienas nusikalstamos veikos padarymo faktas, jos padarymo aplinkybės ir žmogaus, padariusio nusikalstamą veiką, asmenybė. Atitinkamai paskirti teisingą bausmę, kuri atitiks ir specialiosios, ir bendrosios prevencijos tikslų reikalavimus, lengviau vadovaujantis ne tik įstatymu, kuris įtvirtina formalius bausmės skyrimo reikalavimus, bet ir teisėjo vidiniu įsitikinimu, kuris sprendžia, ar tikslinga asmenį traukti baudžiamojon atsakomybėn, jei taip, – ar tikslinga asmeniui skirti bausmę ir ar tikslinga asmeniui, kuriam buvo paskirta bausmė, realiai vykdyti bausmę.

Pažymėtina, kad baudžiamoji atsakomybė gali būti individualizuota ir taip, kad paskirta bausmė realiai nebus vykdoma. Tokia situacija įmanoma, kai asmuo atleidžiamas nuo bausmės arba jam atidedamas bausmės vykdymas. Gali iškilti klausimas, koku būdu bus įgyvendinami bausmės tikslai, jei realiai bausmė nebus vykdoma, pvz., atleidus nuo bausmės ar atidėjus bausmės vykdymą. Iš esmės tokiais atvejais bausmė realiai paskiriama tiesiog atsižvelgiant į svarbias aplinkybes, daroma išvada, kad bausmės tikslai gali būti pasiekti arba realiai nevykdant paskirtos bausmės, arba atidėjus bausmės vykdymą tam tikram laikotarpiui. Oponentai gali pasakyti, kad tokia situacija yra susijusi ne tik su teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimo tikslu, tačiau ir su kitais bausmei keliamais tikslais, todėl nedera išskirti atleidimą nuo bausmės ir bausmės vykdymo atidėjimą, kaip išskirtinius teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimo būdus. Tačiau manytina, kad pagrindinis tikslas, kuriuo vadovaujamosi taikant šiuos baudžiamosios teisės institutus, yra būtent teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimo tikslas, kuris įgyvendinamas atsižvelgiant ir į kitus bausmei keliamus tikslus, kitaip bausmė nebus teisinga, jei prieštaraus kitiems tikslams. Tokia išvada darytina dėl to, kad teisinga bausmė – tai bausmė, kuri veikia nuteistąjį, padariusį konkrečią nusikalstamą veiką (specialioji nusikalstamų veikų prevencija), ir visuomenę (bendroji nusikalstamų veikų prevencija), be to, paskirta atsižvelgiant į nukentėjusiojo interesus.

³¹ Т. А. Лесниевски-Костарева. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. – Москва: Норма, 2000. Р. 20

Sutinkame su Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininku V. Piesliaku, kad egzistuoja trys bausmei keliamų tikslų grupės, kurias santykinai galima pavadinti taip: teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimo tikslas, bendrosios ir specialiosios nusikalstamų veikų prevencijos tikslai. Tačiau prof. V. Piesliakas tvirtina, kad specialiąją prevenciją sudaro trijų bausmei keliamų tikslų grupė. Manytume, BK įtvirtinti sukonkretinti specialiosios prevencijos tikslai yra ne kas kita, kaip specialiosios nusikalstamų veikų prevencijos tikslo įgyvendinimo būdai. Mokslinėje literatūroje, kaip minėta, specialiosios prevencijos tikslo įgyvendinimo būdai nurodomi tokie: asmens izoliavimas, įbauginimas, auklėjimas ir kt. (sąrašą siūlytume papildyti ir pataisymu). Taigi asmens izoliavimas yra galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas atėmimas, įbauginimas gali pasireikšti per nubaudimą, poveikį nuteistajam, kad jis daugiau nedarytų naujų nusikalstamų veikų, auklėjimas – tai taip pat yra tam tikras poveikis nuteistajam asmeniui, kad jis nedarytų naujų nusikalstamų veikų. Darytina išvada, kad sukonkretinti baudžiamajame įstatyme specialiosios prevencijos tikslai yra ne kas kita, kaip šio tikslo įgyvendinimo būdai.

Kalbant apie bendrosios nusikalstamų veikų prevencijos tikslo įgyvendinimo būdus, pritartina baudžiamosios teisės mokslininkams, teigiantiems, kad šis tikslas įgyvendinamas per informacinį-auklėjamąjį poveikį piliečiams, realų bausmės taikymą nusikaltusiems asmenims bei bauginamąjį poveikį anksčiau bausmę atlikusiems asmenims. Pritartume tokiai pozicijai, nes BK aiškiai pasakyta, kad viena iš bausmės paskirčių yra sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo. Kadangi toks „sulaikymas“ negali pasižymėti jokiomis prievartinio pobūdžio priemonėmis, taikomomis asmenims, dar nepadariusiems nusikalstamų veikų, tai belieka konstatuoti, kad šis tikslas gali būti pasiektas tik neprievartinio pobūdžio priemonėmis, kurios vienaip ar kitaip paveikia visuomenę, tokiu būdu sulaikydama jos atstovus nuo nusikalstamų veikų darymo.

Taigi baudžiamajame įstatyme įtvirtinti bausmės tikslai yra glaudžiai susiję su jų įgyvendinimo priemonėmis, kadangi bausmės tikslai be jų įgyvendinimo priemonių yra deklaratyvūs postulatai, o bausmės tikslų įgyvendinimo priemonės be pačių tikslų yra beprasmės ir neturinčios reikšmingo poveikio nuteistajam. Kiekvienas bausmės tikslas turi savo įgyvendinimo būdus, kurie iš esmės gali dubliuotis. Kaip atskiras teisingumo užtikrinimo būdas mokslinėje literatūroje įvardijamas kankinančių, nežmoniškų ir žeminančių žmogaus orumą bausmių draudimas. Mūsų manymu, toks įtvirtinimas yra teisingas, kadangi pabrėžia, kad teisinga bausmė neturi būti kankinanti, nežmoniška ir žeminanti žmogaus orumą. EŽTT praktikoje dėl minėtų bausmių pasisakoma, kad net nežymi fizinė prievarta nuteistojo asmens atžvilgiu tam tikromis aplinkybėmis gali būti traktuojama kaip nežmoniška ir žeminanti orumą, o pagrįstas įstatymu asmens fizinės laisvės ribojimas negali būti vertinamas kaip kankinanti, nežmoniška, žeminanti žmogaus orumą bausmė. Mokslinėje literatūroje ir kai kurių valstybių baudžiamuosiuose

įstatymuose įtvirtintas nuteistųjų pataisymo tikslas, tačiau, mūsų manymu, šis tikslas yra specialiosios prevencijos tikslo įgyvendinimo būdas.

Atsižvelgdami į pateiktus argumentus laikytumėmės pozicijos, kad baudžiamajame įstatyme yra įtvirtinti trys bausmei keliami tikslai: teisingumo užtikrinimas, nusikalstamų veikų bendroji prevencija ir nusikalstamų veikų specialioji prevencija. Teisingumo užtikrinimas įgyvendinamas per baudžiamosios atsakomybės individualizavimą, susijusį su baudžiamosios atsakomybės diferenciacija, kurią įtvirtina įstatymų leidėjas. Skirtingai nei baudžiamosios atsakomybės diferenciacija, baudžiamosios atsakomybės individualizavimas yra ne įstatymo leidėjo veikla, tačiau teisėjo, taikančio įstatymą, veikla, atsižvelgiant į baudžiamosios atsakomybės diferenciaciją ir savo vidinį įsitikinimą. Reikšmingesnis bausmės tikslų įgyvendinimui, manytume, yra baudžiamosios atsakomybės individualizavimas, kuris vyksta vertinant konkretaus nusikaltusio asmens padarytą veiką ir to žmogaus asmenybę. Pažymėtina, kad įgyvendinant bausmei keliamus tikslus, aktualus yra ne tik bausmės individualizavimas, bet ir kiti baudžiamosios teisės institutai, kurie suteikia galimybę realiai nevykdyti paskirtos bausmės, jei galima padaryti išvadą, kad bausmės tikslai gali būti pasiekti be realaus bausmės vykdymo. Manytina, kad BK įtvirtinti atėmimo nuteistajam galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas, poveikio nuteistajam, kad jis nepakartotų naujų nusikalstamų veikų, ir nubaudimo tikslai yra ne kas kita, kaip specialiosios prevencijos tikslo įgyvendinimo priemonės.

3. Bausmei keliami tikslai

Toliau darbe nagrinėtinės teorinės problemos, susijusios su atskirų BK įtvirtintų bausmei keliamų tikslų turiniu ir jų įgyvendinimo priemonėmis.

3.1. Teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimo teorinės problemos

Šiame skyriuje nagrinėjama teisingumo sąvoka bausmės taikymo kontekste, jos santykis su atpildu, kerštu, teisingumo principo turinys, jo santykis su bausmei keliamu tikslu – teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimu. Taip pat išaiškinamas bausmės tikslo – teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimo – turinys, jo įgyvendinimo galimybės.

Viena iš problemų yra susijusi su teisingumo sąvokos apibrėžimu. Pavyzdžiui, baudžiamosios teisės specialistas S. P. Mokrinkij tvirtina, kad teisingumas reikalauja, kad bausmė, nustatyta įstatyme ar nuosprendyje, iš pagrindų remtųsi nustatytu ir paremtu doroviniu asmenybės kriterijumi ar jo padaryta veika. Neteisinga bausti vienus ar už vieną ir nebausti kitų ar už kitą, esant pagrindams, į kuriuos buvo atsižvelgta nubaudžiant pirmuosius, ir atvirkščiai³². Tokiu būdu autorius išreiškia visų asmenų lygybę prieš įstatymą, skiriant teisingą bausmę.

Rusų baudžiamosios teisės mokslininkas A.A. Žižilenko, nagrinėdamas teisingumą, lygino šią sąvoką su atpildu. Jis pažymėjo, kad sąvokos „atpildas“ ir „teisingumas“ nėra visiškai sutampančios. Savo nuomonę jis pagrindžia tuo, kad visada tam tikrą atpildą galime traktuoti kaip neteisingą, nes jis neatitinka vyraujančių nuomonių dėl teisingumo. Atpildas yra teisingas tik tuomet, kai įžvelgiame jame tame tikrą atitiktį tam, kas yra tokio poveikio priemonė, ir pripažįstame jį neteisingą, kai tokios atitikties įžvelgti negalime³³. Sutiktume su autoriaus nuomone ne tik dėl jo išdėstytų argumentų, bet ir dėl to, kad šiuolaikinėje baudžiamojoje teisėje yra nemažai priemonių, kurios savo pobūdžiu neprimena atpildo, tačiau laikomos teisingos tiek nukentėjusiojo, tiek nuteistojo atžvilgiu. Tokios priemonės yra atleidimo nuo bausmės institutas, bausmės vykdymo atidėjimas, baudžiamosios atsakomybės senaties taikymas ir kt., kurios iš esmės neįtraukia tokio bruožo, kaip atpildas.

Baudžiamosios teisės mokslinėje literatūroje kalbant apie teisingumo principą pažymėtini tokie pagrindiniai šio principo bruožai, pasireiškiantys skiriant ir vykdant bausmę: 1) optimaliai galimas žalos asmeniui, visuomenei, valstybei atlyginimas, padengimas paskiriant bausmę; 2) bausmės pavojingumo atitiktis nusikalstamos veikos pavojingumui, nusikaltusio asmens asmenybei; 3) draudimas bausti du kartus; 4) draudimas fizinių kančių sukėlimą ir asmens orumo

³² В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 133

³³ Ten pat P. 134

žeminimą traktuoti kaip bausmės tikslą³⁴. Pagal šią poziciją teisingumo principo užtikrinimas įmanomas tik tada, kai atsižvelgiama tiek į nukentėjusiojo, tiek į nuteistojo bei visuomenės ir valstybės interesus. Atitinkamai teisingumo principo užtikrinimo tikslas įgyvendinamas per žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimą nukentėjusiajam, bausmės individualizavimą, principo *non bis in idem* taikymą ir tinkamą bausmės vykdymą.

Baudžiamosios teisės mokslinėje literatūroje tvirtinama, kad baudžiamosios teisės teisingumo principas ir bausmės tikslas – teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas – yra dvi skirtingos kategorijos, nors teisingumo sąvoka jose turėtų būti aiškinama vienodai. Pasak baudžiamosios teisės mokslininko A. Mickevičiaus, pagal teisingumo principą visi baudžiamosios teisės institutai, normos, sąvokos, taip pat ir bausmė, turėtų būti formuojami atsižvelgiant į jų atitiktį teisingumo turiniui³⁵. Tačiau autorius nepaaiškina, kaip tai susiję su bausmei keliamu tikslu – teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimu. Pritartume tam, kad baudžiamosios teisės teisingumo principas ir teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas yra dvi skirtingos kategorijos, kurias sieja viena sąvoka – teisingumas. Taigi manytina, kad bausmei keliamas tikslas – užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą – pirmiausia yra praktinė veikla, kurios metu garantuojamas teisingumo principo įgyvendinimas. Ši praktinė veikla pasireiškia per baudžiamosios atsakomybės taikymą/netaikymą, bausmės skyrimą, bausmės vykdymą/nevykdymą.

Atribodamas bausmės vykdymo teisingumo principą nuo bausmės tikslo – teisingumo principo užtikrinimo – Rusijos baudžiamosios teisės mokslininkas J. M. Tkačevskij nurodo, kad šios kategorijos yra įvairaus pobūdžio. Sąvoka „teisingumas“ šiose kategorijose įgauna skirtingas prasmes. Principai – tai pagrindinės nuostatos, idėjos, esančios socialinių reiškinių pagrinduose. Tikslas yra rezultatas, nustatytas įstatyme. Taigi įmanoma situacija, kai baudžiamosios teisinės normos taikomos, vadovaujantis teisingumo principu, tačiau teisingumas, kaip tikslas, nebus pasiektas³⁶. Tokia situacija įmanoma, kai asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės ar nuo bausmės. Realiai taikomas teisingumo principas, tačiau bausmė jau negali realizuoti savo pagrindinio tikslo – užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimo, nes ji praktiškai netaikoma. Nepritartume šiai nuomonei, kadangi, kaip paminėjo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, bet koks teismo nuosprendis turi būti teisėtas ir pagrįstas³⁷, kas suponuoja, mūsų manymu, teisingą

³⁴ Российское уголовное право. Курс лекций /под ред. А.И.Коробеева.- Владивосток: Изд-во Дальневосточного госуниверситета, 1999 Р. 43,44

³⁵ А. Ф. Мицкевич. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 117

³⁶ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 139, 140

³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“// http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=26403, prisijungimo laikas: 2009-10-10, 20:23

nuosprendį. Teisingo nuosprendžio priėmimas ir jo vykdymas kartu užtikrina ir teisingumo principo įgyvendinimą. Padarius išvadą, kad, atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, nėra įgyvendinamas teisingumas, darytina išvada apie neteisėtą ir nepagrįstą teismo sprendimą.

Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininkas prof. hab. dr. V. Piesliakas, kalbėdamas apie teisingumą, išskiria tris šio principo aspektus: 1) teisingumas – tai teismo veikla nagrinėjant baudžiamąsias bylas ir skiriant bausmes ir baudžiamojo poveikio priemones; 2) teisingumas – tai įstatymo leidėjo veikla nustatant žmogaus poelgių nusikalstamumą ir formuluojant sankcijas už nusikalstamas veikas taip, kad jos būtų teisingos; 3) teisingumas – tai siekis vienodos baudžiamosios politikos, t. y. tokios padėties, kad už panašias veikas, padarytas tokiomis pat aplinkybėmis, esant panašioms kaltininko asmenybe apibūdinantiems požymiams, būtų skiriamos analogiškos bausmės.³⁸

Nagrinėjamos temos kontekste mums aktualūs visi šie trys aspektai. Teisingą bausmę turi teisę ir privalo paskirti tik teismas. Tačiau prieš teisėjui nagrinėjant bausmės klausimus reikia nustatyti nusikalstamos veikos padarymo faktą. Šis faktas nustatomas vadovaujantis baudžiamuoju įstatymu, kuriame tam tikra veika vertinama kaip nusikalstama. Tačiau įstatymų leidėjas, kriminalizuodamas veiką, privalo atsižvelgti ir į pamatinį teisingumo principą. Teismas, paskirdamas bausmę už konkrečią nusikalstamą veiką, kartu įgyvendina valstybės baudžiamąją politiką, kuri taip pat turi atitikti teisingumo principą. Tai reiškia, kad teismas, skirdamas bausmę, turi vadovautis visų asmenų lygybe prieš įstatymą ir vienodas situacijas vertinti vienodai, tokiu būdu įgyvendindamas valstybės nustatytą baudžiamąją politiką, kuriai keliamas teisingumo reikalavimas.

Kaip nurodo mokslininkas R. Drakšas, Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje vertinant teisingumo principo įgyvendinimą skiriant bausmę pastaruoju metu išaiškėjo dvi pozicijos, išreikštos baudžiamosios teisės mokslininkų prof. hab. dr. V. Piesliako ir G. Švedo. Abu autoriai vienareikšmiškai prioritetą teikia teisingam baudžiamojo įstatymo taikymui, tačiau esminis išėties pozicijų skirtumas yra tas, kad prof. hab. dr. V. Piesliakas, kalbėdamas apie bausmės skyrimą, pabrėžia būtinumą teisingai nubausti asmenį už padarytą nusikalstamą veiką, o G. Švedas bausmės skyrimą sieja labiau ne su galimybe nubausti asmenį, bet su jo resocializacijos būtinybe.³⁹ Iš esmės keliamas klausimas dėl atpildo ar resocializacijos prioriteto.

Manytume, kad šioje situacijoje turėtų būti šių dviejų aspektų sintezės ir tik tokiu atveju bus pasiektas teisingumo principo įgyvendinimas. Šią nuomonę pagrindžiame tuo, kad teoriškai ir praktiškai įmanoma situacija, kai padariusio pavojingą veiką žmogaus asmenybe

³⁸ V. Piesliakas. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2006. P. 101, 102

³⁹ R. Drakšas. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. – Vilnius: Justitia, 2008. P. 118

nerikalauja resocializacijos, pavyzdžiui, neatsargių nusikaltimų atvejais. Kartu negalima visiškai eliminuoti resocializacijos tikslo, paskiriant bausmę nusikaltusiam asmeniui, tačiau tas resocializacijos poreikis kiekvienu atveju yra skirtingo lygio: vienam asmeniui, kaip buvo minėta, nereikia pataisymo, nes jis nėra negatyvi asmenybė, tiesiog reikia pakoreguoti jo požiūrį į tam tikrus dalykus arba suteikti daugiau informacijos, žinių, kurios sumažins nusikalstamų veikų padarymo tikimybę (neatsargių nusikaltimų atvejais), kito žmogaus asmenybė reikalauja intensyvaus resocializacijos proceso (pavyzdžiui, nusikalstamų veikų recidyvo atvejais).

Dėl teisingumo įgyvendinimo principo teisinėje literatūroje išskiriamos įvairios nuomonės. Kai kurie autoriai mano, kad šis tikslas yra nepasiekiamas. Pavyzdžiui, Rusijos baudžiamosios teisės mokslininkas M. D. Šargorodskij tvirtina, kad bausmė, nebūdama teisinga, ne auklės, o atvirkščiai – darys žmones agresyvesnius. Teisingumas, be abejo, yra būtina bausmės auklėjamosios pusės įgyvendinimo savybė. Tačiau bausmės tikslas – ne teisingumo atkūrimas, o nusikaltimų padarymo užkardymas (profilaktika). Visa kita yra arba šio tikslo sudedamoji dalis, arba šio tikslo įgyvendinimo priemonės⁴⁰. Nesutinkame su tokia autoriaus pozicija, nes manome, kad, išreikšdamas tokį požiūrį, autorius pamiršta, vardan ko yra skiriama ir vykdoma bausmė, išskirdamas tik vieną jos paskirtį – nusikaltimų prevenciją, pamiršdamas apie nubaudimą kaip teisingumo aktą, būtiną tiek visuomenei, tiek nukentėjusiam, tiek pačiam nuteistajam. Manytina, kad prioritetas skiriant bausmę turėtų būti teikiamas teisingumo principo įgyvendinimui užtikrinti, nes tik tokiu atveju gali būti pasiekti ir kitus bausmei keliami tikslai – specialioji ir bendroji nusikaltimų prevencija.

Baudžiamosios teisės specialistė S. V. Polubinskaja teigė, kad teisingumo atkūrimas negali būti įtvirtintas kaip tikslas, nes sunku pamatuoti šio tikslo pasiekimo lygį⁴¹. Nesutiktume ir su šia nuomone, nes iš principo sunku pamatuoti ir kitų (pvz., bendrosios nusikalstamų veikų prevencijos) bausmės tikslų įgyvendinimo lygį, tačiau autorė neginčija kitų bausmės tikslų įtvirtinimo baudžiamajame įstatyme galimybes.

Mokslininkas A. V. Polivcev, kalbėdamas apie teisingumo atkūrimą per bausmę, pažymėjo, kad apie teisingumo atkūrimą galima kalbėti tik tada, kai paskiriama teisinga bausmė, atsižvelgiant į nusikaltusio žmogaus asmenybę. Tačiau, jo manymu, net teisingos bausmės negalima traktuoti kaip tikslo, nes tokiu atveju bausmė tampa kerštu⁴². Nesutinkame su šia pozicija. Mūsų manymu, kerštas yra kategoriškesnė sąvoka nei bausmė. Kerštas nenumato kokių nors asmeninių žmogaus savybių. Tai yra atsakas į veiksma, kurio pagrindinis tikslas yra atlyginti už padarytą

⁴⁰ Шаргородский М. Д. Избранные работы по уголовному праву. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003. Р. 257

⁴¹ С. В. Полуbinsкая. Цели уголовного наказания. – Москва: издательство „Наука“, 1990. Р. 23

⁴² В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 135, 136

blogį, nepriklausomai nuo tą blogį lėmusių aplinkybių. O bausmė taip pat yra atsakas į tam tikrą blogį, tačiau skirtingai nei kerštas, ji skiriama atsižvelgiant į daugelį aplinkybių: tiek objektyvių, tiek subjektyvių. Kerštu bandoma žmogui atlyginti už blogį tuo pačiu ar net padaryti didesnę žalą. Bausmė visada skiriama pamatuotai, dėl kokių nors aplinkybių jos paskyrimo pasekmės gali būti švelnesnės, palyginus su žala, padaryta nusikaltimu, jos tikslas greičiau yra ne skausmo sukėlimas, bet pataisymas. Bausmės paskyrimas yra išimtinė valstybės teisė, kuri gali egzistuoti tik esant tam tikrai visuomenės santvarkai.

Kita mokslininkų grupė mano, kad teisingumo principo užtikrinimo tikslas yra realizuotinas reiškinys. Pvz., mokslininkas V. N. Petrašev mano, kad negalima prikelti nukentėjusiojo iš mirusių nužudymo atveju, tačiau teisingumas gali būti pasiektas kaltinamojo teisių ir laisvių ribojimu, atėmimu⁴³. Tos pačios nuomonės laikosi ir baudžiamosios teisės specialistai A. V. Naumov ir B. S. Volkov⁴⁴. Pastarasis priduria, kad baudžiamajame įstatyme nurodymas į teisingumo principo užtikrinimą kaip į bausmės tikslą pabrėžia socialinį bausmės aspektą, kad blogis neturi likti nubaustas, kad turi būti atkurta ta santykių sistema, kuri buvo pažeista nusikaltimo padarymo rezultate.

Dėl teisingumo principo užtikrinimo, kaip tikslo, įtvirtinimo baudžiamajame kodekse ir jo įgyvendinimo galimybės pritarant tai nuomonei, kad šis tikslas turėtų būti įtvirtintas kaip pagrindinis bausmės tikslas, nes visas teisingumo vykdymo procesas yra nukreiptas būtent į šį principą kaip tikslą. Kaip minėjome, mūsų manymu, net vykdant specialiąją, bendrąją prevenciją, užtikrinamas teisingumo principas. Žinoma, gali kilti diskusija, kad, siekiant specialiosios ir bendrosios nusikalstamų veikų prevencijos tikslų, nukentės nusikaltimo aukų padėtis, nes nebus patenkinti jų lūkesčiai. Mūsų manymu, teisingumas yra objektyvi, o ne subjektyvi kategorija, todėl šis argumentas neturėtų būti pernelyg sureikšminamas. Iš pirmo žvilgsnio nukentėjusiajam gali atrodyti, kad paskirta nuteistajam bausmė per švelni, tačiau tokia išvada bus pagrįsta tik nukentėjusiojo subjektyvia nuomone. Būtent tam ir egzistuoja teismas, kad objektyviai įvertintų veiką, asmenį ir tuo vadovaudamasis priimtų teisingą sprendimą ne tik nuteistojo ir nukentėjusiojo atžvilgiu, tačiau ir visos visuomenės ir valstybės atžvilgiu. Jei yra reali galimybė pataisyti asmenį netaikant griežtos bausmės, teismas, atsižvelgdamas tiek į nuteistojo, nukentėjusiojo, tiek į visuomenės interesus, turėtų pritaikyti tokią bausmę, kuri leistų nuteistajam atlyginti nusikaltimu padarytą žalą nukentėjusiajam (ir taip kompensuoti nukentėjusiojo skausmą), ir kuri paliktų nuteistajam galimybę adaptuotis visuomenėje. Tokia bausmė bus teisinga ne tik konkrečių, nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų, bet ir visos visuomenės atžvilgiu.

⁴³ В. Н. Петрашев и др. Уголовное право. Общая часть : учебник. – Москва: ПРИОР, 1999. Р. 136

⁴⁴ ⁴⁴ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 137

Apibendrinant darytinos išvados, kad tarp baudžiamosios teisės mokslininkų egzistuoja skirtingos nuomonės dėl teisingumo sąvokos išaiškinimo. Mokslininkams nagrinėjant teisingumo sąvoką kyla problemų dėl teisingumo principo įgyvendinimo ir atpildo bei keršto santykio. Pritartina tų mokslininkų nuomonei, kurie teigia, kad teisinga bausmė negali būti tapatinama su atpildu ar su kerštu. Taip pat pabrėžiama, kad baudžiamosios teisės teisingumo principas ir bausmės tikslas – teisingumo principo užtikrinimas – yra skirtingos kategorijos. Ši nuomonė papildytina tuo, kad teisingumo principo užtikrinimas – tai procesas, kurio rezultatas – teisingumas. Lietuvos mokslininkai laikosi nuomonės, kad teisingumas yra procesas, kadangi apibrėžiamas kaip teismo veikla nagrinėjant baudžiamąsias bylas, įstatymų leidėjo veikla kriminalizuojant veikas ir valstybės vykdoma baudžiamoji politika. Egzistuoja keli požiūriai į tai, koks yra teisingumo principo užtikrinimo turinys. Vieni mokslininkai išskiria būtinumą paskirti teisingą bausmę, kiti akcentuoja nusikalstamų veikų prevenciją, įgyvendinant minėtą bausmei keliamą tikslą. Laikomės tos nuomonės, kad teisingumo įgyvendinimo užtikrinimas turi būti orientuotas tiek į teisingą bausmę, tiek į nusikalstamų veikų prevenciją. Kai kurie mokslininkai tvirtina, kad teisingumo užtikrinimo kaip bausmei keliamo tikslo įtvirtinimas yra beprasmis, kadangi jį sunku pasiekti. Kiti mokslininkai, kurių nuomonei pritariame ir mes, oponuoja šiai pozicijai tuo, kad paskirta bausmė vis dėlto įgyvendina teisingumą, nes baudžiamosios atsakomybės taikymo procese kaltinamasis patiria dėl nusikalstamos veikos neigiamus padarinius, o nukentėjusiojo padėtis pasikeičia į teigiamą pusę, nes egzistuoja galimybė atlyginti jam padarytą nusikalstama veika žalą.

3.2. Nusikalstamų veikų prevencija kaip bausmės tikslas

Kaip teigia prof. hab. dr. V. Piesliakas, bausmės tikslus santykinai galima suskirstyti į tikslus, keliamus visiems be išimties visuomenės nariams, tikslus, keliamus nusikaltusiems asmenims, tikslus, keliamus teismui⁴⁵. Nusikalstamų veikų prevencija, skirstoma į specialiąją ir bendrąją, priskiriama prie tikslų, keliamų nusikaltusiems asmenims ir visuomenės nariams. Šioje darbo dalyje kalbama apie bausmei keliamą nusikalstamų veikų prevenciją, jos skirstymą į bendrąją ir specialiąją, šių prevencijos rūšių skiriamuosius požymius, jų santykį. Atskirai nagrinėjamas tiek specialiosios, tiek bendrosios nusikalstamų veikų prevencijos turinys ir įgyvendinimo būdai.

Baudžiamosios teisės mokslininkas A.F. Mickevič nurodo tokius specialiosios ir bendrosios prevencijos skirtumus: pirma, prevencijos skirstymas į bendrąją ir specialiąją atskleidžia adresatų skirtumus – specialioji prevencija įgyvendinama nuteistųjų atžvilgiu, bendroji prevencija –

⁴⁵ V. Piesliakas Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. – Vilnius: Justitia, 2008. P. 209

kitų piliečių atžvilgiu (tačiau toli gražu ne visų). Antra, šių tikslų įgyvendinimas užtikrinamas nors ir panašiais, bet taip pat ir besiskiriančiais vienas nuo kito bausmės veikimo mechanizmais⁴⁶.

Be to, literatūroje kaip savarankiškas bausmės tikslas išskiriamas pataisymas ir nurodomi šio tikslo nuo specialiosios prevencijos tikslo atibojimo kriterijai. Baudžiamosios teisės mokslininkas S. A. Velijev pažymi, kad pataisymo tikslas nukreiptas į tai, kad nuteistasis daugiau nenusikalstų, o specialiosios prevencijos tikslas nurodo nusikaltėliui, kad už antvisuomeninį neteisėtą elgesį jis būtinai bus nubaustas. Siekiant pataisymo tikslo naudojamos auklėjamosios priemonės, siekiant specialiosios prevencijos tikslų naudojamos neišvengiamos valstybės prievartos priemonės. Kartu autorius pats sau prieštarauja, tvirtindamas, kad specialiosios prevencijos tikslas gali būti pasiektas didesniu priemonių skaičiumi nei pataisymo tikslas. Specialiosios prevencijos tikslas gali būti pasiektas nusikaltėlio pataisymo būdu ir jo įbauginimu, taip pat sudarymu tokių aplinkybių, kuriomis asmuo tiesiog fiziškai negalėtų padaryti nusikalstamos veikos⁴⁷. Autorius pripažįsta, kad specialiosios prevencijos priemonės įtraukia ir pataisymo tikslo įgyvendinimo priemones. Taigi iš tokios jo pozicijos netiesiogiai išplaukia, kad jis pripažįsta pataisymą specialiosios prevencijos atmaina.

3.2.1. Specialioji nusikalstamų veikų prevencija

Šioje dalyje nagrinėjami specialiosios prevencijos kaip bausmei keliamo tikslo įgyvendinimo būdai, specialiosios prevencijos ir pataisymo santykis, svarstoma specialiosios prevencijos adresato problema. Kartu išdėstoma pozicija dėl specialiosios prevencijos vertinimo kaip proceso ar rezultato, specialiosios prevencijos tikslo įgyvendinimo momento bei specialiosios prevencijos ir nubaudo santykio.

Pasak prof. hab. dr. V. Piesliako, specialiąją prevenciją pagal BK turinį sudaro tokie bausmei keliami tikslai kaip nusikaltusio asmens nubaudoimas, galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas atėmimas ar apribojimas, siekimas, kad bausmę atlikę asmenys laikytųsi galiojančių įstatymų ir nedarytų naujų nusikaltimų⁴⁸. Iš esmės galima konstatuoti, kad specialiąją prevenciją sudaro atpildas už nusikaltimą, fizinės galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas apribojimas, atėmimas bei pataisymas. Tačiau kai kur teisinėje literatūroje nurodoma, kad specialioji prevencija negali būti tapatinama su pataisymu. Pavyzdžiui, baudžiamosios teisės

⁴⁶ А. Ф. Мицкевич. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 100.

⁴⁷ С. А. Велиев. Принципы назначения наказания. – Санкт – Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. Р. 69, 70

⁴⁸ С. А. Велиев. Принципы назначения наказания. – Санкт – Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. Р. 69, 70

mokslininkas A. F. Mickevič mano, kad specialioji prevencija ir pataisymo tikslas yra tapatinami, nes autoriai mano, kad svarbiausia yra tai, kad nusikaltėlis daugiau nepadarytų nusikalstamos veikos, o faktas, dėl ko jis nedarys nusikaltimų, neturi reikšmės. Tačiau, jo manymu, tai yra supaprastintas požiūris į bausmę, kuris dažnai praktikoje nuveda prie negatyvių rezultatų, blogiausiu atveju – pateisina neteisingumą skiriant bausmę, kai pasekmė – nepagrįstai pažeidžiamos asmens teisės. Savo nuomonę autorius pagrindžia tuo, kad šių tikslų įgyvendinimas pasiekiamas skirtingais bausmės poveikio nuteistajam mechanizmais.

Rusijos baudžiamosios teisės mokslininkas A.F. Mickevič mano, kad „specialioji prevencija kaip bausmės tikslas yra nuteistojo nusikaltėlio faktinės galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas atėmimas ar apribojimas, taip pat tai yra pakankamai tvirto nusikalstamo elgesio formoms kontrmotyvo, kuris pasireiškia kaip bausmės baimė, sudarymas tokio asmens psichikoje“⁴⁹. Taigi autorius akcentuoja įbauginimo formos fizinį ir psichinį poveikį nuteistam asmeniui.

Baudžiamosios teisės mokslininkas A. I. Marcev specialiąja prevencija įvardijo „psichologinį-auklėjamąjį poveikį asmeniui, patrauktam baudžiamojon atsakomybėn, daromą baudžiamosios, baudžiamojo proceso ir pataisos darbų įstatymų leidybos, valstybės institucijų, realizuojančių baudžiamąją atsakomybę, veiklos, ir bausmės įtaką“⁵⁰.

Palaikytume tų mokslininkų, kurie tvirtina, kad specialiąją prevenciją sudaro taip pat ir pataisymas, poziciją. BK išskirtini trys bausmės tikslai: teisingumo užtikrinimas, bendroji ir specialioji prevencija. Kiekvienas tikslas turi pasiekti tam tikrą rezultatą: teisingumo užtikrinimo principo rezultatas – teisinga nuteistojo, nukentėjusiojo, visuomenės atžvilgiu paskirta bausmė. Bendrosios prevencijos rezultatas – mažesnis vadinamųjų „nusikaltėlių naujokų“ skaičius. Specialiosios prevencijos rezultatas – mažesnis nusikalstamų veikų recidyvo skaičius. Išvardyti rezultatai pasiekiami skirtingomis priemonėmis. Nors baudžiamajame įstatyme kaip bausmės tikslai atskirai įvardijami nusikalstamą veiką padariusio asmens nubaudimas, galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas atėmimas ir pataisymo poveikis nuteistajam, tačiau visi šie tikslai nukreipti į bendro rezultato pasiekimą – nusikaltimų recidyvo mažinimą ir yra vieno tikslo – specialiosios prevencijos – atspindžiai. Rusijos baudžiamosios teisės mokslininko A. F. Mickevičiaus argumentas, kad, sutapatinant specialiosios prevencijos tikslą su pataisymu, sudaromos prielaidos nepagrįstai apriboti nuteistojo teises, mūsų manymu, vertinamas kritiškai. Sutinkame, kad pataisymo priemonės yra kitokios nei nubaudimo ar galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas

⁴⁹ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 184, 185

⁵⁰ А. И. Марцев. Специальное предупреждение преступлений: учебное пособие. – Омск: Нии РИО, 1977. Р. 185

atėmimo tikslų pasiekimo priemonės, tačiau tai nėra pagrindas tvirtinti, kad dėl to gali būti pažeisti nuteistojo asmens interesai ir teisės.

Kalbant apie specialiosios prevencijos tikslą ir pataisymo santykį, pažymėtinas tokios bausmės kaip bauda specifiškumas. Bauda – tai „momentinė“ bausmė, kuri realiai gali turėti bauginamąjį, bet ne teisiąjį poveikį nuteistajam, nes asmuo nedarys naujų veikų ne dėl to, kad sumokėjęs baudą jis suprato savo veiksmų amoralumą, bet dėl to, kad bijos, kad antrą kartą gali būti paskirta tokia pati didelė bauda ar net griežtesnė bausmė. Net baudos paskyrimo atveju specialioji prevencija bus vykdoma tik ne per pataisymą, bet per kitą poveikį nuteistajam, sukiantį jam neigiamų padarinių, susijusių su jo finansinės padėties pablogėjimu. Nors bauda yra „momentinė“ bausmė, tačiau jos paskyrimo ir vykdymo metu taip pat vyksta specialiosios prevencijos tikslo įgyvendinimo procesas, nes asmeniui daromas poveikis, susijęs su jo finansine padėtimi.

Taigi, mūsų manymu, pataisymo priemonės nėra taikomos kiekvieną kartą, kai padaromas nusikaltimas, nes ne kiekvienos bausmės paskyrimas gali užtikrinti šio tikslo (pataisymo) įgyvendinimą. Pvz., paskyrus tokias bausmes kaip baudą, viešųjų teisių atėmimą nėra pritaikomi nusikaltusio asmens pataisymo mechanizmai, nes pataisymas yra procesas, reikalaujantis tam tikro laiko ir poveikio nuteistajam.

Kai kurie autoriai, kalbėdami apie specialiąją prevenciją nemano, kad reikia nurodyti jos adresatą. Pvz., mokslininkas A. E. Žalinskij specialiąją prevenciją apibrėžė taip: tai socialinis procesas, kurio pagrindas yra metodų ir priemonių, atitinkančių moralės ir teisėtumo reikalavimus, socialinių santykių reguliavimo žinių ir įgūdžių pritaikymas tik siekiant likviduoti tuos jų neigiamus momentus, kurie gali nulemti nusikaltimo padarymą, t. y. siekiant užtikrinti baudžiamuosius-teisinius paliepiumus⁵¹. Iš esmės manytina, kad autorius kalba apie bendrąją prevenciją, nes akcentuoja ne nusikaltimo padarymo faktą kaip specialiosios prevencijos prielaidą, bet neigiamus momentus, kurie gali, tačiau neprivalo, nulemti nusikalstamos veikos padarymą. Kitaip tariant, kalbama apie kitų asmenų sulaikymą nuo nusikaltimų padarymo.

Baudžiamosios teisės mokslininkas S. A. Velijev, teigiantis, kad specialiosios prevencijos adresatai yra nuteisti už tyčines nusikalstamas veikas asmenys, mūsų manymu, yra ne visai teisingas. Jis aiškina, kad bausmes, numatytas už neatsargias veikas, pavyzdžiui, susijusias su padidinto pavojaus šaltiniu – transporto priemone, sunku pagrįsti iš specialiosios prevencijos pozicijų, nes asmenys, padarę tokias veikas, savo psichologinėmis ir dorovinėmis savybėmis, mažai tikėtina, kad skiriasi nuo statistiškai vidutinio įstatymus gerbiančio piliečio⁵². Tačiau tai, kad asmuo

⁵¹ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 185

⁵² С. А. Велиев. Принципы назначения наказания. – Санкт – Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. . Р. 70

padarė nusikalstamą veiką, reiškia, kad yra nustatyta jo kaltė. Autoriaus manymu, nesvarbu, kad ši kaltė yra neatsargios formos, bet nusikalstamos veikos konstatavimo faktas jau reiškia, kad nusikaltusiam asmeniui turi būti daromas tam tikras poveikis. Tai nereiškia, kad tas poveikis turi būti tapatus tokiam, kuris daromas tyčia nusikaltusių asmenų atžvilgiu. Jis gali pasireikšti mažesnės taikomos valstybės prievartos apimtimi, atsižvelgiant į neatsargios veikos pavojingumą, kadangi neretai neatsargios veikos pagal pavojingumą gali prilygti tyčinei veikai ar būti net pavojingesnės. Bet vien tai, kad už neatsargią veiką nuteistam asmeniui skiriama individualizuota bausmė, atsižvelgiant į jo veiką ir asmenybę, jau duoda pagrindą tvirtinti, kad jo atžvilgiu įgyvendinama specialioji prevencija.

Teisinėje literatūroje taip pat diskutuojama dėl to, ar specialioji prevencija yra procesas ar rezultatas. Pavyzdžiui, baudžiamosios teisės specialistas A. I. Marcev specialiąją prevenciją traktavo ir kaip procesą, ir kaip rezultatą, pažymėdamas, kad specialioji prevencija – tai tikslingas valstybinio-teisinio pobūdžio priemonių sistemos tikslingas poveikio procesas konkrečiam asmeniui, ir tai to poveikio asmeniui rezultatas⁵³. Egzistuoja požiūris, kad specialioji prevencija – tai procesas, kuris daro tokią bausmės įtaką nuteistajam, dėl kurios jis nepadaro naujos nusikalstamos veikos⁵⁴. Manytume, kad specialioji prevencija vis dėlto yra labiau procesas nei rezultatas. Naujų nusikalstamų veikų užkardymas yra specialiosios prevencijos tikslas, todėl jis negali būti vertinamas kaip rezultatas, nes ne visada yra pasiekiamas. Be to, jei specialioji prevencija būtų traktuojama kaip rezultatas, tai BK specialiosios prevencijos tikslas būtų formuluojamas kitaip, akcentuojant rezultatą (pavyzdžiui, naujų nusikalstamų veikų užkardymas), o ne procesą (BK vartojami terminai žymi procesą – galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas atėmimas, apribojimas, nubaudimas, asmenybės paveikimas tokiu būdu, kad daugiau nenusikalstų). Galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas apribojimas, kaip specialiosios prevencijos išraiška, vėlgi patvirtina, kad specialiosios prevencijos atvejais nesiekama absoliučiai užkardyti nusikalstamų veikų darymą, nes tai tiesiog neįmanoma, todėl kalbama ne tik apie galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas atėmimą, bet ir apie šios galimybės apribojimą.

Išskiriamos kelios nuomonės dėl to, kada įgyvendinama specialioji prevencija. Pavyzdžiui, baudžiamosios teisės specialistas N. A. Beliajev manė, kad kadangi specialioji prevencija, pataisymas ir nuteistojo perauklėjimas yra savarankiški bausmės tikslai, tai galima daryti išvadą, kad specialiosios prevencijos tikslas yra keliamas tik tol, kol nepasiektas pataisymo ir perauklėjimo tikslas⁵⁵. Kiti tvirtina, kad, siekiant pataisymo tikslų, kartu pasiekiamas ir specialiosios prevencijos

⁵³ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 186

⁵⁴ Ten pat. Р. 186

⁵⁵ Ten pat. Р. 186

tikslas.⁵⁶ Treti, pritardami šioms nuomonėms, teigia, kad specialiosios prevencijos poveikio pradžios ir pabaigos momentas ir pataisymo momentas, skirtingai suprantant jų turinį, gali sutapti, bet gali ir skirtis. Faktiškai nuo bausmės paskyrimo momento nuteistajam daromas ir bauginamasis, ir taisomasis bausmės poveikis. Sutapti gali ir jų poveikio pabaigos momentas. Specialiosios prevencijos tikslas gali būti pasiektas pirmas, pvz., bausmės įbauginimo būdu, jei nuteistasis pasitaisė, kartu pasiekiamas ir specialiosios prevencijos tikslas. Tie patys autoriai teigia, kad specialiosios prevencijos tikslas gali būti pasiektas net tada, kai nuteistasis nepasitaisė⁵⁷.

Pritartume paskutinei nuomonei, nes nesutinkame su pozicija, kad bausmės tikslai įgyvendinami atskirai, palaipsniui, kaip nurodo baudžiamosios teisės mokslininkas N. A. Beliajev. Manome, bausmės tikslai įgyvendinami kompleksiskai. Paskiriant bausmę sunku nustatyti tam tikro tikslo įgyvendinimo pradžios ir pabaigos momentą. Svarstydamas, kokią bausmę paskirti, teismas pradeda įgyvendinti teisingumo principo užtikrinimo tikslą, kuris, manytume, veikia ir visą bausmės vykdymo laikotarpį. Kartu tuo metu svarstoma galimybė pritaikyti konkrečią bausmę, kuri neleistų asmeniui daryti naujų nusikalstamų veikų (pradedama įgyvendinti specialioji prevencija). Visa šita procedūra veikia ir visuomenės narius, kurie yra bausmės paskyrimo ir vykdymo liudininkai. Įgyvendinama bendroji nusikalstamų veikų prevencija. Nubaudimo tikslas pradedamas įgyvendinti nuo valstybinės prievartos nusikaltusio asmens atžvilgiu panaudojimo momento ir baigiasi, kai asmuo atlieka paskirtą bausmę. Tačiau reikia turėti omenyje, kad bausmė yra tokia valstybinės prievartos priemonė, kuri ir po jos pabaigos turi tam tikrų neigiamų pasekmių, t. y. teistumo faktas, kuris sudaro tam tikrus apribojimus nuteistajam. Teistumas, kaip bausmės požymis, turi specialiosios prevencijos bruožų (pavyzdžiui, teistiems asmenims taikomi konkretūs apribojimai, neleidžiantys užimti atsakingų pareigų tam tikrą laikotarpį, atitinkamai užkertamas kelias daryti nusikalstamas veikas, susijusias su tomis pareigomis), bendrosios prevencijos bruožų (visuomenės nariai suvokia, kad teistumas yra tam tikra „žyma“, kuri sudaro realias kliūtis visuomeniniame gyvenime).

Pažymėtina, kad visur, kur kalbama apie specialiosios prevencijos priemones, minimas auklėjamasis poveikis kaip šio tikslo pasiekimo priemonė. Pavyzdžiui, baudžiamosios teisės mokslininkas A. A. Piontkovskij tvirtina, kad specialiosios prevencijos tikslai gali būti įgyvendinti ne tik pataisymo ir perauklėjimo būdu, tačiau ir kitais būdais, atimančiais iš nusikaltėlių galimybę daryti naujus nusikaltimus (izoliacija, įbauginimas ir kiti).⁵⁸ Mokslininkas I. I. Karpec mano, kad specialioji prevencija užtikrinama fizinės galimybės padaryti nusikaltimą atėmimu,

В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 186.

⁵⁷ Ten pat. P. 186, 187

⁵⁸ Ten pat. P. 187

vykdant bausmę tikslas pasiekiamas psichiniu poveikiu nusikaltėliui tada, kai nusikaltėlis pasitaiso ar persiauklėja, taip pat įbauginimo būdu⁵⁹.

Kartu egzistuoja ir nuomonė, pagal kurią specialioji prevencija įgyvendinama dviem būdais: 1) nusikalstamą veiką padaręs asmuo praranda fizinę galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; 2) nusikalstamą veiką padaręs asmuo įbauginamas bausmės už nusikalstamą veiką pritaikymu jo atžvilgiu⁶⁰. Taigi čia autorius neišskiria auklėjamųjų priemonių kaip specialiosios prevencijos priemonės. Kartu reikia pažymėti, jog išskiriama nuomonė, kad kaip nagrinėjamo bausmės tikslo priemonės negalima įvardyti fizinės galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas atėmimo iš nuteistojo, kadangi yra tokių bausmės rūšių, kur minėta priemonė seka iš pačio bausmės rūšies režimo. Be to, vykdant kai kurias bausmes, nesusijusias su nuteistojo izoliavimu nuo visuomenės (t. y. bauda, viešieji darbai), fizinės galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas atėmimas negali būti šio tikslo priemone⁶¹. Anot šių autorių, specialioji prevencija įgyvendinama tokiais būdais kaip teisingumo atkūrimas, taisomasis poveikis nuteistajam, teisių, pareigų ir teisėtų interesų atėmimas, apribojimas, pakeitimas, bausmės įbauginimo faktas, bausmės vykdymo nuteistųjų atžvilgiu neišvengiamumas, galimybė pakeisti vieną bausmę kita (griežtesne rūšimi)⁶².

Kadangi specialiosios prevencijos turinį pagal BK sudaro nuteistojo asmens nubaudimas, galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas atėmimas, apribojimas ir poveikis nusikaltusiam asmeniui, dėl kurio asmuo laikosi įstatymų reikalavimų ir nedaro naujų nusikalstamų veikų, manytina, kad specialiosios prevencijos tikslo įgyvendinimo būdai yra teisių, pareigų ir teisėtų interesų apribojimas, atėmimas, pakeitimas, įbauginimas bausme ir taisomasis poveikis nuteistajam.

Kita ne mažiau svarbi problema, susijusi su specialiąja prevencija, yra nubaudimo kaip specialiosios prevencijos tikslo išraiškos vertinimas. Mokslinėje literatūroje keliamas klausimas, kaip vertinti nubaudimą: kaip bausmės tikslą ar kaip bausmės esmę.

Grupė mokslininkų (N. A. Beliajev, V. K. Dujunov, I. I. Karpec ir kt.) teigia, kad nubaudimas yra bausmės tikslas. Savo nuomonę jie pagrindžia tuo, kad bausmė pritaikoma ne tik dėl nusikaltimų prevencijos, tačiau ir tam, kad nusikaltėlis būtų nubaustas, kadangi bausmė yra atpildas už padarytą nusikalstamą veiką⁶³. Kita autorių grupė (N. S. Aleksejev, A. A. Gercenzon, M. D. Šargorodskij ir kt.) tvirtina, kad nubaudimas yra bausmės esmė ir niekada negali būti

⁵⁹ И. И. Карпец. Наказание: социальные, правовые и криминологические проблемы. – Москва: Юридическая литература, 1973. Р. 156–158

⁶⁰ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 188

⁶¹ Ten pat. Р. 189

⁶² Ten pat. Р. 192

⁶³ А. Ф. Мицкевич. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 97

bausmės tikslas, nes siekiant tokio tikslo bausmės galima būtų griežtinti iki begalybės⁶⁴. Treti, pavyzdžiui, prof. hab. dr. V. Piesliakas, tvirtina, kad „nubaudimas yra vienas iš bausmės tikslų. Bausmė pirmiausia yra nubaudimas. Nubaudimas yra bausmės esmė. [...] Bausmė negalima be nubaudimo elementų [...], nubaudimas tam tikru požiūriu yra atpildas kaltininkui už padarytą pavojingą veiką. Atpildo reikalauja teisingumas“⁶⁵. BK 41 straipsnio 2 dalies 2 punkte nubaudimas išskirtas kaip tikslas.

Mūsų manymu, nubaudimas yra bausmės esmė ir neatskiriamas jos požymis. Nubaudimą kaip tikslą galima traktuoti ne tik kaip specialiosios prevencijos išraišką, bet ir kaip teisingumo užtikrinimo tikslo išraišką. Asmuo dėl paskirtos bausmės patiria oficialiai pritaikytos valstybės prievartos priemonių dėl jo padarytos nusikalstamos veikos neigiamus padarinius. Kiekviena bausmė yra neigiamas poveikis nusikaltėlio padėčiai. Tas neigiamas poveikis yra atsakas į nuteistojo veiką. Toks atsakas patenkina kartu ir nukentėjusiojo nuo nusikalstamo elgesio asmens teisingumo jausmą, pasireiškiantį tuo, kad nukentėjusysis įsitikina, kad nuteistasis dėl jam padarytos žalos irgi patirs tam tikrą žalą. Kita vertus, nubaudimas yra specialiosios prevencijos išraiška, kadangi nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, patyręs dėl to neigiamus padarinius, įsitikina bausmės neišvengiamumu ir kartu yra įbauginamas tuo, kad kitą kartą padarius nusikalstamą veiką jam gali būti vėl pritaikyta bausmė, kuri gali būti griežtesnė už paskirtąją. Tačiau iš šių svarstymų kyla logiškas klausimas dėl nubaudimo, kaip savarankiško bausmės tikslo, įtvirtinimo baudžiamajame kodekse. Juk jei pripažinsime, kad nubaudimas yra bausmės esmė, tai, manytume, tikslinga būtų šį požymį nurodyti bausmės apibrėžime (BK 41 straipsnio 1 dalis) ir pateikti tokią bausmės sąvoką: bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu, kurios esmė yra nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusio asmens nubaudimas.

Taigi darytinos išvados, kad specialiosios prevencijos kaip bausmei keliamo tikslo įgyvendinimo būdai yra teisių, pareigų ir teisėtų interesų apribojimas, atėmimas, pakeitimas, įbauginimas bausme ir taisomasis poveikis nuteistajam. Pataisymas, dažnai mokslinėje literatūroje vertinamas kaip bausmės tikslas, mūsų manymu, yra specialiosios prevencijos įgyvendinimo būdas. Kaip specialiosios prevencijos adresatas turėtų būti įvardijamas bet kuris nuteistasis, nepriklausomai nuo nustatytos kaltės formos, kuria padaryta nusikalstama veika. Manytina, kad specialioji prevencija kaip bausmei keliamas tikslas yra daugiau procesas nei rezultatas, kadangi naujų nusikalstamų veikų užkardymas negali būti vertinamas kaip rezultatas, nes ne visada yra pasiekiamas visa apimtimi. Skirtingai nei kai kurie baudžiamosios teisės mokslininkai, kurie teigia,

⁶⁴ А. Ф. Мицкевич. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 97

⁶⁵ V. Piesliakas Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. – Vilnius: Justitia, 2008. P. 209,210

kad specialiosios prevencijos tikslas įgyvendinamas tik tam tikru momentu, manome, kad bausmei keliami tikslai įgyvendinami kompleksiskai, todėl negalima išskirti, kad specialiosios prevencijos tikslas įgyvendinamas tik tam tikru momentu. Nors mokslinėje literatūroje egzistuoja nuomonė, kad nubaudimas yra specialiosios prevencijos įgyvendinimo būdas, tačiau manytina, kad nubaudimas yra bausmės esmė, kuri pasireiškia ir įgyvendinant kitus bausmei keliamus tikslus. Vadovaudamiesi šia pozicija siūlytume nubaudimą įtvirtinti BK ne kaip bausmei keliamą tikslą, bet kaip neatsiejamą bausmės požymį.

3.2.2. Bendroji nusikalstamų veikų prevencija

Pagrindinės problemos, svarstomos šioje dalyje, susijusios su bendrosios prevencijos kaip bausmei keliamo tikslo adresato nustatymu; konkrečiai svarstoma, ar neapibrėžtas asmenų skaičius gali būti bendrosios prevencijos kaip bausmei keliamo tikslo adresatas ir ar specialiosios prevencijos subjektai gali būti traktuojami kaip bendrosios nusikalstamų veikų prevencijos adresatai. Kartu pateikiama nuomonė dėl bendrosios prevencijos tikslo įgyvendinimo būdų.

Bendrosios prevencijos tikslas BK įtvirtintas kaip siekis sulaikyti kitus asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo. Baudžiamosios teisės mokslinėje literatūroje pateikiama keletas nuomonių dėl to, kas turi būti bendrosios prevencijos adresatas. Vieni (pvz., baudžiamosios teisės mokslininkas A. V. Naumov) mano, kad skirtingai nei specialiosios prevencijos tikslas, bendrosios prevencijos tikslas yra kitų asmenų padarytų nusikalstamų veikų prevencija. Bausmė, taikoma asmeniui, nuteistam už nusikaltimo padarymą, turi veikti ir kitus asmenis⁶⁶. T. y. autorius kalba ne apie nustatytą asmenų grupę, o apie neapibrėžtą asmenų grupę.

Kita baudžiamosios teisės mokslininkų grupė mano, kad bendraja prevencija siekiama paveikti tik atskirus visuomenės narius, konkrečiai nepastovius piliečius, linkusius daryti neteisėtas veikas⁶⁷. Tokios nuomonės laikosi mokslininkai N. A. Beliajev, V. N. Petraševa ir kiti. N. F. Kuznecova, tikslindama šį požiūrį, tvirtina, kad asmenų „neatsparumas“ nusikalstamų veikų darymui pasireiškia per prieš prieškriminalinių teisės pažeidimų faktus – administracinius, finansinius, civilinius, drausmės, mokesčių ir kt. pažeidimus⁶⁸.

Tačiau egzistuoja nuomonė, kad bendroji prevencija gali būti suprantama dvejopai: siaurąja ir plačiąja prasme. Plačiąja prasme bendroji prevencija pasireiškia per bausmės poveikį, daromą visiems be išimties piliečiams, o siaurąja prasme bendroji prevencija įgyvendinama tik per bausmės

⁶⁶ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 195

⁶⁷ Ten pat. P. 196

⁶⁸ Ten pat. P. 196

poveikį asmenims su antivisuomeninėmis nuostatomis, pasiruošusiems iš esmės įgyvendinti visuotinai pavojingas elgesio formas, jei atsirastų tokia galimybė.⁶⁹ Kartu baudžiamosios teisės mokslininkas A. F. Mickevič nurodo, kad pats bausmės egzistavimo faktas daro psichinį poveikį visiems piliečiams. Tačiau asmenys, kurie laikosi įstatymų, gaudami informaciją apie taikomas bausmes, nepriima šios informacijos, vertindami ją grėsmę savo atžvilgiu. Greičiau jie patiria pasitenkinimo jausmą dėl to, kad eilinis nusikaltėlis gavo, „ko nusipelnė“, vadinasi, valstybė apsaugo jų interesus ir saugo juos nuo nusikalstamų kėsinių. Labai daug įstatymų besilaikančių piliečių nedaro nusikaltimų ne dėl to, kad jie bijo bausmės, bet dėl kitų priežasčių.⁷⁰

Mūsų manymu, bendrosios nusikaltimų prevencijos adresatas yra tik tie visuomenės nariai, kurie yra linkę daryti teisės pažeidimus, nes, kaip teisingai nurodo mokslininkas A. F. Mickevič, bausmės prevencinio poveikio poreikis atsiranda tik tada, kai kyla pavojus, kad koks nors asmuo padarys nusikalstamą veiką. Tai susiję ne tik su tyčinėmis nusikalstamomis veikomis, bet ir su neatsargiomis veikomis, kurių atsiradimą lemia tam tikrų žinių stygius. Jei tokio pavojaus nėra, tai ir netikslinga vykdyti bendrąją prevenciją sąžiningų asmenų atžvilgiu. Prie tokių asmenų priskiriami žmonės su deviantiniais nukrypimais, t. y. tie, kurie sąmoningai linkę daryti ne tik baudžiamosios teisės pažeidimus, bet ir administracinės teisės ir kt. įstatymų pažeidimus, ir žmonės, kurie nerūpestingai, neatsakingai žiūri į savo pareigas, nustatytas teisės aktuose, pavyzdžiui, vairuotojai, linkę neatsargiai pažeidinėti Kelių eismo taisyklių reikalavimus.

Kita nagrinėjama problema susijusi su bendrąja prevencija asmenų, kurių atžvilgiu vykdoma specialioji prevencija. Rusijos baudžiamosios teisės specialistas V. D. Filimonov mano, kad bendroji prevencija, įgyvendinama paskirta bausme, kaip baudžiamosios teisės bendrosios prevencijos funkcijos dalis, veikia ir tuos asmenis, kuriems yra ar buvo taikoma bausmė⁷¹. Nors A. F. Mickevič mano, kad šis požiūris yra paradoksalus, tačiau jam pritaria, išdėstydamas tokius argumentus. Pirmiausia, bausmės grėsmė nusikalstamos veikos padarymo atveju egzistuoja visų asmenų atžvilgiu, nepriklausomai nuo to, yra jie baudžiami ar ne, buvo jie anksčiau baudžiami ar nebuvo. Taigi taip autorius pabrėžia visų asmenų lygybę prieš įstatymą, padarius nusikalstamą veiką. Antra, nuteistieji ar anksčiau atlikę bausmę asmenys, kaip ir asmenys, kuriems nebuvo taikomos bausmės, gali įsisavinti bausmės grėsmę. Tačiau ta grėsmė gali būti įsisavinta ne taip, kaip tų asmenų, kurie dar nepatyrė realios bausmės poveikio. Trečia, jei bendroji prevencija neįgyvendinama nuteistųjų asmenų atžvilgiu, tai specialiosios prevencijos turinys bus tik faktinės galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas ribojimas. Ketvirta, bausmės įgyvendinama bendroji

⁶⁹ А. Ф. Мицкевич. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 104

⁷⁰ Ten pat. Р. 105

⁷¹ Ten pat. Р. 109

prevencija sustiprina specialiosios prevencijos poveikį, suteikia jai nusikalstamo elgesio realaus kontrmotyvo esmę⁷².

Vis dėlto nesutinkame su nuomone, kad asmenys, kurių atžvilgiu taikoma bendroji prevencija, gali būti ir nuteisti už nusikalstamos veikos padarymą. Specialioji prevencija išskiriama kaip specialusis bausmės tikslas, skirtas nusikaltusiems asmenims. Šio tikslo įgyvendinimo priemonės yra visiškai kitokios nei bendrosios prevencijos. Jos yra griežtesnės. Nusikaltimo padarymo faktas jau rodo, kad asmens neveikia bendrosios prevencijos priemonės ir jo atžvilgiu turi būti taikomos specialiosios prevencijos priemonės. Nors A. F. Mickevič teigia, kad bausmės grėsmė gali būti įsisavinta nusikaltusio asmens, tačiau jis teisingai nurodo, kad ji gali būti įsisavinta kitaip nei nenusikaltusio asmens. Tai, mūsų manymu, ir yra pagrindinis argumentas, dėl kurio negalima teigti, kad bendrosios prevencijos adresatas yra ir nuteisti asmenys, nes jų atžvilgiu bendrosios prevencijos įgyvendinimo priemonės yra neveiksmingos. Taip pat, kaip minėta, specialiosios prevencijos turinys turi būti suprantamas plačiau nei tik fizinės galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas apribojimas, todėl ir trečias A. F. Mickevičiaus argumentas, mūsų manymu, yra nepagrįstas. Nemanome, kad bendrosios prevencijos priemonės sustiprina specialiosios prevencijos poveikį. Tiksliau sakant, manome, kad recidyvo atvejais specialioji prevencija tikrai nėra sustiprinama bendrosios prevencijos priemonėmis, nes pats nubaudimo galimybės egzistavimo faktas nesulaiko recidyvistų nuo nusikalstamų veikų darymo, taigi ir ketvirtas argumentas yra ginčytinas.

Išskiriamos kelios nuomonės dėl bendrosios prevencijos tikslo įgyvendinimo būdų. Baudžiamosios teisės mokslininkas V. I. Siliverstov mano, kad bendrosios prevencijos tikslas įgyvendinamas dviem būdais: baudžiamojo įstatymo informacinis-auklėjamas poveikis, daromas piliečiams, įtvirtinant nusikaltimų sampratą, rūšis, bausmių sistemą, taip pat sankcijas už konkrečias padarytas nusikalstamas veikas. Bendrosios prevencijos tikslas šiuo atveju įgyvendinamas per teisinį švietimą ir piliečių auklėjimą, jų teisinės kultūros ir teisinės sąmonės formavimą. Kitas būdas susijęs su bausmės realios grėsmės įvertinimu nusikaltimo padarymo atveju ir tolesniu nusikalstamo elgesio atsisakymu. Šiuo atveju bendroji prevencija pasiekama ne tik bausmės grėsmės pritaikymu, bet ir realiu bausmės pritaikymu už padarytą nusikalstamą veiką. Jei teismai reikš pernelyg liberalų požiūrį į nusikaltėlio nubaudimą, tai gali išprovokuoti kitus asmenis padaryti nusikalstamą veiką⁷³. Šios nuomonės autoriai šiuo atveju teisingai išskiria bausmės pritaikymą kaip bendrosios prevencijos priemonę, nes akcentuojamas pritaikytos bausmės poveikis ne nusikaltėliui, o

⁷² А. Ф. Мицкевич. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 110

⁷³ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. - Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005.Р. 201

visuomenės nariams, kurie gali tapti nusikaltėliais, tačiau kitų asmenų nubaudimo faktas sulaiko juos nuo nusikalstamo elgesio.

Rusijos baudžiamosios teisės specialistas I. I. Karpec teigia, kad bendroji prevencija pasiekama ne tik ir ne tiek bausmės griežtumu, kiek praktiniu jos neišvengiamumo užtikrinimu, paties įstatymo, grasinančio už padarytą nusikaltimą nubaudimu egzistavimo faktu, ir svarbiausia – gyventojų žinojimu ir apie pačius įstatymus, ir apie jų pažeidimo pasekmes⁷⁴. Baudžiamosios teisės mokslininkas I. S. Noj manė, kad bausmės bendroji prevencija pasireiškia per baudžiamojo įstatymo egzistavimą, apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo faktą, bausmės vykdymą⁷⁵.

Taigi iš esmės sutinkama, kad bendrosios prevencijos priemonės yra 1) baudžiamojo įstatymo egzistavimas; 2) konkretaus nusikaltusio asmens nubaudimas už jo padarytą veiką; 3) neišvengiamas pritaikytos bausmės vykdymas. Tačiau pažymėtina, kad pastaroji priemonė ne visada yra bendrosios prevencijos kaip bausmės tikslo pasiekimo priemonė, nes baudžiamojoje teisėje egzistuoja tokie institutai, kaip atleidimas nuo bausmės, bausmės vykdymo atidėjimas, baudžiamosios atsakomybės senatis, kurie iš esmės eliminuoja realų bausmės vykdymą, esant konkrečioms sąlygoms ir pagrindams.

Darytinos išvados, kad bendrosios prevencijos kaip bausmei keliamo tikslo adresatas gali būti ne neapibrėžtas asmenų skaičius, o tik tie asmenys, kurie yra linkę pažeisti įstatymus ir pasižymi deviantinio elgesio bruožais. Specialiosios prevencijos adresatai, t. y. asmenys, anksčiau padarę nusikalstamas veikas, negali būti traktuojami kaip bendrosios prevencijos adresatai, kadangi jų nusikaltimo padarymo faktas jau rodo, kad tų asmenų neveikia bendrosios prevencijos priemonės ir jų atžvilgiu turi būti taikomos specialiosios prevencijos priemonės. Išskiriami tokie bendrosios prevencijos įgyvendinimo būdai: baudžiamojo įstatymo egzistavimas; konkretaus nusikaltusio asmens nubaudimas už jo padarytą veiką; neišvengiamas pritaikytos bausmės vykdymas. Manytina, kad pastaroji priemonė ne visada yra bendrosios prevencijos kaip bausmės tikslo pasiekimo būdas, nes baudžiamojoje teisėje egzistuoja tokie institutai, kurie suteikia galimybę realiai nevykdyti paskirtos bausmės, pvz., atleidimas nuo bausmės.

⁷⁴ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 202

⁷⁵ Ten pat. Р. 202

4. Teorijoje išskiriami bausmės tikslai ir jų įtvirtinimo teisės aktuose galimybė

Teorijoje, be Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme nurodytų bausmės tikslų, išskiriami ir kiti bausmei keliami tikslai. Paminėtini tokie penologijoje pažymėti bausmei keliami tikslai: resocializacija; kaltės išpirkimas; asmens, visuomenės ir valstybės apsauga nuo nusikalstamų kėsinių; strateginis bausmės tikslas. Trumpai apžvelgsime šiuos bausmei keliamus tikslus ir jų įtvirtinimo baudžiamajame įstatyme galimybes.

Dažnai teigiama, kad resocializacija yra nusikaltusio asmens pataisymas, tačiau manytina, tai dvi skirtingos savarankiškos tarpusavyje susijusios sąvokos. Tokios nuomonės laikosi baudžiamosios teisės specialistas M. S. Rybak, kuris siūlo Rusijos Federacijos baudžiamajame kodekse pakeisti formuluotę „nuteistųjų pataisymas“ į „nuteistųjų resocializacija“.⁷⁶ Tačiau kiti mokslininkai jam oponuoja ir teigia, kad pataisymo ir resocializacijos tikslai savo turiniu skiriasi. Jie teigia, kad pataisymas gali būti viena iš nuteistojo resocializacijos tikslo įgyvendinimo priemonių. Šios nuomonės autoriai teigia, kad resocializacijos tikslas gali būti pasiektas (galbūt iš dalies) ir tuo atveju, jei nuteistasis nepasitaisė.⁷⁷ Tačiau pateikdami tokią nuomonę, jie nepaaiškina, kodėl laikosi tokios pozicijos. Manome, kad šiuo atveju būtų tikslinga pateikti resocializacijos sąvoką. Pavyzdžiui, Rusijos baudžiamosios teisės mokslininkas N. S. Tagancevas, kalbėdamas apie bausmės paskirtį, tvirtino, kad valstybė negali pamiršti, kad ir padaręs nusikaltimą žmogus vis dėlto išlieka asmenybe; kad bendro gyvenimo narys, pasikėsindamas į to bendro gyvenimo nustatytus įstatymus, nenustoja būti susietas su visuomene įvairiais ryšiais, kad atlikęs bausmę, asmuo būtinai turės grįžti į visuomenę. Todėl bausmė turi būti nukreipta, kiek tai įmanoma, į žmogaus ir naudingo visuomenės nario atkūrimą nuteistajame; bausmė turi būti nukreipta į religijos ir dorovės pradų vystymąsi ir stiprinimą, į jo žalingų įpročių panaikinimą, į jo pripratimą prie darbo ir tvarkos.⁷⁸ Iš esmės autorius kalba apie nuteistojo „pripratimą“ prie visuomeninio elgesio normų. Kitas autorius (V. J. Južaninas) teigia, kad resocializacijos tikslas pagal visuotinį pripažinimą įtraukia ir pataisymą, tačiau jau „socializacijos“, „pasirengimo grįžti į laisvę“, „įtraukimo į socialiai naudingą veiklą“, „socialinės adaptacijos visuomenėje“ prasme. Būtent tokiu būdu resocializacija gali sumažinti nusikaltėlio asmenybės visuomeninio pavojaus lygį. „Pataisymo“ tikslas artimesnis bausmės vykdymo procesui, o „resocializacijos“ tikslas – baudžiamosios atsakomybės

⁷⁶ М. С. Рыбак. Ресоциализация осужденных к лишению свободы: проблемы теории и практики. – Саратов: Изд-во ГОУ ВПО „Саратовская государственная академия права“, 2004. Р. 352

⁷⁷ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 207

⁷⁸ Н. С. Таганцев. Русское уголовное право. Том 2. – Тула: Автограф, 2001. Р. 122

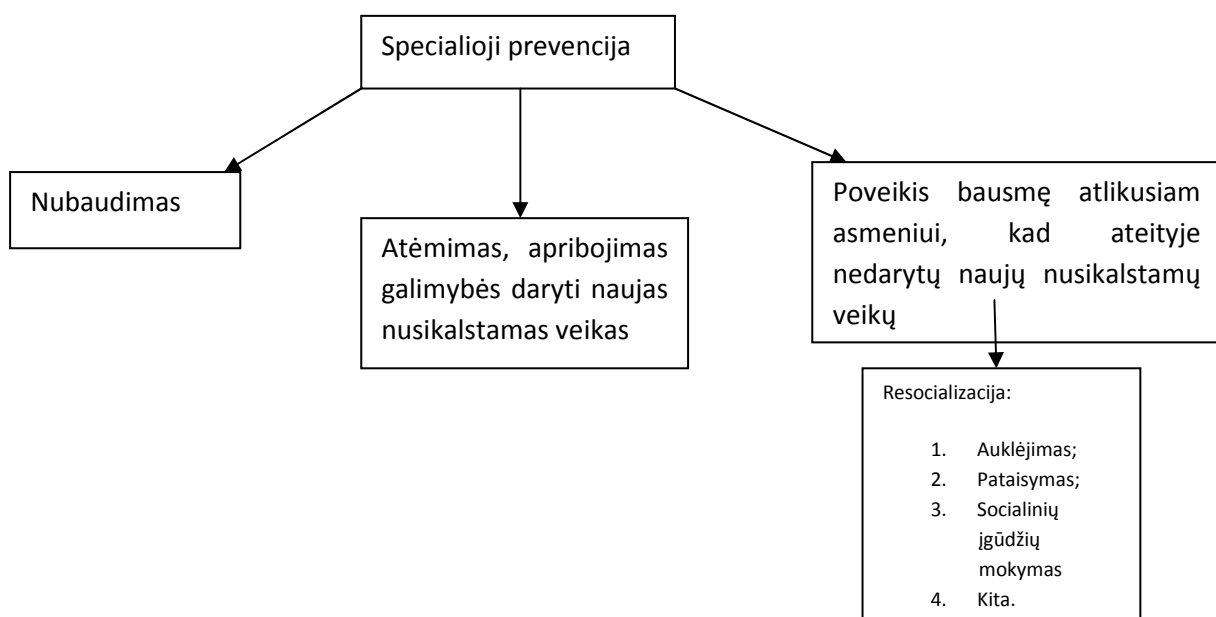
įgyvendinimo procesui.⁷⁹ Taigi V. J. Južaninas, kalbėdamas apie resocializacijos ir pataisymo santykį, pažymi, kad resocializacijos sąvoka yra platesnė nei pataisymo, kadangi ji susijusi su baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimu, o pataisymas – tik su baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo elementu – bausmės vykdymu. Taigi autorius pripažįsta, kad resocializacija įmanoma be pataisymo, o pataisymas be resocializacijos neįmanomas. Pritariame šiai nuomonei, nes asmuo gali būti resocializuotas ir atleidus jį nuo bausmės, bet paskyrus kitą baudžiamojo poveikio priemonę, kuri darys asmeniui tam tikrą resocializuojamąjį poveikį.

Jei pripažinsime, kad resocializuotas bus tas nuteistasis, kuris priprato gyventi pagal visuomenės nustatytas taisykles, darytina išvada, kad iš tikrųjų nebūtina, kad jis pasitaisytų, nes pasitaisymas – tai asmens vidinis įsitikinimas, kad, darydamas nusikalstamas veikas, jis elgiasi blogai, kad taip jis daro žalą ne tik sau, bet ir visai visuomenei ir dėl tokio vidinio įsitikinimo jis atsisako daryti nusikalstamų veikas ateityje. Resocializuotas asmuo nebūtinai gali nedaryti nusikalstamų veikų dėl vidinio įsitikinimo, kad jis elgiasi blogai visos visuomenės atžvilgiu. Jis tiesiog įsisavina tam tikras visuomenėje priimtas taisykles, su kuriomis jis, tikėtina, nesutinka, tačiau yra priverstas laikytis šių taisyklių, kadangi kitaip patirs nuostolių: jo laisvė gali būti apribota fiziškai ar jis gali patirti finansinių nuostolių ir kitų suvaržymų. Taigi darytina išvada, kad resocializacija – netapati pataisymui sąvoka.

Dėl resocializacijos išskyrimo, kaip bausmei keliamo tikslo, tikslingumo, pasakytina, kad iš esmės tai būtų bereikalingas išskyrimas. BK numatyta, kad bausmė turi paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad jie laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų. Iš BK 41 straipsnio 2 dalies 4 punkto darytina išvada, kad asmuo bausmės turi būti paveiktas taip, kad nepakartotų nusikalstamų veikų. Tačiau BK nekonkretnama, kokiais būdais turi būti įgyvendintas šis tikslas. Resocializacija, manytina, ir yra šio tikslo įgyvendinimo būdas, kuris gali įtraukti/neįtraukti auklėjimo ir pataisymo kaip resocializacijos įgyvendinimo būdų. Iš esmės bausmės tikslų, resocializacijos ir pataisymo santykį galima pavaizduoti tam tikra schema (žr. 2 schemą).

⁷⁹ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 207, 208

2 schema. Specialiosios prevencijos įgyvendinimo būdai.

Taigi pagal šią schemą specialioji prevencija konkretinama tam tikrais bausmei keliamais tikslais, tarp kurių yra bausmės poveikis, dėl kurio įtakoje asmuo nedarys naujų nusikalstamų veikų. Šis tikslas įgyvendinamas per resocializaciją, kuri savo ruožtu gali turėti įvairių nusikaltusio asmens atžvilgiu poveikio priemonių. Pavyzdžiui, nepilnamečių nusikaltėlių atžvilgiu šios priemonės gali būti daugiau auklėjamojo pobūdžio. Pilnamečių asmenų atžvilgiu tai gali būti taisomasis bausmės poveikis, dėl kurio nuteistasis supranta, kad daryti nusikalstamas veikas yra amoralu, būdamas visuomenės dalimi sąžiningai mano, kad jo gyvenimo būdas nėra teisingas, todėl jam reikia taisyti, t. y. jis įsisavina teigiamus įpročius, pasižymi teigiamas bruožais, įsitikinęs, kad tai, ką jis darė, yra blogai, todėl jis daugiau to nepakartos. Tačiau nusikaltęs asmuo gali būti resocializuotas tiesiog formuojant tam tikrus jam naudingus visuomenėje įgūdžius. Jis ir toliau gali manyti, kad nusikalstama veika iš tikrųjų nėra tokia žalinga visuomenei, kaip yra teigiama, bet jis nedarys naujų nusikalstamų veikų vien dėl to, kad nepadarytų žalos sau, savo interesams, o ne dėl to, kad mano, jog nusikalstama veika yra amoralinė.

Taigi resocializacija yra specialiosios nusikalstamų veikų prevencijos tikslo įgyvendinimo būdas, kuris gali pasireikšti per pataisymo procesą. Specialiąją prevenciją, resocializaciją ir pataisymą jungia horizontalūs santykiai.

Penologijoje taip pat išskiriamas kaltės išpirkimo tikslas. Pavyzdžiui, 1977 m. baudžiamosios teisės mokslininkas A. I. Marcevas rašė, kad kiekvienas nuteistasis privalo išpirkti savo kaltę už padarytą nusikaltimą darbu ir pavyzdingu elgesiu. Jis išskyrė du šio tikslo

įgyvendinimo etapus: kaltės įsisąmonimą ir kaltės išpirkimą.⁸⁰ Toliau šią idėją plėtojo kitas mokslininkas J. V. Kuročka, kuris tvirtino, kad kaltės išpirkimo kaip tikslo turinys bus bausmės galimybė būti priemone, neutralizuojančia tokią negatyvią pasekmę kaip žalą, padarytą nusikaltimu. Šio tikslo įgyvendinimą garantuos: 1) bausmės taikymas asmeniui už padarytą nusikaltimą; 2) bausmės rūšies ir dydžio atitiktis padaryto nusikaltimo visuomeninio pavojaus lygiui ir pobūdžiui, nusikaltimo padarymo aplinkybėms ir kaltojo asmenybei.⁸¹

Tačiau ne visi mokslininkai sutinka, kad tikslinga įtvirtinti tokį bausmei keliamą tikslą kaip savarankišką bausmės tikslą. Baudžiamosios teisės enciklopedijos autoriai mano, kad sunku įsivaizduoti situaciją, kai kaltės išpirkimo tikslas nepasiektas, tačiau kartu pasiekti bausmei keliami teisingumo užtikrinimo ir nuteistojo pataisymo tikslai.⁸²

Manytina, kad teisūs tie autoriai, kurie teigia, kad netikslinga įtvirtinti kaltės išpirkimo tikslo kaip savarankiško bausmei keliamo tikslo, nes visais atvejais, kai kaltinamajam paskiriama bausmė, jis tam tikra prasme išperka savo kaltę, o tai pasireiškia per nubaudimą. Nubaudimas BK išskiriama, kaip bausmei keliamas tikslas, tačiau pažymėtina, kad nubaudimas yra bausmės esmė, taigi kaltės išpirkimas yra ne tikslas, keliamas bausmei, o bausmės esmė. Jei kaltės išpirkimas nebūtų bausmės esmė, tai sunku įsivaizduoti jos paskyrimo prasmę. Iškyla klausimas dėl bausmės tikslingumo, kuri niekaip nepaveiktų nusikaltusio asmens. O bausmės daromas poveikis asmeniui pasireiškia būtent per kaltės išpirkimą.

Be to, penologijoje išskiriamas ir toks bausmei keliamas tikslas kaip asmens, visuomenės ir valstybės apsauga nuo nusikalstamų kėsinių. Tokios nuomonės laikosi Rusijos baudžiamosios teisės specialistas I. I. Karpecas, kuris tvirtina, kad pagrindinis bausmės tikslas yra visuomenės apsauga. Jo manymu, bausmė, kaip socialinis institutas, įgyvendina tam tikrą apsauginę funkciją. Ji apsaugo visuomenę nuo nusikalstamų kėsinių, nuo asocialių reiškinių, nurodytų kaip nusikalstamų. Kartu jis pažymėjo, kad visuomenės apsauga numato ir nusikalstamų veikų prevencijos būtinybę, ir pataisymą, ir nusikaltėlių perauklėjimą.⁸³

Sutinkame su nuomone, kad bausmė daro tam tikrą apsauginį poveikį, kuris turėtų teoriškai lemti mažesnę nusikalstamų veikų skaičių. Tačiau, mūsų manymu, šis tikslas neturi būti išskiriamas kaip tikslas, keliamas bausmei. Iš esmės visi teisės aktai, visa jurisprudencija, kaip mokslas, yra nukreipti į asmens, visuomenės, valstybės apsaugą nuo neteisėtų veiksmų, taip pat ir nuo nusikaltimų. Tai yra savaime suprantama, kadangi visuomenės apsauga yra teisės esmė. Jei

⁸⁰ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 208

⁸¹ Ten pat. Р. 208

⁸² Ten pat. Р. 209

⁸³ И. И. Карпец. Наказание: социальные, правовые и криминологические проблемы. – Москва: Юридическая литература, 1973. Р. 140

kaip savarankiškas bausmei keliamas tikslas būtų išskirta asmens, visuomenės, valstybės apsauga nuo nusikalstamų kėsinių, tai iš esmės neturėtų jokios nei praktinės, nei teorinės reikšmės. Toks tikslas būtų tik savaime aiškus deklaratyvus postulat. Todėl, manytina, nėra tikslinga šio tikslo išskirti kaip savarankiško bausmei keliamo tikslo, nes asmens, visuomenės, valstybės apsauga nuo nusikalstamų kėsinių yra fundamentalus tikslas, keliamas visai baudžiamajai teisei, o ne tik bausmei.

Kaip bausmei keliamas tikslas išskiriamas strateginis bausmės tikslas – kova su visuomenei pavojingais reiškiniais. Tokios pozicijos laikosi baudžiamosios teisės mokslininkas V. I. Gorobcov.⁸⁴ Tačiau jam oponuoja mokslininkė S. V. Polubinskja, kuri tvirtina, kad metodologiškai neteisinga išskirti ir įtvirtinti įstatyme galutinį baudžiamojo įstatymo tikslą – nusikalstamumo likvidaciją, tokiu būdu siūlant nustatyti baudžiamojo įstatymo efektyvumą. Nusikalstamumas turi socialines šaknis ir baudžiamoji teisė jos atžvilgiu, juo labiau nusikalstamumo socialinių šaknų atžvilgiu yra antrinis dalykas. Jos manymu, baudžiamoji teisė gali nežymiai daryti įtaką nusikalstamumo struktūrai ir dinamikai, tačiau jo tendencijų esminė kaita yra už baudžiamosios teisės galimybių ribų.⁸⁵ Kiti mokslininkai jai oponuoja tvirtindami, kad ir kiti bausmei keliami tikslai (pvz., bendrosios ir specialiosios nusikalstamų veikų prevencijos tikslai) negali būti pasiekti pasitelkiant tik baudžiamąją teisę ir konkrečiai bausmę, tačiau šis faktas nėra pagrindas paneigti šių bausmei keliamų tikslų buvimą.⁸⁶

Pritartume mokslininkės S. V. Polubinskajos nuomonei, kad netikslinga išskirti strateginį bausmės tikslą – kovą su nusikalstamumu, palaikydami jos nuomonę dėl to, kad nusikalstamumas yra reiškinys, kuris visada buvo, yra ir bus, ir baudžiamoji teisė yra tik viena iš priemonių, kuri vienaip ar kitaip, tačiau ne iš esmės, gali daryti įtaką nusikalstamumo būklei. Papildysime, kad, išskiriant tokį strateginį bausmei keliamą tikslą, vėl iškyla problema dėl teorinio ir praktinio šio tikslo išskyrimo tikslingumo. Vien tas faktas, kad, kaip teigiama mokslinėje literatūroje, kova su nusikalstamumu yra visai baudžiamajai teisei keliamas tikslas, pagrindžia poziciją, pagal kurią netikslinga išskirti tokį abstraktų, mūsų manymu, ir neįgyvendinamą bausmei keliamą tikslą. Mūsų nuomonei oponentai galėtų paprieštarauti, kad ir teisingumo užtikrinimas, nusikalstamų veikų bendrosios ir specialiosios prevencijos tikslas vienaip ar kitaip yra visai baudžiamajai teisei keliamas tikslas, tačiau tai nėra pagrindas neišskirti jų, kaip specifinių bausmei keliamų tikslų. Tačiau BK išskirti bausmei keliami tikslai yra apčiuopiamesni nei tikslas „kova su nusikalstamumu“. Pvz., specialioji nusikalstamų veikų prevencija konkretinama per nubaudimą,

⁸⁴ Горобцов В. И. Проблемы теории уголовно правового принуждения: Избранные публикации. Красноярск, 2003. Р. 50, 51

⁸⁵ С. В. Полубинская. Цели уголовного наказания. – Москва: издательство „Наука“, 1990. Р. 23, 24

⁸⁶ В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005. Р. 214

naujų nusikalstamų veikų darymo nuteistajam atėmimą ar apribojimą, poveikį bausmę atlikusiems asmenims, kad jie daugiau nenusikalstų. Tuo norima pasakyti, kad teorijoje išskiriant specialiąją nusikalstamų veikų prevencijos tikslą, keliamą bausmei, šis tikslas konkretinamas tokiu būdu, kad galima būtų parinkti jo įgyvendinimo priemonės. O įtvirtinus tikslą – kova su nusikalstamumu – sunku būtų sukongretinti šį tikslą iki galo, tokiu būdu, kad galima būtų parinkti bausmės paskyrimo ir vykdymo priemonės, kurios iš tikrųjų darytų realų poveikį ne tik nuteistajam, bet ir kitiems visuomenės nariams. Neneigiame, kad paskirta ir vykdoma bausmė yra tam tikra valstybės kovos su nusikalstamumu išraiška, kad bausmė yra tiesiogiai susijusi su kova su nusikalstamumu, tačiau, mūsų manymu, tai nėra pakankamas pagrindas išskirti tokį strateginį bausmei keliamą tikslą.

Taigi teorijoje, be baudžiamajame įstatyme įtvirtintų tikslų, išskiriami ir kiti tikslai, kaip antai: resocializacija, kaltės išpirkimo tikslas, asmens, visuomenės ir valstybės apsauga nuo nusikalstamų kėsinių ir strateginis bausmei keliamas tikslas – kova su nusikalstamumu. Manytina, kad šie tikslai pagrįstai neįtraukti į baudžiamąjį įstatymą kaip bausmei keliami tikslai, kadangi vienaip ar kitaip kiekvienas iš jų yra jau įtvirtintų BK tikslų išraiška. Resocializacija yra specialiosios prevencijos įgyvendinimo būdas, o pataisymas yra viena iš resocializacijos priemonių. Kaltės išpirkimas negali būti įtvirtintas kaip bausmės tikslas, nes tai yra bausmės esmė. Asmens, visuomenės ir valstybės apsauga ir kova su pavojingais visuomenei reiškianiais negali būti traktuojami kaip specifiniai tik bausmei keliami tikslai, nes nurodyti tikslai yra visos baudžiamosios teisės ir jurisprudencijai keliami abstraktaus pobūdžio tikslai, kurie turi būti konkretinami.

5. Praktinės problemos, kylančios dėl bausmės tikslų ir jų įgyvendinimo būdų

Šiame skyriuje išnagrinėsime problemas, kylančias teismų praktikoje dėl bausmės tikslų interpretavimo ir praktinės bausmei keliamų tikslų reikšmės. Nagrinėsime, kaip bausmės tikslų turinį aiškina Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT), ir kokią reikšmę toks aiškinimas turi formuojamajai teismų praktikai. Išsiaiškinsime, kaip bausmės tikslus vertina teismai. Taip pat nagrinėsime teisėjo nuožiūros teisę kaip teisingos bausmės garantą, teisėjui sprendžiant klausimus, susijusius su bausmės taikymu. Siekdami išsamiau išnagrinėti bausmės tikslų vertinimą teismų praktikoje, išanalizuosime bausmės tikslų reikšmę praktikoje, taikant įvairius baudžiamosios teisės institutus, susijusius su bausmės paskyrimu.

Išanalizavę LAT praktiką, priėjome prie išvados, kad kasatoriai, skųsdami teismų nuosprendžius, pagrįsdami savo argumentus BK 41 straipsniu, dažniausiai akcentuoja teisingumo principo užtikrinimo kaip bausmės skyrimo tikslą. Pateikdami nuorodas į BK 41 straipsnio 2 dalį, nuteistieji skundžiasi, kad nesilaikyta teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimo, todėl paskirtos per griežtos bausmės. Štai keletas pavyzdžių iš LAT praktikos, patvirtinančių mūsų išvadą. Pavyzdžiui, LAT 2008 m. balandžio 8 d. nutartimi Nr. 2K-172/2008 buvo išnagrinėtas L. G. skundas, kuriuo pastarasis prašė pakeisti apeliacinės instancijos teismo nuosprendį, vadovaudamasis šiais argumentais:

Kasaciniu skundu nuteistasis L. G. prašo pakeisti Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 17 d. nuosprendį ir sumažinti jam paskirtą laisvės atėmimo bausmę.

Kasatorius nurodo, kad apeliacinės instancijos teismas pažeidė BK 41 straipsnio 2 dalies 5 punkto ir BK 58 straipsnio reikalavimus, t. y. skirdamas bausmę neužtikrino teisingumo principo įgyvendinimo ir neatsižvelgė į jo kaip bendrininko dalyvavimo darant nusikalstamą veiką rūšį, formą, vaidmenį ir pobūdį. Kasatorius pažymi, kad nebuvo atsižvelgta ir į tai, jog jis yra II grupės invalidas, augina mažametį vaiką, neneigia ir gailisi padaręs nusikaltimą.⁸⁷

Kitas panašaus pobūdžio skundas buvo nagrinėtas 2007 m. gruodžio 18 d. LAT baudžiamojoje byloje Nr. 2K-748/2007:

Nuteistojo V. Č. gynėja kasaciniu skundu prašo pakeisti pirmosios instancijos teismo nuosprendį ir apeliacinės instancijos teismo nutartį bei V. Č. pagal BK 260 straipsnio 3 dalį paskirti laisvės atėmimo bausmę, mažesnę nei minimali bausmė, numatyta BK 260 straipsnio 3 dalies sankcijoje.

⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 8 d. nutartis Nr. 2K-172/2008

Nuteistojo gynėja nurodo, kad teismas netinkamai taikė BK 41, 54, 62 straipsnių nuostatas, nukrypo nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamos teismų praktikos, todėl paskyrė nuteistajam V. Č. aiškiai per griežtą ir todėl neteisingą bausmę.⁸⁸

Tai yra keli atvejai, iliustruojantys nuteistųjų nuosprendžių apskundimą, vadovaujantis BK 41 straipsnio 2 dalies 5 punktu, tačiau jų yra ir daugiau.⁸⁹ Dažnai tokiose bylose LAT akcentuoja, kad:

Skiriant bausmę turi būti siekiama visų BK 41 straipsnio 2 dalyje numatytų bausmės tikslų. Įstatymas nė vienam iš jų nesuteikia prioriteto (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys Nr. 2K-444/2007, 2K-449/2007, 2K-748/2007). Todėl pernelyg švelni, veikos pavojingumo, jos padarinių neatitinkanti bausmė pažeidžia ne tik teisingumo, bet ir humaniškumo principą, nes taip sumenkinami nukentėjusiųjų interesai, pažeidžiamas jų orumas.⁹⁰

Taigi LAT pabrėžia ne tik nuteistojo teisingą nubaudimą, bet ir nukentėjusiojo interesų gynimą. Be to, LAT atkreipia dėmesį į tai, kad visi tikslai, keliami bausmei, yra lygiaverčiai ir vieno iš jų išskyrimas kaip pagrindinio būtų nekorektiškas. Kaip minėjome pirmiau, teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas kaip siektinas bausmės tikslas vis dėlto turėtų būti vertinamas kaip prioritetas, nes būtent juo įgyvendinami ir kiti bausmei keliami tikslai. Tas faktas, kad nuteistieji skundžia nuosprendžius remdamiesi tuo, kad bausmė buvo paskirta neatsižvelgiant į teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimą, dar kartą patvirtina, kad šis tikslas skiriant bausmę yra prioritetas. Mums neteko susipažinti su tokiais LAT nutartimis, kuriose nuosprendžiai būtų skundžiami dėl to, kad paskyrus tam tikrą bausmę negali būti pasiektas specialiosios ar bendrosios nusikalstamų veikų prevencijos tikslai. Bet tai nereiškia, kad nuosprendį skundžiantys asmenys nevertina šių tikslų, galvodami apie nuosprendžio pagrįstumą. Manytina, kad šie subjektai sieja šių tikslų įgyvendinimą su teisingumo principo užtikrinimu. Nors pats LAT teigia, kad visi bausmei keliami tikslai yra lygiaverčiai ir nė vienam iš jų negali būti teikiama pirmenybė, tačiau vis dėlto dažniausiai pasisako dėl teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimo tikslo, o ne dėl specialiosios ar bendrosios nusikalstamų veikų prevencijos kaip bausmei keliamų tikslų.

Pagrindinis argumentas, dėl ko kasatoriai skundžia nuosprendį, vadovaudamiesi teisingumo principo neužtikrinimu, yra netinkamas bausmės individualizavimas. LAT įvairiai sprendžia šiuos skundus: yra tokių skundų, kurie buvo atmesti, tačiau yra ir tokių, kurie buvo patenkinti. Atkreiptinas dėmesys į LAT 2007 m. gruodžio 18 d. nutartį Nr. 2K-748/2007. Šioje byloje skundas buvo grindžiamas tuo, kad teismas netinkamai taikė BK 41 straipsnį, kuriame

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis Nr. 2K-748/2007

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. lapkričio 27 d. nutartis Nr. 2K-694/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 2 d. nutartis Nr. 2K-632/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 17 d. nutartis Nr. 2K-7-45/2007 ir kt.

⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 8 d. nutartis Nr. 2K-172/2008

įtvirtinti bausmės tikslai, 54 ir 62 straipsnius, kuriuose numatoma galimybė paskirti švelnesnę bausmę. Kasatoriaus gynėja pareiškė tokius skundo tenkinimo argumentus:

*V. Č. paskirta bausmė yra aiškiai per griežta, nes teismas neatsižvelgė į daugelį teisingai bausmei paskirti reikšmingų aplinkybių. Paskirdamas bausmę teismas neatsižvelgė į tai, kad V. Č. parodymais buvo išaiškintas sunkus nusikaltimas, kad byloje nėra duomenų, neginčytinai patvirtinančių, jog jis būtų praturtėjęs iš nusikalstamos veikos. Įvertindamas kaltininko asmenybę, teismas atsižvelgė tik į neigiamai kaltininko asmenybę apibūdinančias aplinkybes, tačiau neatsižvelgė į tai, kad V. Č. suvokė, jog elgėsi pažeisdamas nusistovėjusias visuomenėje moralės normas, ir dėl to gailisi, kad siekė gydytis nuo priklausomybės sindromo, nors gydymo procesas yra sudėtingas ir brangiai kainuojantis, kad byloje nėra duomenų, rodančių, jog kaltininkas būtų aiškiai pavojingas visuomenei, jog jo antivisuomeninės nuostatos būtų susiformavusios, neįvertinta tai, kad V. Č. nusikalstamą veiką padarė nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, galbūt dėl kitų asmenų įtakos. Byloje nenustatyta kaltininko atsakomybę sunkinančių aplinkybių, tačiau nustatyta jo atsakomybę lengvinančių aplinkybių. Įvertindamas kaltininko atsakomybę lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes, teismas tinkamai neatsižvelgė į lengvinančias aplinkybes, nors skiriant bausmę suteikti reikiamą reikšmę atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms rekomenduojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamoje teismų praktikoje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. 23 „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“).*⁹¹

Kaip matyti iš pateiktos ištraukos, įvardijami faktai, kurie yra vertinamojo pobūdžio ir jų įvertinimas priklauso ne tik nuo įstatyme įtvirtintų nuostatų, bet ir nuo paties teisėjo nuožiūros skiriant bausmę. Šiais skundo argumentais kaltinamasis pateikiamas kaip ne visiškai „sugadinta“ asmenybė, kurią realiai dar galima pataisyti, jei teisėjas priimtų palankų nuteistajam sprendimą. Skunde akcentuojama svarbi lengvinančių kaltininko atsakomybę aplinkybių reikšmė, į kuriuos, gynėjos manymu, nebuvo tinkamai atsižvelgta.

LAT atmetė šį skundą, pateikdamas jau pirmiau minėtą argumentą, kad visi bausmės tikslai yra lygiaverčiai ir nė vienas iš jų negali būti traktuojamas kaip svarbesnis. Be to, pateikdamas argumentaciją dėl bausmės individualizavimo, LAT pažymėjo:

Teismai atsižvelgė į padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį, kad V. Č. padarė labai sunkų nusikaltimą, keliantį didelį pavojų žmonių sveikatai ir net gyvybei, kad laikė labai didelį kiekį itin pavojingų narkotikų – heroino; atsižvelgė ir į kaltės formą bei rūšį – kad kaltė pasireiškė tiesiogine tyčia; taip pat atsižvelgė į padarytos nusikalstamos veikos stadiją, t. y. į tai, kad nusikaltimas baigtas; pakankamai dėmesio skyrė kaltininko asmenybei – pirmosios instancijos

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis Nr. 2K-748/2007

*teismas pašalino nuteistojo atsakomybę sunkinančią aplinkybę, o atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms skyrė nemažą dėmesį, kad kaltininkas visiškai prisipažino, nuoširdžiai gailisi bei padėjo išaiškinti nusikalstamą veiką. Visoms šioms aplinkybėms buvo skiriama vienoda teisinė reikšmė, nė vienai iš jų nebuvo suteikiama išskirtinė dominuojanti reikšmė.*⁹²

Taigi LAT nurodė objektyvias priežastis, dėl ko buvo paskirta tokia, gynėjos manymu, griežta bausmė, atkreipdamas dėmesį į didelį padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą, pasireiškusį per pavojų visuomenės sveikatai ir gyvybei, didelį narkotinių medžiagų kiekį, į tai, kad nusikaltimas buvo baigtas. Kartu teismas nepaneigė ir lengvinančių nuteistojo atsakomybę aplinkybių, teigdamas, kad visoms aplinkybėms turi būti skiriama vienoda teisinė reikšmė. Taigi iš esmės gynėjos argumentas dėl to, kad netinkamai buvo atsižvelgta į lengvinančias aplinkybes, buvo nepagrįstas, nes LAT praktikoje įtvirtintas principas, pagal kurį lengvinančioms aplinkybėms turi būti suteikta reikiama reikšmė, toli gražu nereiškia, kad ta reikšmė yra išskirtinė ir svarbesnė nei kitų aplinkybių svarba.

Įvertinęs visas nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, LAT priėjo prie išvados, kad BK 41 ir 54 straipsnių nuostatos nebuvo pažeistos. Kartu LAT šioje byloje išsakė savo nuomonę ir dėl BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo galimybės nagrinėjamoje situacijoje. LAT atmetė galimybę taikyti švelnesnę bausmę nuteistajam, nes:

Iš visų BK 54 straipsnio nuostatų esmės ir paskirties darytina išvada, kad teismas, taikydamas BK 54 straipsnio 3 dalies nuostatą, turėtų byloje nustatyti tokias aplinkybes, kurios suponuotų išvadą, jog BK specialiosios dalies straipsnio, pagal kurį kvalifikuojama kaltininko veika, sankcijoje numatytos, o ne švelnesnės bausmės paskyrimas būtent šiam asmeniui už jo nusikalstamą veiką aiškiai prieštarautų teisingumo principui.

Ir šioje situacijoje, mūsų manymu, labiausia pasireiškia teisėjų nuožiūros teisė, skiriant bausmę konkrečiam kaltinamajam, kadangi tokioje situacijoje būtent teisėjas įvertina, vadovaudamasis savo vidiniu įsitikinimu, ar numatyta sankcijoje bausmė aiškiai prieštarauja teisingumo principui. Šioje byloje LAT konstatavo, palaikydamas apeliacinio teismo argumentus, kad jokių išimtinių aplinkybių, leidžiančių taikyti švelnesnę bausmę, nenustatyta. Manytina, kad toks trumpas LAT pasisakymas dėl BK 54 straipsnio 3 dalies netaikymo turėtų būti vertinamas neigiamai. Viena vertus, reikia konstatuoti, kad kasacinis teismas pasisako tik dėl teisinio faktinių aplinkybių vertinimo ir nesprenžia faktų klausimų. Kita vertus, BK 54 straipsnio 3 dalies netaikymo priežastys, manytina, yra teisinio pobūdžio klausiamas, nors ir turi būti svarstomos faktinės aplinkybės, todėl šiuo atveju LAT turėjo plačiau pasakyti savo nuomonę, kodėl apeliacinis

⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis Nr. 2K-748/2007

teismas buvo teisus, netaikydamas BK 54 straipsnio 3 dalies nuostatų. Tačiau LAT apsiribojo tik tuo, kad palaikė apeliacinio teismo argumentus dėl švelnesnės bausmės netaikymo.

Kitoje LAT byloje nuteistasis bandė apskųsti nuosprendį, kuriuo jam buvo paskirta reali laisvės atėmimo bausmė už tai, kad neteisėtai įgijo, laikė labai didelį kiekį psichotropinių medžiagų, siekdamas jas parduoti, ir dalį psichotropinių medžiagų pardavė, dirbdamas farmacinės veiklos vadovu (vaistininku). Kasatoriaus argumentai buvo tokie:

Nuteistasis M. S. kasaciniu skundu prašo teismų sprendimus pakeisti ir paskirti bausmę, nesusijusią su laisvės atėmimu, – laisvės apribojimą. Kasatorius nurodo, kad Lietuvos apeliacinis teismas per siaurai ir vienpusiškai suprato BK 41 straipsnio 2 dalies 5 punktą – užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą, – nes nemanęs, kad jam atėmus laisvę visuomenė ir valstybė dėl to laimėtų. Nuteistasis pažymi, kad dėl padarytos veikos prisipažįsta ir labai gailisi dėl to, ką padarė, yra baigęs Kauno medicinos universiteto Farmacijos fakultetą, mokymuisi buvo paėmęs paskolą, pradėjęs dirbti, paėmė paskolą būstui. M. S. teigia gyvenęs su jaunesniu broliu, sergančiu psichine liga, jį prižiūrįs, esąs jam artimiausias pagalbininkas ir padėjęs tiek materialiai, tiek moraliai, nes tėvai yra išsituokę. Tai, kas įvyko, yra didelė ir skaudi pamoka, už kurią jis brangiai moka.

Kaip matyti iš skunde nurodytų aplinkybių, nuteistasis iš pirmo žvilgsnio nėra neigiama asmenybė. Jis turi aukštąjį išsilavinimą, darbą, prižiūri brolių, sergantį psichine liga, gailisi dėl to, ką padaręs. Teismai, skirdami jam realią laisvės atėmimo bausmę atsižvelgė į šias aplinkybes ir paskyrė santykinai švelnią už tokį nusikaltimą bausmę, vadovaudamiesi BK 54 straipsnio 3 dalimi. LAT šioje byloje pažymėjo:

Taikydamas BK 54 straipsnio 3 dalį, pirmosios instancijos teismas atsižvelgė į tai, kad M. S. disponavo mažiausiai pavojingomis psichotropinėmis medžiagomis, leidžiamomis vartoti medicinos tikslams, nusikaltimo padarymo aplinkybes, nuteistojo asmenybę, neteisėtai disponuotų medžiagų kiekį bei jų pavojingumo žmonių sveikatai lygį. Įvertinęs šias aplinkybes, teismas konstatavo, kad ilgalaikės laisvės atėmimo bausmės paskyrimas prieštarautų teisingumo principui. Tačiau teismas, motyvuodamas tuo, kad nusikaltimą padarė asmuo, turintis aukštąjį farmacininko išsilavinimą, t. y. specialistas, paskyrė M. S. laisvės atėmimo bausmę.

Taigi iš esmės kaltinamajam buvo paskirta kur kas švelnesnė bausmė (trumpalaikis laisvės atėmimas), atsižvelgiant į visas jo išvardytas aplinkybes. Tačiau LAT išskyrė, kad laisvės atėmimo bausmė buvo paskirta būtent dėl to, kad kaltinamasis buvo aukštąjį išsilavinimą turintis farmacininkas, specialistas. Tokiu būdu pirmosios instancijos teismas atsižvelgė į visus bausmei keliamus tikslus. Teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimo tikslas, mūsų manymu, buvo pasiektas visa apimtimi. Teismas atsižvelgė ne tik į nuteistojo sunkią padėtį, kuri galbūt iš dalies nulėmė jo padarytą nusikalstamą veiką, tačiau ir į potencialių nukentėjusiųjų nuo jo padarytos

nusikalstamos veikos interesus. Kitaip sakant, LAT pripažino sunkią nuteistojo padėtį, tačiau netiesiogiai konstatavo, kad tokia padėtis negali pateisinti kitų žmonių sveikatos ir gyvenimų žlugdymo. Be to, LAT, paskirdamas tokią bausmę, kartu atsižvelgė ir į nusikalstamų veikų prevencijos tikslą, keliamą bausmei: izoliuodamas nuteistąjį nuo visuomenės trumpam laikui, teismas atėmė iš jo galimybę tęsti farmacinę veiklą ir naudojantis savo padėtimi toliau daryti panašias veikas. Be to, paskirdamas vis dėlto realią laisvės atėmimo bausmę asmeniui, kuris iš esmės galėtų pasitaisyti ir be realaus izoliavimo nuo visuomenės, teismas išreiškė savo poziciją visai visuomenei dėl asmenų, platinančių narkotines medžiagas, taip įgyvendindamas ir bendrosios prevencijos tikslą, keliamą bausmei.

Tačiau yra ir tokių nutarčių, kuriose vis dėlto buvo patenkinti nuteistųjų skundai, vadovaujantis BK 54 straipsnio 3 dalimi ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. Toks pavyzdys būtų LAT 2007 m. balandžio 17 d. nutartis Nr. 2K-7-45/2007. Iš pradžių LAT, svarstydamas galimybę paskirti švelnesnę bausmę, vadovaujantis BK 54 straipsnio 3 dalimi, išaiškino:

Teisingumo ir teisinės valstybės siekis įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – ir Konstitucija) preambulėje. Vadinasi, teisingumo principas neatsiejamas nuo teisinės valstybės imperatyvo ir yra vienas svarbiausių moralinių vertybių bei teisinės valstybės pagrindų. Pagal Konstituciją teisingumas gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos. Taigi teisingumas yra vienas pagrindinių teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo būdo, tikslų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – ir Konstitucinis Teismas) 1995 m. kovo 8 d., 1998 m. spalio 27 d., 2003 m. kovo 4 d. ir kiti nutarimai).⁹³

LAT tokiu būdu išaiškina iš pradžių konstitucinę, t. y. esminę teisingumo principo reikšmę, akcentuodamas interesų pusiausvyrą, atsitiktinumų ir savivalės, gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos vengimą kaip teisingumo principo įgyvendinimo garantą. Toliau LAT konkretina šį principą baudžiamosios teisės kontekste:

Baudžiamosios teisės paskirties (BK 1 straipsnis) kontekste tai reiškia, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp nusikalstamos veikos pavojingumo pobūdžio ir už šią veiką numatytos bausmės turi būti teisinga pusiausvyrą (proporcija). Be to, įstatymų leidėjas, nustatydamas tokią sankciją už nusikalstamą veiką, turi kartu įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį teismas, skirdamas bausmę už teisės pažeidimą, turi turėti galimybę atsižvelgti į visas bylos aplinkybes ir paskirti švelnesnę negu įstatymo numatyta bausmę

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 17 d. nutartis Nr. 2K-7-45/2007

(Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas). Šie iš konstitucinio teisingumo principo kylantys reikalavimai įtvirtinti BK 41 straipsnio 2 dalies 5 punkte, 54 straipsnio 3 dalyje.⁹⁴

Aiškindamas teisingumo įgyvendinimo užtikrinimo principą baudžiamosios teisės kontekste LAT pabrėžia nusikaltimo ir bausmės už jį proporcingumą. Tačiau kartu darytina išvada, kad sankcija, proporcinga nusikalstamos veikos sudėtyje aprašyti veikai, nėra visais atvejais vienintelis konflikto sprendimo būdas. Teisėjui paliekama galimybė taikyti savo vidinę nuožiūrą ir atsižvelgiant į objektyvias bylos aplinkybes skirti švelnesnę, nei sankcijoje numatyta, bausmę. Pasisakydamas dėl baudžiamosios atsakomybės esmės LAT paaiškino:

Baudžiamoji atsakomybė – tai valstybės reakcija teisinėmis baudžiamosiomis, baudžiamosiomis procesinėmis prievartos priemonėmis į nusikaltimą, ribojančiomis šią veiką padariusio asmens teises ir laisves. Todėl baudžiamąjį procesą įstatyme įtvirtinta, kad prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika (Lietuvos Respublikos baudžiamąjį procesą reglamentuojančio kodekso (toliau – ir BPK) 2 straipsnis). Šios nuostatos yra garantija užtikrinant asmenų teisę į operatyvų, kiek įmanoma trumpiausio laiko procesą, numatytą ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje.

Pažymėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje ne kartą konstatuota, jog tais atvejais, kai pripažįstama, kad byloje buvo nepateisinami procesiniai delsimai, viena iš tinkamų ir pakankamų teisinės gynybos dėl pernelyg ilgo proceso trukmės priemonių yra bausmės sumažinimas kaltinamiesiems.⁹⁵

Taigi LAT konstatuoja, kad švelnesnės bausmės paskyrimo pagrindas gali būti susijęs ne tik su nusikalstamos veikos padarymo aplinkybėmis ir kaltinamojo asmenybe, bet ir su teisėsaugos institucijų savo pareigų netinkamu vykdymu. Kadangi kaltinamasis tokioje neaiškioje be priežasčių situacijoje taip pat jaučia diskomfortą, nežinodamas savo realios padėties jis patiria tam tikrą neigiamą poveikį ne dėl savo kaltės, o dėl teisėsaugos institucijų nepagrįsto neveikimo. Manytina, kad švelninant bausmę tokiu atveju, diskomfortas, patiriamas teisiąmojo, tarsi įskaitomas į bausmę, kurią ketinama paskirti. Tačiau šioje situacijoje bausmė buvo sušvelninta BK 54 straipsnio 3 dalies pagrindu ne tik dėl pirmiau išdėstytų aplinkybių, kadangi buvo atsižvelgta ir į nuteistojo asmenybę, jo pasitaisymą:

Vilniaus apygardos teismas pagrįstai nurodė, kad P. Š. prisipažino padaręs jam inkriminuojamą nusikalstamą veiką ir nuoširdžiai gailisi. Tai, teismo nuomone, patvirtina ne tik prisipažinimas, bet ir jo elgesys ikiteisminio tyrimo metu: jis tęsė studijas, įgijo specialybę, dirbo,

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 17 d. nutartis Nr. 2K-7-45/2007

⁹⁵ Ten pat.

„stengėsi palengvinti savo žiniomis ir darbu gyvenimo ir savišvietos sąlygas, buvusias jo mokymo įstaigos bendrabutyje gyvenantiems studentams“. Todėl teismas konstatavo, kad byloje nustatyta P. Š. atsakomybę lengvinanti aplinkybė, numatyta BK 59 straipsnio 1 dalies 2 punkte. < ... > Vilniaus apygardos teismas, skirdamas bausmes kasatoriams, įvertino ir kitas bylos aplinkybes: jų jauną amžių, tai, „kad nuo nusikaltimo padarymo praėjo daug laiko ir kaltinamieji siekė pasitaisyti“, neturi santaupų, nekilnojamojo ar kito vertingo turto ir t. t. <...>

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, kolegijos nuomone, bausmės tikslai šioje byloje gali būti pasiekti bei teisingumas įgyvendintas vadovaujantis BK 41 straipsnio 2 dalies 5 punktu, 54 straipsnio 3 dalimi ir neskiriant kasatoriams laisvės atėmimo bausmės.⁹⁶

Palyginus šią nutartį su prieš tai buvusią, konstatuotina, kad iš esmės kaltinamųjų asmenybės panašios ta prasme, kad tai asmenys, kurie iš esmės savo profesija naudingi visuomenei, išsilavinę, turintys aukštą potencialą gyvenime, bet LAT nutartys jų atžvilgiu yra skirtingos. Iš esmės manytina, kad tai yra teisinga, nes skirtingai nuo nuteistojo, kuris vertėsi narkotikų disponavimu, būdamas farmacininku, asmuo (pinigų padirbinėtojas), kuriam buvo pritaikyta bausmė nesusijusi su realiu laisvės atėmimu, savo veiksmais įrodė, kad jis taisosi ir ateityje, tikėtina, nenorės daryti naujų nusikalstamų veikų, nes tai bus jam tiesiog nenaudinga. Abiejų asmenų atžvilgiu LAT pasielgė teisingai, įvertinęs visus bausmei keliamus tikslus, galvodamas ne tik apie nuteistųjų padėtį, bet ir apie visuomenę, kurią realiai gali paveikti laisvės atėmimo bausmė, paskirta vienam asmeniui (farmacininkui), ir bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu, paskirta pinigų padirbinėtojų.

Atsižvelgiant į visa tai, darytina išvada, kad skiriant bausmę labai yra svarbios ne tik BK normos, įtvirtinančios bausmės skyrimo taisyklės, bet ir teisėjo nuožiūra. Kadangi palietėme teisėjų nuožiūros klausimą, tikslinga būtų išsamiau išnagrinėti teisėjų nuožiūros ir teisingumo principo įgyvendinimo santykį skiriant bausmes. Kaip teisingai nurodė teisės mokslininkas A. Gumuliauskas, teisėjui suteikta teisė savo nuožiūra skirti bausmę gali būti vertinama dvejopai: viena vertus, teigiamai, nes teisėjas gali tinkamai individualizuoti bausmę, kita vertus, tai gali trukdyti formuoti vienodą teismų praktiką ar net būti prielaida piktnaudžiauti suteikta teise.⁹⁷ Tačiau, mūsų manymu, teisėjo nuožiūra skiriant bausmę yra daugiau pozityvaus nei negatyvaus pobūdžio teisėjo teisė ir pareiga. Kadangi kiekvienas nagrinėjamas teisme atvejis yra individualus, tik teisėjas, kuris tiesiogiai ištyręs visas veikos aplinkybes, jas patvirtinančius įrodymus, vadovaudamasis savo patirtimi, pasireiškiančia per savo vidinę nuožiūrą, gali prieiti prie objektyvios išvados, skirdamas bausmę.

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 17 d. nutartis Nr. 2K-7-45/2007

⁹⁷ A. Gumuliauskas. Teisėjo nuožiūra skiriant bausmę. //Jurisprudencija. 2004, t. 61(53). P. 85

Be to, kaip nurodo A. Gumuliauskas, įstatymų leidėjas sąmoningai kuria ir išleidžia teisės normas, kurių taikymas tam tikra apimtimi paliekamas teisėjo nuožiūrai. Būtent tokios ir yra BK numatytos bausmių skyrimo nuostatos, nes kiekviena nusikalstama veika ir ją padaręs asmuo yra tokie individualūs, kad įstatymų leidėjas būtų nepajėgus numatyti įstatyme konkrečios bausmės rūšies ir dydžio, kuris visada tiksliai atitiktų padarytą nusikalstamą veiką ir veiką padariusiojo asmenybę, todėl įstatymų leidėjas sankcijoje nustato tam tikras bausmių rūšis bei galimas jų ribas ir nurodo taisykles, kurių laikydamasis teismas turi paskirti konkrečią bausmę.⁹⁸ Pritardami šiai nuomonei, papildytume, kad neįmanoma paskirti teisingos bausmės, atitinkančios visus jai keliamus tikslus, nesivadovaujant teisėjui savo nuožiūra, kadangi įstatymas yra tik priemonė, kuri turi pakreipti teisėjo sprendimą tinkama linkme. Nei teoriškai, nei praktiškai neįmanoma tokia situacija, kurioje įstatymų leidėjas galėtų be teisėjo nuožiūros tinkamai įvertinti konkrečią veiką ir skirtingą už ją bausmę.

Tačiau kad nebūtų bereikalingų abejonių dėl teisėjo piktnaudžiavimo teise, įstatyme įtvirtinti tam tikri saugikliai, kurie neleistų įvykti piktnaudžiavimui. A. Gumuliauskas išvardija tokius teisėjų nuožiūros ribojimo būdus, įtvirtintus įstatyme: teisinių konstrukcijų vartojimas (tai modelių, tipinių formuluočių, kurios vartojamos įstatymų leidėjo kuriant teisės normas, vartojimas); teisinės fikcijos (teisėkūros elementas, kuris esamą pripažįsta nesamu, ir priešingai); teisinė terminija, kuri gali susiaurinti ar išplėsti teisėjo nuožiūros ribas; sankcija, numatyta Baudžiamojo įstatymo normoje už atitinkamą veiką.⁹⁹

Mūsų manymu, jei nebūtų teisėjo nuožiūros skiriant bausmę, negalima būtų kalbėti ir apie teisingą bausmę, nes nepanašios situacijos būtų vertinamos vienodai, neatsižvelgiant į kiekvienos situacijos specifiką. Taigi darytina išvada, kad teisėjo nuožiūra yra ne piktnaudžiavimo teise priemonė, o teisingos bausmės garantas.

Kol kas aptarėme tik vieno bausmės tikslo – teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimą teismų praktikoje. Svarbu apžvelgti ir kitų bausmės tikslų praktinę reikšmę. Siekdami išsamiau atskleisti bausmės tikslų turinį ir jų įgyvendinimo priemonės praktiniu lygmeniu, pateiksime bausmės tikslų santykio skirtingose jos taikymo stadijose analizę, kadangi bausmės tikslai, jų įgyvendinimas ryškiausiai pasireiškia būtent per mūsų nurodytas stadijas. Kaip nurodo baudžiamosios teisės mokslininkas A. F. Mickevič, visas bausmės taikymo plačiąja prasme procesas gali būti suskirstytas į keletą pagrindinių etapų. Nurodomi tokie etapai:

- 1) baudžiamosios ir bausmių vykdymo teisės normų sukūrimas ir priėmimas;
- 2) baudžiamosios ir bausmių vykdymo teisės normų pritaikymas.

⁹⁸ A. Gumuliauskas. Teisėjo nuožiūra skiriant bausmę. //Jurisprudencija. 2004, t. 61(53). P. 86

⁹⁹ Ten pat. P. 88–90

Paskutinis etapas įtraukia veikos kvalifikavimą, sprendimą dėl galimybės atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, konkrečios bausmės taikymą, sprendimą dėl galimybės lygtinai nuteisti asmenį, bausmės vykdymą, sprendimą dėl lygtinio atleidimo nuo bausmės ar dalies bausmės pakeitimo švelnesne bausme.¹⁰⁰ Autoriaus nuomonę galima papildyti tuo, kad, taikant konkrečią bausmę, taip pat yra galimybė atleisti asmenį nuo bausmės ar atidėti bausmės vykdymą.

Pirmiausia svarstytinas bausmės tikslų santykis, skiriant konkrečiam asmeniui bausmę, vadovaujantis BK 54 straipsnio nuostatomis, kitaip sakant, individualizuojant bausmę. Kaip minėjome, LAT nuomone, nė vienas iš bausmės tikslų negali būti vertinamas kaip prioritetas, visi bausmės tikslai yra lygiaverčiai, skirdamas bausmę teismas turi atsižvelgti į visus tikslus. Šis teiginys yra neginčytinas, tačiau dažniausiai nuosprendžiai ginčijami dėl to, kad paskirta bausmė neatitinka ir neužtikrina teisingumo įgyvendinimo skiriant bausmę. LAT praktikoje mažai dėmesio skiriama kitiems bausmei keliamiems tikslams, apsiribojant tuo, kad pažymima, jog visi bausmės tikslai yra lygiaverčiai. Todėl prieitina prie išvados, kad teisingumo principas vis dėlto yra svarbiausias, skiriant ir individualizuojant bausmę. Be abejo, atsižvelgiama į kitus tikslus, bet jie nėra taip akcentuojami, kaip akcentuojamas teisingumo principo užtikrinimas. Jie netiesiogiai minimi teismų nuosprendžiuose ir nutartyse. Pavyzdžiui, LAT nutartimi buvo atmestas kasacinis skundas, kuriame vienas iš jo tenkinimo argumentų buvo per griežtos bausmės (realaus laisvės atėmimo) paskyrimas, nors nuteistasis pradėjo taisytis. Tačiau LAT konstatavo, kad iš tikrųjų jokių nuteistojo pasitaisymo ženklų nėra. LAT nurodė:

Be to, pirmosios instancijos teismas nuosprendyje motyvavo, kodėl D. A. yra skiriama būtent laisvės atėmimo bausmė: „anksčiau teistas, teistumas neišnykęs, nusikalto bausmės atidėjimo metu, iš ankstesnio teistumo išvadų nepadarė“.

Pažymėtina ir tai, kad iš bylos medžiagos matyti, jog D. A. yra recidyvistas (BK 27 straipsnio 1 dalis). Pagal baudžiamąjį įstatymą recidyvistui už tyčinio nusikaltimo padarymą teismas paprastai paskiria laisvės atėmimo bausmę (BK 56 straipsnis). Apeliacinės instancijos teismas, be kitų BK 54 straipsnio 2 dalyje nurodytų aplinkybių, įvertino ir tai, kad D. A., būdamas teistas už analogiškų tyčinių nusikalstamų veikų padarymą, teistumui neišnykus, bausmės vykdymo atidėjimo metu vėl padarė tyčines veikas, ir pagrįstai konstatavo, kad „padarytos nusikalstamos veikos yra dėsningas ankstesnės nuteistojo veikos padarinys“ ir „nuteistasis nekeičia gyvenimo būdo“. Atsižvelgęs į šias aplinkybes, apeliacinės instancijos teismas pripažino, kad D. A., kaip recidyvistui, parinkta teisinga bausmės rūšis.¹⁰¹

¹⁰⁰ А. Ф. Мицкевич. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 143, 144

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 22 d. nutartis Nr. 2K-103/2008

Taigi LAT konstatavo, kad parinkta bausmė yra teisinga, tačiau netiesiogiai taip pat nurodė, kad bausmė paskirta ir atsižvelgiant į specialiosios nusikalstamų veikų prevencijos tikslą. Nutartyje nurodoma, kad asmeniui buvo suteikta galimybė pasitaisyti, nors jis buvo jau ne vieną kartą teisiamas. Konstatuodamas, kad padarytos nusikalstamos veikos yra dėsningas ankstesnės nuteistojo veikos padarinys, nuteistasis nekeičia gyvenimo būdo, LAT tarsi prieina prie išvados, kad specialiosios prevencijos tikslas nėra pasiektas, taigi nuteistajam turi būti taikoma reali laisvės atėmimo bausmė, kad jis būtų toliau veikiamas, kad nepakartotų nusikalstamų veikų. Tokiu būdu LAT atsižvelgia ir į bausmės specialiosios prevencijos tikslą.

Taigi darytina išvada, kad BK 56 straipsnis yra būtent specialiosios prevencijos tikslo įgyvendinimo priemonė. Kalbėdamas apie šią normą mokslininkas A. F. Mickevič paaiškina, kad specialiosios prevencijos ir pataisymo tikslo turinys yra tam tikri nuteistojo asmens psichikos pasikeitimai. Žmogaus asmenybė keičiasi, ji vystosi, tobulėja ar degraduoja, psichinės asmenybės būklės įvairiais jo gyvenimo periodais gali būti skirtingos. Tai reiškia, kad baimė, kuri buvo sukelta bausmės, laikui bėgant gali išnykti, o teigiami asmenybės pasikeitimai, inicijuoti taisomuoju bausmės poveikiu, veikiami įvairių veiksnių, gali sumažėti iki minimumo. Tačiau autorius neneigia specialiosios prevencijos tikslo pasiekimo recidyvisto atžvilgiu. Jo manymu, specialiosios prevencijos tikslas tokioje situacijoje laikomas pasiektu, jei asmuo nepadarė naujos nusikalstamos veikos tik per tam tikrą laikotarpį po bausmės vykdymo. Tačiau šis tikslas negali būti laikomas pasiektu, jei buvęs nuteistasis per anksti vėl tapo ankstesnės būklės, apibūdinamos jo asmenybės pavojingumu.¹⁰²

Kyla klausimas, kaip tokia nuomonė atsispindi praktinėje situacijoje. Tarkime, recidyvistui buvo paskirta laisvės atėmimo bausmė, kurios metu jis buvo pataisytas, resocializuotas, taigi iš esmės specialiosios prevencijos tikslas buvo pasiektas. Pagal pirmiau minėtą nuomonę, tokiam asmeniui po gana ilgo laiko padarius naują nusikalstamą veiką, taikant bausmę neturi būti atsižvelgiama į tai, kad kažkada jam buvo paskirta laisvės atėmimo bausmė, kuri jo nepataisė galutinai, jo asmenybė vėl pasikeitė ir dėl to jis padarė naują nusikalstamą veiką. Iš esmės taip ir yra, kadangi skiriant bausmę recidyvistui už naujai padarytą nusikalstamą veiką yra atsižvelgiama tik į galiojančius teistumus, o pasibaigę teistumai turi reikšmės tik vertinant jo asmenybę pavojingumo požiūriu. Tačiau LAT laikosi tokios pozicijos, kad ir neišnykęs teistumas nėra pagrindas skirti griežtesnę bausmę kaltinamajam, jei bausmės tikslai, atsižvelgiant į jo asmenybę ir veiką, gali būti pasiekti neskiriant realios laisvės atėmimo bausmės. Pateiktina LAT 2005 m. vasario 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-84/2005:

¹⁰² А. Ф. Мицкевич. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 153

Kasatorius nurodo, kad teismas, skirdamas G. R. bausmę, pažeidė BK 27 straipsnio 1 dalies, 54 straipsnio 2 dalies ir 56 straipsnio 1 dalies reikalavimus, nes nuosprendžio aprašomojoje dalyje neaptarė nusikalstamos veikos motyvų ir tikslų, netinkamai įvertino kaltininko asmenybę ir paskyrė recidyvistui bausmę, nesusijusią su laisvės atėmimu. Kasatorius teigia, kad teismas neatsižvelgė į tai, kad G. R. teistas penkis kartus, teistumas neišnykęs, atliko tik dalį paskutiniu nuosprendžiu paskirtos bausmės, iš ankstesnių teistumų jokių išvadų nepadarė, veikos padarymo metu niekur nedirbo, nukentėjusiajai padarytos žalos neatlygino, skundžiamu nuosprendžiu nuteistas už apysunkio nusikaltimo nuosavybei padarymą. Kadangi G. R. padarė nusikaltimą neišnykus teistumui, jis yra recidyvistas, todėl turi būti taikoma BK 56 straipsnio 1 dalies nuostata ir paskirta laisvės atėmimo bausmė, kurios dydis turėtų būti artimas BK straipsnio sankcijos vidurkiui.¹⁰³

Iš esmės kasatorius bando įtikinti teismą, kad nepaskyrus realios laisvės atėmimo bausmės kaltinamajam bausmės tikslai nebus pasiekti, kadangi jo asmenybė nelinkusi taisytis. Taigi išvardytos aplinkybės lyg ir duoda formalų pagrindą skirti realią laisvės atėmimo bausmę, tačiau LAT laikosi kitos pozicijos, tvirtindamas, kad:

Kasaciniame skunde pagrįstai teigiama, kad pagal BK 27 straipsnio 1 dalies nuostatą G. R. yra recidyvistas, tačiau skundo argumentas, kad tokiems asmenims pagal BK 56 straipsnio 1 dalį skirtina tik laisvės atėmimo bausmė, nepagrįstas. Nei BK 27, nei 56 straipsnių nuostatos nedraudžia recidyvistui paskirti ir kitokios rūšies (ne laisvės atėmimo) bausmę, nurodant kitokios bausmės paskyrimo motyvus.

Iš kasaciniam teismui pateikto invalidumo pažymėjimo matyti, kad G. R. nustatyta trečia invalidumo grupė dėl invalidumo nuo vaikystės, jis yra ribotai darbingas, gauna invalidumo pensiją. Iš Pakruojo rajono savivaldybės administracijos direktoriaus 2004 m. liepos 20 d. įsakymo Nr. A-250 ir Pakruojo rajono apylinkės teismo 2004 m. spalio 21 d. sprendimo matyti, kad su G. R. po santuokos nutraukimo lieka gyventi jo nepilnametis sūnus V. R. Atsižvelgiant į šiuos nuteistojo sveikatos būklę ir šeiminių padėčių apibūdinančius duomenis, nėra pagrindo spręsti, kad teismas pažeidė nuostatas, skirtas bausmės individualizavimui.¹⁰⁴

Iš šios nutarties darytina išvada, kad BK 56 straipsnio nuostata nėra kategoriška ir suteikia teisėjams pasirinkimo laisvę, vadovaujantis teisingumo, protingumo, tikslingumo principais skirti recidyvistui ne tik realų laisvės atėmimą, bet bausmę, kuri iš tikrųjų sudarys palankias sąlygas asmeniui pasitaisyti. Taigi ir vėl šioje nutartyje netiesiogiai įžvelgiami tiek teisingumo užtikrinimo, tiek specialiosios prevencijos bausmės tikslų įgyvendinimo siekis.

¹⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 15 d. nutartis Nr. 2K-84/2005

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 15 d. nutartis Nr. 2K-84/2005

Teorijoje keliama problema dėl atsakomybės švelninimo nepilnamečių asmenų atžvilgiu. Baudžiamosios teisės mokslininkas A. F. Mickevič, kalbėdamas apie nepilnamečiams taikomas švelnesnes bausmes, tvirtina, kad baudžiamosios atsakomybės švelninimas nepilnamečių asmenų atžvilgiu dėl jų amžiaus iš tam tikrų pozicijų atrodo kaip stimulus, katalizatorius kitiems nepilnamečiams asmenims daryti veikas, pavojingas visuomenei. Toks atsakomybės švelninimas kitų nepilnamečių asmenų gali būti įvertintas kaip tam tikras atleidimas, indulgencija padarytam nusikaltimui. Tokiu būdu baudžiamosios atsakomybės švelninimas nepilnamečio asmens atžvilgiu sumažina ir bausmės specialiosios prevencijos poveikį, taip pat kaip ir pataisymo galimybę.¹⁰⁵ Nesutinkame su šia nuomone, nes asmuo, juo labiau nepilnametis, padaręs nusikalstamą veiką, yra specifinis subjektas, kuris gali būti paveiktas auklėjamųjų priemonių tokiu būdu, kad daugiau nenusikalstų. Būtent jo atžvilgiu taikomų baudžiamųjų priemonių pagrindinė paskirtis ir tikslas turi būti specialioji prevencija, pasireiškianti labiau per poveikį nuteistajam, kad daugiau nenusikalstų. Tas poveikis gali būti auklėjamasis, taisomasis, resocializuojamasis. Kadangi laikomės pozicijos, kad pataisymas įeina į specialiosios prevencijos sampratą, tai atitinkamai ir pataisymo tikslas bus įgyvendintas pritaikius švelnesnę baudžiamąją atsakomybę nepilnamečio asmens atžvilgiu. Kita vertus, tokioje situacijoje yra mažesnė bendrosios prevencijos tikslo įgyvendinimo galimybė, kadangi iš tikrųjų kitiems nepilnamečiams asmenims, linkusiems į pažeidimus, gali susidaryti nebaudžiamumo įspūdis, tačiau tai negali būti pakankamas pagrindas griežtinti atsakomybę nepilnamečių asmenų atžvilgiu.

Teorijoje kalbama, kad atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės daugiau tarnauja specialiajai prevencijai nei teisingumo principo užtikrinimui ir bendrajai prevencijai. Atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės teikiamas prioritetas specialiajai prevencijai, o ne bendrajai prevencijai ar teisingumo principo užtikrinimui. Ši nuomonė grindžiama tuo, kad bendrosios prevencijos ir teisingumo principo užtikrinimo apribojimas specialiosios prevencijos poreikiais nereiškia, kad pastarasis tikslas yra svarbesnis nei bendrosios prevencijos ir teisingumo principo užtikrinimo tikslai. Tai liudija rūpestingą visuomenės požiūrį į kiekvieną jos atstovą, nes visuomenės stabilumo ir gerovės apsauga grindžiama kiekvienos asmenybės teisių užtikrinimu.¹⁰⁶ Tačiau mes nesutinkame su šia nuomone, nes manome, kad kalbant apie atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės iš viso negali būti svarstomas bausmės tikslų santykis, taikant šį institutą, nes atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, jis atleidžiamas nuo visų baudžiamosios atsakomybės turinį sudarančių elementų – pasmerkimo, bausmės ir teistumo. Taigi nėra pagrindo, kuriuo vadovaujantis jam gali būti skiriama bausmė, nes bausmė gali būti paskirta tik

¹⁰⁵ А. Ф. Мицкевич. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 147

¹⁰⁶ Ten pat. Р. 165

priėmus apkaltinamąjį nuosprendį ir pripažinus asmenį kaltu padarius tam tikrą veiką. Kadangi atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės jam negali būti paskirta bausmė, netikslinga kalbėti apie konkrečiu atveju netaikomus bausmės tikslus ir jų tarpusavio santykį.

Vis dėlto, kai asmuo yra atleidžiamas nuo bausmės, būtina kalbėti apie bausmės tikslus, nes asmuo pripažįstamas kaltu ir jam skiriama bausmė, nuo kurios paskui jis atleidžiamas atsižvelgiant į bausmės tikslus ir jų įgyvendinimo galimybę realiai nevykdant bausmės. BK yra keli straipsniai, reglamentuojantys atleidimo nuo bausmės pagrindus. Vienas jų yra atleidimas nuo bausmės dėl ligos. Asmuo tokiu atveju atleidžiamas nuo bausmės dėl ligos dėl to, kad jis turi psichinę ar fizinę negalią, kuri atima galimybę pritaikyti jo atžvilgiu bausmę, atitinkamai atima ir galimybę įgyvendinti visus bausmei keliamus tikslus. Tačiau kyla klausimas, ar teismas, skirdamas atleidimą nuo bausmės, neturi turėti omenyje bausmės tikslų.

Išanalizavę kelias LAT nutartis, kuriose nagrinėjamas atleidimo nuo bausmės dėl ligos klausimas, priėjome prie išvados, kad teismai tiesiogiai negrindžia savo sprendimų dėl atleidimo nuo bausmės minėtu pagrindu vadovaudamiesi bausmės tikslais. Tiesiogiai analizuojama, ar bylos aplinkybės atitinka BK 76 straipsnyje nurodytas sąlygas ir atitinkamai daro išvadą dėl atleidimo nuo bausmės pagrįstumo. Kaip pavyzdys pateiktina LAT 2009 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje, kurioje buvo svarstoma atleidimo nuo bausmės problema asmeniui susirgus sunkia nepagydoma liga. Kalbėdamas apie šias aplinkybes LAT konstatavo:

BK 76 straipsnio 1 dalis numato ne teismo pareigą, o galimybę nusikalstamą veiką padariusį asmenį atleisti nuo bausmės, jeigu iki teismo nuosprendžio priėmimo jis suserga sunkia nepagydoma liga, dėl kurios bausmę atlikti būtų per sunku. Spręsdamas šį klausimą, teismas atsižvelgia į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, nuteistojo asmenybę ir ligos pobūdį.

Būtent nusikalstamos veikos sunkumu ir duomenimis apie kaltininko asmenybę teismai motyvavo, kodėl nuteistasis S. K., kuriam pripažinta 1-a invalidumo grupė visam laikui, negali būti atleistas nuo bausmės. Kaip nurodė teismai, nuteistojo S. K. sveikatos būklė nekludė jam daryti nusikalstamų veikų. Nepaisydamas jau pareikšto įtarimo pagal BK 260 straipsnio 2 dalį, jis nusikalstamų veikų nenutraukė, bet ėmėsi papildomų atsargumo priemonių, prie buto durų įsirengdamas vaizdo stebėjimo kamerą. Neatleisdami nuteistojo S. K. nuo bausmės, teismai baudžiamojo įstatymo taikymo klaidų nepadarė.¹⁰⁷

Iš šios nutarties matyti, kad LAT nesvarstė bausmės tikslų įgyvendinimo atleidžiant/neatleidžiant asmens nuo bausmės dėl ligos, tačiau analizavo, ar aplinkybės, išvardytos nutartyje, atitinka straipsnio, reglamentuojančio atleidimą nuo bausmės dėl ligos, normą. Iš esmės darytina išvada, kad vis dėlto LAT atsižvelgė į bausmės tikslus netiesiogiai, atsisakydamas atleisti

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 10 d. nutartis Nr. 2K-69/2009

asmenį nuo bausmės. Tai lemia paties BK 76 straipsnio 1 dalies norma, kurioje įtvirtinta teismo pareiga atsižvelgti į nusikalstamos veikos sunkumą, nuteistojo asmenybę ir ligos pobūdį. Įstatymų leidėjas, įtvirtindamas tokią LAT pareigą, tarsi įpareigojo ją kiekvienu atveju vertinti bausmės tikslų pasiekimo galimybes. Kuo nusikalstama veika, asmuo, padaręs tą veiką, pavojingesni, o liga suteikia galimybę atlikti bausmę, tuo mažesnė tikimybė atleisti asmenį nuo bausmės, kadangi tokiu atveju bausmės tikslai gali būti optimaliai pasiekti paskyrus bausmę ir neatleidžiant nuo jos. Ir atvirkščiai, kuo mažesnio pavojingumo yra veika ir nusikaltęs asmuo, kuo sunkesnė liga, kuri gali trukdyti tinkamai atlikti bausmę, taigi ir pasiekti jai keliamus tikslus, tuo yra didesnis pagrindas atleisti asmenį nuo bausmės. Nors šioje nutartyje LAT neišreiškė savo nuomonės dėl bausmės tikslų, tačiau nesutiko taikyti atleidimą nuo bausmės dėl nepagydomos ligos, kadangi padaryta veika buvo sunki (BK 260 straipsnio 1 dalis), pats asmuo pasižymėjo dideliu pavojingumu (jam pareiškus įtarimą, jis ir toliau vykdė nusikalstamą veiklą, pasirūpino, kad ta veikla vyktų sklandžiau, įrengęs vaizdo kameras), nors liga buvo sunki ir nepagydoma, tačiau ta aplinkybė, kad jis darė nusikaltimus ir sirgdamas, patvirtino faktą, kad jam nesunku bus realiai atlikti bausmę. Papildydamas šią nutartį LAT galėjo pažymėti, kad atsižvelgiant į šias aplinkybes bausmės tikslai gali būti pasiekti tik realiai izoliavus asmenį nuo visuomenės.

Nors pagal BK 76 straipsnį nereikalaujama įvertinti, ar bausmės tikslai bus pasiekti realiai netaikant bausmės, ta aplinkybė, kad teismai nemini bausmės tikslų įgyvendinimo aspekto, atleidžiant nuo bausmės, manytina, turi neigiamą atspalvį. Tais atvejais, kai tokiuose nuosprendžiuose ar nutartyse bus daugiau išsakyta nuomonė dėl bausmės tikslų įgyvendinimo galimybių, tuo pagrįstesnis bus teismo sprendimas, tuo mažiau kils klausimų ir pagrindų skųsti pirmosios ar antrosios instancijų teismų sprendimus baudžiamosiuose bylose, vadovaujantis pagrindiniu argumentu, kad bausmės paskyrimas ar atleidimas nuo bausmės, taip pat bausmės atidėjimas yra neteisingas ir trukdo įgyvendinti bausmei keliamus tikslus. Manytina, kad atleidžiant nuo bausmės, atidedant bausmės vykdymą, visada turi būti minimi bausmės tikslų įgyvendinimo būdai, nepaskyrus realaus bausmės vykdymo. Tokiais atvejais nuosprendžiai bus pagrįstesni.

Nuteisti asmenys taip pat turi galimybę būti atleisti nuo bausmės pagal straipsnį, nustatantį lygtinį atleidimą nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą. Pačiame straipsnyje taip pat nėra nuorodų į bausmės tikslų pasiekimo galimybę, tačiau įtvirtintos lygtinio atleidimo nuo bausmės sąlygos yra susijusios su atliktos bausmės tikslų įgyvendinimo lygiu. Kitaip sakant, jei yra pagrindas teigti, kad asmuo pradėjo taisytis, t. y. jei yra pagrindas tvirtinti, kad specialiosios prevencijos tikslas gali būti pasiektas ir realiai netaikant laisvės atėmimo, tai asmuo gali būti atleistas nuo bausmės prieš terminą. Faktą, kad asmuo pradėjo taisytis, ir tokiu būdu įgyvendinamas specialiosios prevencijos tikslas, patvirtina turtinės žalos (visos ar jos dalies) atlyginimas ar pasižadėjimas ją atlyginti bei elgesys ir darbas laisvės atėmimo vietoje, įrodantis, kad asmenį

galima atleisti nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ar pakeisti neatliktos bausmės dalį švelnesne bausme.

Mokslinėje literatūroje egzistuoja nuomonė, kad svarbiausias šio instituto taikymo pagrindas yra tolesnio specialiosios prevencijos tikslo įgyvendinimo būtinybės išnykimas, tačiau bendrosios prevencijos ir teisingumo įgyvendinimo užtikrinimo tikslai riboja specialiosios prevencijos tikslų įtaką šios normos taikymui.¹⁰⁸ Kitaip sakant, autorius tarsi pabrėžia, kad siekiant pritaikyti normą, pagal kurią asmuo gali būti lygtinai atleistas nuo laisvės atėmimo bausmės, nepakanka atsižvelgti tik į specialiosios prevencijos tikslo įgyvendinimą, būtina turėti omenyje ir teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimą ir bendrąją prevenciją. Taigi autorius pritaria LAT išreikštai nuomonei, kad visi bausmei keliami tikslai yra lygiaverčiai ir nėi vienam iš jų negali būti teikiamas prioritetas, net atleidžiant asmenį nuo bausmės.

Pritariame nuomonei, kad svarstant klausimą dėl atleidimo nuo bausmės prieš terminą būtina atsižvelgti ne tik į specialiosios prevencijos tikslą, bet ir į bendrosios prevencijos ir teisingumo užtikrinimo tikslus, kadangi skiriant realų laisvės atėmimą buvo siekiama ne vien specialiosios prevencijos tikslo, tačiau ir kitų bausmei keliamų tikslų. Tačiau nemanome, kad tai riboja specialiosios prevencijos tikslo įtaką minėtos normos taikymui. Tas faktas, kad BK yra norma (BK 77 straipsnis), kurios turinys glaudžiausiai susijęs tik su specialiosios prevencijos tikslu (kadangi atleidimo nuo bausmės sąlygos susijusios tik su nuteistuoju), jau duoda pagrindą teigti, kad šio tikslo įtaka lygtiniam atleidimui nuo bausmės nebus sumažinta, jam bus suteiktas atitinkamas dėmesys, svarstant galimybę lygtinai atleisti asmenį nuo bausmės prieš terminą ar pakeisti neatliktos bausmės dalį švelnesne bausme.

Deja, mums nepavyko rasti teismų praktikos dėl lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą. Tai duoda pagrindą teigti, kad rimtesnių problemų dėl šio instituto taikymo praktikoje nekyla. Teoriškai gali kilti problemų dėl netinkamo aplinkybių įvertinimo, t. y. nuteistasis manys, kad yra visi pagrindai atleisti jį nuo bausmės prieš terminą, tačiau teismui kils abejonių dėl šių aplinkybių įvertinimo, kaip pagrindo atleisti asmenį nuo bausmės. BK 77 straipsnyje įtvirtintas įpareigojimas įrodyti elgesiu ir darbu, kad asmuo gali būti atleistas nuo bausmės prieš terminą, suteikia teismui dideles galimybes tiek taikyti atleidimą nuo bausmės, tiek jo netaikyti, nes būtent teismas vertins, ar asmuo įrodė prašomas įrodyti aplinkybes. Vis dėlto manytina, kad bet kokių atveju teismas turi atsižvelgti į bausmės tikslus – ar jie buvo bent kiek įgyvendinti bausmės atlikimo metu, jei taip, tai ar yra pakankamas pagrindas teigti, kad bausmės tikslai gali būti pasiekti be realaus bausmės vykdymo.

¹⁰⁸ А. Ф. Мицкевич. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 177

Mokslinėje literatūroje taip pat kalbama ir apie kitas atleidimo nuo bausmės rūšis. Pavyzdžiui, baudžiamosios teisės mokslininkas A. F. Mickevič nurodo, kad ypatingos atleidimo nuo bausmės rūšys yra amnestija ir malonė. Jų ypatingumas pasireiškia tuo, kad jie turi platų atleidimo nuo bausmės būdų diapazoną. Turima omenyje tai, kad, taikant amnestiją ar malonę, gali būti taikomas atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, atleidimas nuo bausmės, bausmės terminų mažinimas, bausmės pakeitimas į švelnesnę, teistumo panaikinimas. Kitas ypatumas yra tas, kad straipsniuose, reglamentuojančiuose atleidimą nuo bausmės dėl amnestijos ar malonės, nėra nurodyti jų taikymo pagrindai. Kaip nurodo autorius, toks atleidimo nuo bausmės pagrindų normatyvus neįtvirtinimas apsunkina bausmės taikymo ir atleidimo nuo bausmės amnestijos ir malonės pagrindų analizę bausmės tikslų įgyvendinimo aspektu.¹⁰⁹ Pritariame autoriaus pozicijai, nes, atleidžiant nuteistuosius nuo bausmės amnestijos ir malonės pagrindais, tuose aktuose nesvarstoma bausmės tikslų įgyvendinimo galimybė, ir, kaip teisingai nurodo A. F. Mickevič, amnestijos gali būti susijusios su humaniškais ketinimais nuteistojo ir jo šeimos atžvilgiu ar su socialinių ir politinių tikslų pasiekimu, su politiniais, ekonominiais tikslais, o visi šie tikslai neatitinka baudžiamosios teisės tikslų.¹¹⁰ Tačiau atsižvelgiant į tai, kad nuo bausmės atleidžiami asmenys, kurie nepasižymi ypatingu pavojingumu, o nusikalstamos veikos paprastai nėra sunkios ar labai sunkios, darytina išvada, kad tam tikru būdu atsižvelgiama ir į bausmės tikslus, nes netiesiogiai daroma išvada, kad asmuo, padaręs santykinai nepavojingą veiką, gali būti paveiktas vien nuteisimo faktu, realiai nevykdant paskirtos bausmės.

Taip pat pažymėtina, kad egzistuoja kelios nuomonės dėl amnestijos ir malonės teisinės prigimties. Kaip teigia baudžiamosios teisės mokslininkė I. L. Marogulova, šiuo metu ir amnestija, ir malonė yra plačiai taikomos baudžiamosios teisės sferoje, nors jų taikymas negali būti išbrauktas iš kitų teisės šakų.¹¹¹ Daugelis mokslininkų amnestijos ir malonės aktuose mato tarpšakinius požymius. Kita mokslininkų grupė mano, kad amnestija ir malonė yra tik vienos teisės šakos institutas. Tačiau šioje mokslininkų grupėje nenustoją ginčai dėl to, kokios šakos institutas yra malonė ir amnestija. Vieni mano, kad tai yra valstybės valdymo teisės institutas, kiti sieja juos su baudžiamąja teise.¹¹²

Mes pritariame tų mokslininkų nuomonei, kurie teigia, kad malonė ir amnestija yra kompleksinio pobūdžio institutai. Tokios nuomonės laikosi mokslininkas V. J. Kvašys, teigiantis, kad amnestijos ir malonės aktai yra materialiosios teisės dalis (turima omenyje baudžiamoji teisė),

¹⁰⁹ А. Ф. Мицкевич. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 179, 180

¹¹⁰ Ten pat. Р. 181

¹¹¹ И. Л. Марогулова. Амнистия и помилование в российском законодательстве. - Москва: Бизнес-школа „Интел синтез“, 1998. Р. 48

¹¹² Ten pat. Р. 48

nes materialioji teisė nustato atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės pagrindus. Tačiau aukščiausių valstybės valdymo institucijų kompetencija išleidžiant šiuos aktus, šių aktų leidybos tvarka ir šių aktų reglamentavimas įstatymų leidyboje yra sureguliuotas valstybinės teisės (turima omenyje konstitucinė teisė).¹¹³ Pritariame šiai nuomonei, nes, jei priskirtume malonės ir amnestijos aktus konstitucinės teisės sferai, tai abejotina, kad tokiais atvejais taikant šiuos institutus būtų atsižvelgta į bausmės tikslus, įtvirtintus BK, kuris yra pagrindinis baudžiamosios teisės šaltinis. Kita vertus, priskyrus malonę ir amnestiją tik baudžiamajai teisei, būtų apsunkintas jų taikymas, nes reikėtų detaliai sureguliuoti visus jų taikymo aspektus. Tai liudija įstatymai dėl amnestijų, dekretai dėl malonės. Turime omenyje, kad siekiant tinkamai pritaikyti šiuos institutus nepakanka įtvirtinti juos baudžiamajame įstatyme. Dėl to priimami atskiri aktai, kuriuose sureguliuotos visos detalės. Jei jie nebūtų priimami, šie institutai būtų sunkiai taikomi.

Bausmės tikslų įgyvendinimas taip pat svarstytinas taikant normas dėl bausmės vykdymo atidėjimo, numatyto BK 75 straipsnyje, kadangi šio straipsnio 1 dalyje yra tiesiogiai įtvirtintas bausmės vykdymo atidėjimo pagrindas – teismo išvada, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo. Praktikoje kyla problemų, nagrinėjant būtent bausmės vykdymo atidėjimo pagrindą, t. y. ar atidėjus bausmės vykdymą bausmės tikslai bus pasiekti. Kaip pavyzdys pateiktina LAT 2004 m. kovo 2 d. nutartis byloje, kurioje buvo svarstomas kasacinis skundas dėl bausmės vykdymo atidėjimo. Kasatorius grindė savo prašymą atidėti bausmės vykdymą šiais argumentais:

Nuteistasis pripažįsta esąs kaltas nusikaltimo padarymu ir teigia, jog supranta, kad savo nusikalstama veika sukėlė nukentėjusiems dideles fizines ir dvasines kančias, todėl šiuo metu kaip įmanydamas stengiasi išpirkti kaltę. Jis atsiprašė nukentėjusiųjų, atlygino laidojimo išlaidas ir pateiktus civilinius ieškinius, turėtas nukentėjusiųjų bylinėjimosi išlaidas, taip pat yra pasiruošęs toliau atlyginti nukentėjusiųjų gydymo ir priežiūros išlaidas. Nuteistasis nurodo, kad turi du nepilnamečius vaikus, pripažįsta, kad beveik prieš dvejus metus jam buvo paskelbta paieška dėl alimentų nemokėjimo, tačiau šiuo metu jis alimentus moka ir rūpinasi vaikais. Be to, jis pripažįsta, kad yra turėjęs administracinių nuobaudų už Kelių eismo taisyklių pažeidimą, tačiau, jo teigimu, nusikalstamos veikos padarymo metu visos jos buvo išnykusios. Paskutinė administracinė nuobauda jam buvo paskirta 2001 m. balandžio 10 d., o nusikalstamą veiką jis padarė tik 2003 m. kovo 8 d. Pastaruoju metu jis pradėjo sąžiningai gyventi ir elgtis, o tai tik įrodo, kad bausmės tikslai pasiekiami ir be realaus laisvės atėmimo bausmės atlikimo. Nuteistasis prašo teismo atsižvelgti į tai, kad jo nusikalstama veika yra padaryta dėl neatsargumo, jis neteistas, neturi administracinių nuobaudų, savo kaltę pripažino, atlygino materialinius nuostolius nukentėjusiems ir jų atsiprašė,

²⁷И. Л. Марогулова. Амнистия и помилование в российском законодательстве. – Москва: Бизнес-школа „Интел синтез“, 1998. Р. 50

*turi du nepilnamečius vaikus, jiems teiks išlaikymą, gailisi dėl padarytos nusikalstamos veikos, todėl mano, jog yra pagrindas jam paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymą atidėti.*¹¹⁴

Tačiau LAT neįtikino kasatoriaus argumentai ir, vadovaudamasis tuo, kad bausmės tikslai negali būti pasiekti be realaus bausmės vykdymo, atmetė kasacinį skundą, pateikdamas tokius argumentus:

*Iš bylos medžiagos matyti, kad nuteistasis R. G. padarė neatsargų nusikaltimą, tačiau pastarąją nusikalstamą veiką padarė šiurkščiai pažeisdamas Kelių eismo taisykles – važiavo ne dešiniąja kelio puse, o priešingos krypties juosta, vairavo automobilių būdamas labai girtas, ką rodo aplinkybės, jog prieš važiuodamas automobiliu jis išgėrė apie 0,7 l degtinės, gėrė alaus, dėl apsvaigimo nuo alkoholio net neatsimena įvykio aplinkybių. R. G. padaryta nusikalstama veika sukėlė žymiai sunkesnius nei minimalius įstatymo numatytus padarinius – žuvo ne tik vienas žmogus, bet dar dviems žmonėms buvo sunkiai sutrikdyta sveikta, o dėl patirtų traumų jie iki šiol jaučia įvykio padarinius. Atsižvelgdama į tai, kas išdėstyta, teisėjų kolegija mano, kad R. G. veika, nors ir padaryta dėl neatsargumo, yra labai pavojinga. Paskyrus R. G. už šią veiką laisvės atėmimo bausmę ir jos vykdymą atidėjus trejiems metams, tokie BK 41 straipsnyje numatyti bausmės tikslai, kaip sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo, nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, atsižvelgiant į nusikaltimo pobūdį, tampa sunkiai pasiekiami, nes bausmė realiai nevykdoma. Paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimas tik labai ribotai galėtų leisti pasiekti bausmės tikslą – atimti ar apriboti nuteistajam asmeniui galimybę padaryti naujas nusikalstamas veikas, ar, atsižvelgiant į veikos pavojingumą, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą, todėl bausmės vykdymo atidėjimo taikymo nuteistajam R. G. negalima pateisinti kitais BK 41 straipsnyje numatytais bausmės tikslais.*¹¹⁵

Taigi LAT padarė išvadą, kad bausmės tikslai negali būti pasiekti be realaus bausmės vykdymo, nes padaryta labai pavojinga veika, nors nuteistojo asmenybė nepasižymi ypatingu pavojingumu: jis neteistas, dirba, turi du vaikus, kuriuos išlaiko, nors jo pavojingumą liudija ankstesnės administracinės nuobaudos.

Palyginimui pateikiame LAT 2006 m. kovo 14 d. nutartį byloje, kurioje konstatuotos panašios bylos aplinkybės:

Šalčininkų rajono apylinkės teismo nuosprendžiu E. Š. nuteistas už tai, kad 2003 m. lapkričio 5 d., apie 7.40 val., Šalčininkų rajone, 15-jame kelio Šalčininkai–Vilnius kilometre, vairuodamas automobilį „VW Passat“ „duomenys neskelbtini“, pažeidė KET 52, 53, 161, 164, 171, 180.3 punktų reikalavimus, t. y. lenkdamas ikiteisminio tyrimo metu nenustatytą sunkvežimį su

¹¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 2 d. nutartis Nr. 2K-196/2004

¹¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 2 d. nutartis Nr. 2K-196/2004

pusprikabe, išvažiavo į ištisinę liniją atskirtą priešpriešinio eismo juosta ir susidūrė su ta eismo juosta priešinga kryptimi važiuoju automobiliu „Audi 80“ „duomenys neskelbtini“, vairuojamu N. U. Eismo įvykio metu N. U. žuvo vietoje, o Ž. Š., važiuojant automobiliu „VW Passat“ keleivio vietoje, padarytas nesunkus sveikatos sutrikdymas.

Apeliacinės instancijos teismo nuosprendžiu iš Šalčininkų rajono apylinkės teismo nuosprendžio nustatomosios dalies pašalinta aplinkybė, kad E. Š. pažeidė KET 171 punkto reikalavimus. Kolegija konstatavo, kad teismas nuosprendžio aprašomojoje dalyje nepagrįstai nustatė, kad E. Š. pažeidė KET 171 punkto reikalavimus, nes iš byloje esančių duomenų matyti, kad nuteistasis laikėsi pakankamo atstumo nuo priešais važiuojančio automobilio, į jį neatsitrenkė, taigi šio punkto prasme nesudarė pavojaus eismo saugumui.¹¹⁶

Nors apeliacinis teismas ir pašalino iš veikos kvalifikacijos Kelių eismo taisyklių (toliau – KET) 171 punkto pažeidimą, tačiau iš kasacinio skundo argumentų matyti, kad apeliacinis teismas konstatavo itin šiurkščius KET pažeidimus, kurie sukėlė itin sunkius padarinius. Tačiau LAT vis dėlto nepatenkino kasacinio skundo dėl bausmės vykdymo nuteistajam panaikinimo, konstatuodamas:

Pirmosios instancijos teismas, atsižvelgęs į E. Š. padaryto nusikaltimo padarinius (vienas žmogus žuvo, o kitas nesunkiai sužalotas), paskyrė jam laisvės atėmimo bausmę. Tačiau šis teismas, įvertinęs tai, kad nusikaltimas neatsargus, E. Š. socialinius ryšius (dirba, charakterizuojamas teigiamai, turi šeimą, kurioje auga du mažamečiai vaikai, be to, ją ir išlaiko), jo atsakomybę lengvinančią aplinkybę (prisipažino ir nuoširdžiai gailisi), padarė išvadą, kad paskirtos bausmės tikslai bus pasiekti be realaus jos atlikimo, todėl laisvės atėmimo bausmės vykdymą atidėjo, paskirdamas įpareigojimą.

Apeliacinės instancijos teismas, išnagrinėjęs nukentėjusiųjų apeliacinį skundą, sutiko su pirmosios instancijos teismo išvada, kad E. Š. paskirtos bausmės tikslai bus pasiekti be realaus jos atlikimo, bei, atsižvelgęs į tai, kad jis itin grubiai pažeidė KET reikalavimus, vadovaudamasis BK 67 straipsnio 2 dalies 1 punktu, uždraudė dvejus metus naudotis teise vairuoti kelių transporto priemones.

Teisėjų kolegija konstatuoja, kad žemesnės instancijos teismai pagrįstai ir teisingai konstatavo, kad E. Š. paskirtos laisvės atėmimo bausmės tikslai bus pasiekti be realaus jos atlikimo, todėl BK 75 straipsnio 1 dalies nuostatos pritaikytos tinkamai.¹¹⁷

Taigi iš esmės pateiktos dvi situacijos, išdėstytos LAT nutartyse, yra analogiškos, išskyrus tą aplinkybę, kad pirmoje nagrinėjamoje situacijoje veika buvo kvalifikuota pagal BK 281 straipsnio 6 dalį, o antroje – pagal 281 straipsnio 5 dalį, taip pat pirmoje situacijoje akcentuojamas

¹¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutartis Nr. 2K-199/2006

¹¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutartis Nr. 2K-199/2006

ypatingas nuteistojo asmens pavojingumas, kadangi jis vairavo neblaivus, buvo baudžiamas administracine tvarka. Tačiau abu nuteistieji iš esmės turėjo realias galimybes pasitaisyti, kadangi abu dirba, turi vaikus, kuriuos išlaiko. Asmuo, nuteistas pagal BK 281 straipsnio 6 dalį, atlygino žalą, skirtingai nei asmuo, nuteistas pagal BK 281 straipsnio 5 dalį. Neabejotina, kad asmeniui, vairavusiam neblaiviam, turėtų būti taikoma griežtesnė atsakomybė nei asmeniui, vairavusiam blaiviam. Tačiau kyla klausimas, ar tas griežtumas turi pasireikšti per realų bausmės vykdymą. Pažymėtina, kad BK 75 straipsnio 2 dalyje numatyta galimybė taikyti nuteistajam baudžiamojo poveikio priemones ir įpareigojimus, numatytus BK 75 straipsnio 2 dalyje. Tiek baudžiamojo poveikio priemonės, tiek įpareigojimai yra numatyti būtent tam, kad darytų realų poveikį nuteistajam, kuriam buvo atidėtas bausmės vykdymas, todėl LAT pirmojoje situacijoje pateiktas argumentas, kad paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimas tik labai ribotai galėtų leisti pasiekti bausmės tikslą, mūsų manymu, yra ginčytinas.

Iš esmės darytina išvada, kad bausmės vykdymo atidėjimo klausimo išsprendimas didžiaja dalimi priklauso nuo teisėjo nuožiūros, kadangi būtent jis nustato šio instituto taikymo pagrindą. Tačiau išnagrinėję pirmiau išdėstytas situacijas, priėjome prie išvados, kad teismai bausmės vykdymo atidėjimą taiko ne visa apimtimi. Turime omenyje tai, kad, nagrinėjant bausmės vykdymo atidėjimo klausimą, svarstoma, ar bausmės tikslai bus pasiekti netaikant realaus bausmės vykdymo, tačiau neatsižvelgiama į tai, ar bausmės tikslai gali būti pasiekti taikant tam tikras baudžiamojo poveikio priemones ir įpareigojimus, numatytus BK straipsnyje, reguliuojančiame bausmės vykdymo atidėjimą. Susidaro įspūdis, kad nagrinėjant bausmės vykdymo atidėjimo klausimą visiškai neatsižvelgiama į baudžiamojo poveikio priemonių ir įpareigojimų, numatytų BK 75 straipsnio 2 dalyje, galimybes įgyvendinti bausmei keliamus tikslus.

Išanalizavę LAT praktiką ir kai kuriuos BK straipsnius, susijusius su bausmės taikymu, priėjome prie tokių išvadų: LAT, nagrinėdamas bylas, susijusias su bausmės tikslų vertinimu, pabrėžia, kad visi bausmei keliami tikslai yra lygiaverčiai ir nė vienam iš jų negali būti suteikiamas prioritetas. Tačiau realiai praktikoje kyla problemos dažniausiai dėl vieno bausmei keliamo tikslo ir jo įgyvendinimo, t. y. dėl teisingumo principo užtikrinimo. Nuosprendžiai apskundžiami tuo pagrindu, kad paskirta neteisinga bausmė, kas pasireiškia per netinkamą bausmės individualizavimą. Išreikšdamas nuomonę dėl bausmės tikslų, LAT plačiausiai pasisako dėl teisingumo principo užtikrinimo tikslo, kiti tikslai lieka tarsi nuošalyje, nes LAT akcentuoja tik bausmės tikslų lygiavertiškumą. Tokios aplinkybės leidžia daryti išvadą, kad teisingumo principo užtikrinimo siekis, kaip bausmei keliamas tikslas, yra prioritetas. Siekdami tinkamai įgyvendinti, mūsų manymu, prioritetinį bausmei keliamą tikslą – teisingumo užtikrinimą – teisėjai plačiai naudojami teisėjo nuožiūros teise, kas, mūsų manymu, turi būti vertinama tik teigiamai ir jokių būdų negali būti vertinama kaip teisėjo piktnaudžiavimas savo įgaliojimais. Tokia išvada darytina dėl to,

kad, mūsų manymu, tinkamas bausmės individualizavimas įmanomas tik pritaikius teisėjo vidinį įsitikinimą, paremtą išsamiai bylos aplinkybių išnagrinėjimu. Tačiau pažymėtina, kad, nors LAT dažniausiai nagrinėja problemas, susijusias su teisingos bausmės paskyrimu, tačiau kiekvieną kartą svarstydamas šias problemas jis kartu, nors ir tiesiogiai to nekonstatuodamas, atsižvelgia ir į bendrosios bei specialiosios prevencijos tikslus. Tokios išvados darytinos iš to, kaip LAT atleidžia asmenis nuo bausmės, taiko lygtinį atleidimą prieš terminą, atideda bausmės vykdymą ir apskritai individualizuoja bausmę. Kadangi kiekvienu tokiu atveju LAT atsižvelgia ir į tai, kad tinkamai būtų užtikrinti ne tik nuteistojo, bet ir nukentėjusiojo interesai. Tokiais atvejais teismas, vėlgi vadovaudamasis įstatymu ir savo nuožiūra, daro išvadas dėl to, ar pritaikytas baudžiamosios teisės institutas, susijęs su bausmės paskyrimu, realiai paveiks nuteistą asmenį, ir į tai, kaip tai paveiks visuomenę kaip bendrosios prevencijos subjektą. Pažymėtina, kad kaip ypatinga specialiosios prevencijos priemonė galėtų būti paminėtas BK 56 straipsnis, nustatantis bausmės skyrimo recidyvistui pagrindus. Kalbant apie kitus BK straipsnius, susijusius su bausmės skyrimu, paminėtina, kad tik nuostatos, reguliuojančios bausmės vykdymo atidėjimą, tiesiogiai nurodo teismo pareigą atsižvelgti į bausmės tikslų įgyvendinimo galimybę. Kiti straipsniai, susiję su bausmėmis ir jų paskyrimu, tiesiogiai nepateikia nuorodų į bausmės tikslus. Tačiau manome, kad net tuo atveju, kai BK straipsnis neįtvirtina pareigos atsižvelgti į bausmės tikslus, atleidžiant nuo bausmės, lygtinai atleidžiant nuo bausmės prieš terminą, skiriant (individualizuojant) bausmę už konkretų nusikaltimą, teismas visada turėtų pagrįsti savo sprendimą, paminėdamas ir bausmės tikslus, ir jų įgyvendinimo galimybes taikant minėtus institutus.

Apibendrinant šio darbo rezultatus pažymėtina, kad bausmės paskirties įtvirtinimas tiek nacionalinėje, tiek užsienio, tiek tarptautinėje teisės aktų bazėje yra įprastas dalykas. Tiesa, yra kai kurių šalių, kurių baudžiamuosiuose įstatymuose nėra nuostatų dėl bausmės tikslų, tačiau tai nereiškia, kad šių valstybių teismai skiria bausmes, nesivadovaudami jų paskirtimi. Tiek teorinėje, tiek praktinėje plotmėje kyla įvairių problemų dėl bausmės tikslų ir jų įgyvendinimo priemonių. Svarstomi klausimai dėl bausmės tikslo sąvokos, konkrečių bausmės tikslų – teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimo, nusikalstamų veikų prevencijos, pataisymo, perauklėjimo ir kitų, – turinio ir jų įtvirtinimo teisės aktuose tikslingumo. Nagrinėjamos bausmės tikslų tarpusavio santykio problemos. Kaip vienas iš pagrindinių visuotinai mokslininkų svarstomų klausimų yra nubaudimo teisinė prigimtis. Šios problemos svarstomos ir šiame darbe. Nagrinėdami minėtus klausimus, bandėme atskleisti tiek teorinę, tiek praktinę bausmės paskirties ir jos įgyvendinimo būdų prasmę. Mūsų hipotezė dėl to, kad BK įtvirtinti trys bausmei keliami tikslai, o ne penki, pasitvirtino, kadangi atėmimo galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas, poveikio nuteistiesiems asmenims, kad jie nedarytų naujų nusikalstamų veikų, nubaudimo kaip bausmės

tikslų adresatai yra asmenys, anksčiau padarę nusikalstamą veiką, t. y. specialiosios nusikalstamų veikų prevencijos adresatai.

Šis darbas galėtų būti naudingas formuojant naują teismų praktiką, kadangi jame pateikiami tiek praktinio, tiek teorinio pobūdžio pasiūlymai, kurie gali pasitarnauti teismams priimant sprendimus. Nors bandėme išsamiai atskleisti nagrinėjamą temą, tačiau yra likusių ir kai kurių neišnagrinėtų problemų. Kaip pavyzdys galėtų būti pateiktas baudmės tikslų įtvirtinimo baudžiamuosiuose teisės aktuose tikslingumas, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir baudmės tikslų įgyvendinimo galimybės tokiomis sąlygomis problemos ir kt.

IŠVADOS

1. BK įtvirtinta bausmės paskirtis iš esmės atitinka bausmės tikslų sąvoką. Bausmės tikslas turėtų būti suprantamas kaip įstatymų leidėjo ir jų taikymo subjektų siekiamas bausmės paskyrimo ir vykdymo rezultatas, pasižymintis socialiniu naudingumu, kurį sudaro tiek nuteistojo, tiek visuomenės gerovė. BK įtvirtinta mišri tikslų atžvilgiu bausmės teorija, kuri atsižvelgia tiek į absoliučios, tiek į santykinės bausmės teorijos postulatus, susijusius su bausmės tikslais.
2. BK numatyti ne penki, bet trys bausmei keliami tikslai: teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas, specialioji ir bendroji nusikalstamų veikų prevencija. BK įtvirtinti galimybės nuteistajam daryti naujas nusikalstamas veikas atėmimo, poveikio nuteistajam, kad jis nepakartotų naujų nusikalstamų veikų, ir nubaudimo tikslai yra ne kas kita, kaip specialiosios prevencijos tikslo įgyvendinimo priemonės.
3. Teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas reiškia, kad teisinga bausmė negali būti tapatinama su atpildu ar kerštu. Teisingumo įgyvendinimo užtikrinimas turi būti orientuotas tiek į teisingą bausmę, tiek į nusikalstamų veikų prevenciją. Teisingumo įgyvendinimo užtikrinimas reiškia, kad baudžiamosios atsakomybės taikymo procese kaltinamasis dėl nusikalstamos veikos patiria neigiamus padarinius, o nukentėjusiojo padėtis pasikeičia į teigiamą pusę, kadangi egzistuoja galimybė atlyginti jam padarytą nusikalstama veika žalą.
4. Teisingumo užtikrinimas įgyvendinamas per baudžiamosios atsakomybės individualizavimą, susijusį su baudžiamosios atsakomybės diferenciacija, kurią įtvirtina įstatymų leidėjas. Skirtingai nei baudžiamosios atsakomybės diferenciacija, baudžiamosios atsakomybės individualizavimas yra ne įstatymo leidėjo veikla, tačiau teisėjo, taikančio įstatymą, veikla, atsižvelgiant į baudžiamosios atsakomybės diferenciaciją ir savo vidinį įsitikinimą.
5. Specialioji nusikalstamų veikų prevencija kaip bausmei keliamas tikslas – tai procesas, kurio metu daromas poveikis konkrečiam nuteistajam, įgyvendinamas kompleksiskai su kitais bausmei keliamais tikslais. Specialiosios prevencijos kaip bausmei keliamo tikslo įgyvendinimo būdai yra teisių, pareigų ir teisėtų interesų apribojimas, atėmimas, pakeitimas, įbauginimas bausme ir taisomasis poveikis nuteistajam. Pataisymas, dažnai mokslinėje literatūroje vertinamas kaip bausmės tikslas, mūsų manymu, yra specialiosios prevencijos įgyvendinimo būdas.
6. Bendroji nusikalstamų veikų prevencija kaip bausmei keliamas tikslas yra paskirtos konkrečioms nuteistiesiems bausmės poveikis asmenims, linkusiems į teisės aktų pažeidimus. Šios prevencijos tikslas yra noro daryti nusikalstamą veiką apribojimas. Išskiriami tokie bendrosios prevencijos įgyvendinimo būdai: baudžiamojo įstatymo

- egzistavimas; konkretaus nusikaltusio asmens nubaudimas už jo padarytą veiką; neišvengiamas pritaikytos bausmės vykdymas.
7. Nors mokslinėje literatūroje egzistuoja nuomonė, kad nubaudimas yra specialiosios prevencijos įgyvendinimo būdas, tačiau manytina, kad nubaudimas yra bausmės esmė, kuri pasireiškia ir per kitų bausmei keliamų tikslų įgyvendinimą. Vadovaudamiesi šia pozicija siūlome nubaudimą įtvirtinti BK ne kaip bausmei keliamą tikslą, bet kaip neatsiejamą bausmės požymį.
 8. Teorijoje, be baudžiamajame įstatyme įtvirtintų tikslų, išskiriami ir kiti bausmei keliami tikslai, kaip antai: resocializacija, kaltės išpirkimo tikslas, asmens, visuomenės ir valstybės apsauga nuo nusikalstamų kėsinių ir strateginis bausmei keliamas tikslas – kova su nusikalstamumu. Manytina, kad šie tikslai pagrįstai neįtraukti į baudžiamąjį įstatymą kaip bausmei keliami tikslai, kadangi vienaip ar kitaip kiekvienas iš jų yra jau numatytų BK tikslų išraiška.
 9. LAT, nagrinėdamas bylas, susijusias su bausmės tikslų vertinimu, pabrėžia, kad visi bausmei keliami tikslai yra lygiaverčiai ir nė vienam iš jų negali būti suteikiamas prioritetas. Tačiau realiai praktikoje kyla problemų dažniausiai dėl vieno bausmei keliamo tikslo ir jo įgyvendinimo, t. y. dėl teisingumo principo užtikrinimo tikslo, o tai leidžia manyti, kad šis tikslas yra prioritetas.
 10. Nors LAT dažniausiai nagrinėja problemas, susijusias su teisingos bausmės paskyrimu, tačiau kiekvieną kartą svarstydamas šias problemas jis kartu, nors ir tiesiogiai to nekonstatuodamas, atsižvelgia ir į bendrosios bei specialiosios prevencijos tikslus. Tokios išvados darytinos iš to, kaip LAT atleidžia asmenis nuo bausmės, taiko lygtinį atleidimą prieš terminą, atideda bausmės vykdymą ir apskritai individualizuoja bausmę.
 11. Paminėtina, kad tik BK nuostatos, reguliuojančios bausmės vykdymo atidėjimą, tiesiogiai nurodo teismo pareigą atsižvelgti į bausmės tikslų įgyvendinimo galimybę. Tačiau manome, kad net tuo atveju, kai BK straipsnis neįtvirtina pareigos atsižvelgti į bausmės tikslus, atleidžiant nuo bausmės, lygtinai atleidžiant nuo bausmės prieš terminą, skiriant (individualizuojant) bausmę už konkretų nusikaltimą, teismas visada turėtų pagrįsti savo sprendimą, paminėdamas ir bausmės tikslus bei jų įgyvendinimo galimybes taikant minėtus institutus.

REKOMENDACIJA

Nubaudimas neturėtų būti formuluojamas kaip bausmei keliamas tikslas, kadangi nubaudimas yra bausmės esmė. Todėl siūlytina nuostatą apie nubaudimą įkelti į BK straipsnį, pateikiantį bausmės sąvoką, kadangi nubaudimas yra būtinas bausmės požymis.

Siūlytiną toks bausmės apibrėžimas, įtvirtintinas BK:

41 straipsnis. Bausmė ir jos paskirtis

- 1. Bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu, kurios esmė yra nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusio asmens nubaudimas.*

SUMMARY

Aganauskas T., Purpose of sentence and its' implementation methods: Criminal and criminology master's conclusive work. Supervisor lector R. Marcinauskaite, consultant prof. habil. dr. V. Piesliakas. - Vilnius: Faculty of Law, Mykolas Romeris University, 2009. - 75 p.

The theme of investigation is the purpose of sentence and its' implementation methods. The issue is very common in contemporary democratic community, where citizens' rights and duties are very significant. It means, that convicting someone of a crime you must take into account interests of both parties. You can do it with the aid of legal acts, where are established purposes of sentence and its implementation methods. The aim of investigation is to reveal the purpose of sentence and its' implementation methods. The subject of work is established in criminal code purpose of punishment. Investigation task is to submit the exact concept of punishment, determine tasks which are established in Lithuanian criminal code, theirs' content, identify other aims of punishment, which are not established in Lithuanian criminal code, reveal the practical significance of sentences' purpose.

Investigation's methodology: analysis, synthesis, comparison of legal literature and Lithuanian Supreme Court practice. The purpose of sentence should be understood as a result of punishment assignation and realization achieved by legislator legal entities, which is socially useful. The author is concerned that in Lithuanian criminal code are established three aims of sentence: ensuring implementation the principle of equity, special and common prevention of crimes. Punishment should be assessed not as purpose of penalty, but as necessary feature of penalty. Apart from these, in work are discussed such matters as a concent of punishment's purpose, is investigating practical Lithuanian Supreme Court stuff.

To sum up, as well as in territory, in practical domain special accent is doing while explaining purpose of the ensuring implementation of equity principle.

T. Aganauskas, Bausmės paskirtis ir jos įgyvendinimo būdai: Baudžiamosios teisės ir kriminologijos magistro baigiamasis darbas / vadovė lekt. R. Marcinauskaitė, konsultantas prof. habil. dr. V. Piesliakas; Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra. Vilnius, 2009, 75 p.

SANTRAUKA

Tyrimo tema yra bausmės paskirtis ir jos įgyvendinimo būdai. Nagrinėjama tema aktuali šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje, kurioje atsižvelgiama į visų jos piliečių teises ir pareigas. Tai reiškia, kad skiriant bausmę taip pat turi būti atsižvelgiama į visų piliečių, taip pat ir į nukentėjusiojo nuo nusikalstamos veikos asmens ir nuteistojo interesus, ką padeda atlikti įtvirtinti teisės aktuose bausmės tikslai ir jų įgyvendinimo priemonės. Tyrimo tikslas – bausmės paskirties ir jos įgyvendinimo būdų atskleidimas. Darbo objektas – baudžiamajame įstatyme įtvirtinti bausmei keliami tikslai ir jų įgyvendinimo būdai. Tyrimo uždaviniai: pateikti bausmės tikslo sąvoką, nustatyti BK įtvirtintus tikslus, jų turinį, nustatyti BK įtvirtintų bausmės tikslų įgyvendinimo būdus, nustatyti kitus bausmei keliamus tikslus, neįtvirtintus BK, atskleisti nubaudimo kaip bausmės elemento esmę, atskleisti bausmės tikslų ir jų įgyvendinimo būdų praktinę reikšmę. Tyrimo metodika: teisinės literatūros ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos analizė, sintezė, palyginimas. Bausmės tikslas turėtų būti suprantamas kaip įstatymų leidėjo ir įstatymų taikymo subjektų siekiamas bausmės paskyrimo ir vykdymo rezultatas, pasižymintis socialiniu naudingumu, kurį sudaro tiek nuteistojo, tiek visuomenės gerovė. Autorius darbe laikosi pozicijos, kad BK iš esmės įtvirtinti trys bausmei keliami tikslai: teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas, specialioji ir bendroji nusikalstamų veikų prevencija. Nubaudimas turėtų būti vertinamas ne kaip bausmei keliamas tikslas, tačiau kaip būtinas bausmės požymis. Darbe, be minėtų problemų, svarstomi konkrečių bausmės tikslų turinio ir jų įgyvendinimo priemonių klausimai, tiriama praktinė LAT medžiaga. Daroma išvada, kad tiek teorijoje, tiek praktinėje srityje ypatingas akcentas yra daromas aiškinant teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimo tikslą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3084.
5. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
6. Konvencija dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos, parengta vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsniu // Valstybės žinios. 2004, Nr. 112-4178.

Literatūra lietuvių kalba:

7. A. Abramavičius ir kt. Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
8. A. Drakšienė, R. Drakšas. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vadovėlis. – Vilnius: Eugrimas, 2008;
9. V. Piesliakas. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2006.
10. V. Piesliakas. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. – Vilnius: Justitia, 2008.
11. J. Wessels. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: baudžiamoji veika ir jos struktūra. – Vilnius: Eugrimas, 2003.

Literatūra užsienio kalba:

12. J. Dine, J. Gobert. Cases and Materials on Criminal Law. – London: Blackstone press limited, 2002.
13. A. В. Арендаренко. Реализация принципа социальной справедливости в современном уголовном праве России. – Москва: Закон и право, 2007.
14. В. Б. Малинин и др. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. – Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2005.

15. А. Ф. Мицкевич. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005.
16. И. Я. Фойницкий. Учение о наказании в связи с тюрьмоведением. – Москва: Добросвет, 2000.
17. Т. А. Лесниевски-Костарева. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. – Москва: Норма, 2000.
18. М. Д. Шаргородский. Избранные работы по уголовному праву. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003.
19. С. В. Полубинская. Цели уголовного наказания. – Москва: издательство „Наука“, 1990.
20. С. А. Велиев. Принципы назначения наказания. – Санкт – Петербург: Юридический центр Пресс, 2004.
21. И. И. Карпец. Наказание: социальные, правовые и криминологические проблемы. – Москва: Юридическая литература, 1973.
22. М. С. Рыбак. Ресоциализация осужденных к лишению свободы: проблемы теории и практики. – Саратов: Изд-во ГОУ ВПО „Саратовская государственная академия права“, 2004.
23. Н. С. Таганцев. Русское уголовное право. Том 2. – Тула: Автограф, 2001.
24. В. И. Горобцов. Проблемы теории уголовно правового принуждения: Избранные публикации. – Красноярск, 2003.
25. И. Л. Марогулова. Амнистия и помилование в российском законодательстве. – Москва: Бизнес-школа „Интел синтез“, 1998.
26. Российское уголовное право. Курс лекций /под ред. А.И.Коробеева. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного госуниверситета, 1999.
27. В. Н. Петрашев и др. Уголовное право. Общая часть : учебник. – Москва: ПРИОР, 1999.

Periodinė medžiaga:

28. A. Gumuliauskas. Teisėjo nuožiūra skiriant bausmę. //Jurisprudencija. 2004, t. 61(53).
29. R. Drakšas. Baudžiamosios atsakomybės filosofiniai aspektai. // Teisė. Nr. 54. 2005.

Teismų praktika:

30. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. rugpjūčio 7 d. sprendimas *Tomazi prieš Prancūziją*.
31. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1971 m. birželio 18 d. sprendimas *De Wilde, Ooms ir Versyp prieš Belgiją*.
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“.
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 8 d. nutartis Nr. 2K-172/2008.
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis Nr. 2K-748/2007.
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. lapkričio 27 d. nutartis Nr. 2K-694/2007.
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 2 d. nutartis Nr. 2K-632/2007.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 17 d. nutartis Nr. 2K-7-45/2007.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 22 d. nutartis Nr. 2K-103/2008.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 15 d. nutartis Nr. 2K-84/2005.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 10 d. nutartis Nr. 2K-69/2009.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 2 d. nutartis Nr. 2K-196/2004.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutartis Nr. 2K-199/2006.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gegužės 24 d. nutartis Nr. 2K-444/2007.

Interneto šaltinių adresai:

44. <http://www.lkz.lt/startas.htm>
45. www.nplc.lt
46. www.lrs.lt